ΕΤΟΣ ΜΕ. ΤΕΥΧΟΣ 530—531 ζ'. — η'.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ

Μηνιαῖον Θεολογικὸν - Θρησκευτικὸν περιοδικόν.
Ὄργανον τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης.

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ	ΙΟΥΛΙΟΣ - ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ	1962

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ: "ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ"
ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑ ΤΟΥ Π. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ κ. ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ
ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ 1917
ΙΔΡΥΤΗΣ: Ο ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ (†)
ΑΡΧΙΣΥΝΤΑΚΤΗΣ: Π. Σ. ΡΟΚΚΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ - ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ Τ. 530-531 ζ'.-η'.

Η ΠΕΡΙ ΛΥΤΡΩΣΕΩΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΠΑΥΛΟΥ *

Ὑπὸ ΣΑΒΒΑ ΧΡ. ΑΓΟΥΡΙΔΟΥ
Καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς
τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Παναγιώτατε,

Κυρίες καὶ Κύριοι,

Οἱ διάφορες θρησκεῖες καὶ τὰ διάφορα φιλοσοφήματα διαφορετικὰ τοποθετοῦν τὸν ἄνθρωπο ἀπέναντι στὸν κόσμο καὶ στοὺς συνανθρώπους του. Ἀλλοῦ περισσότερο κι' ἀλλοῦ λιγώτερο εἶναι αἰσθητὴ ἡ προβληματικότητα ποὺ ὑπάρχει στὶς σχέσεις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴ φύσι καὶ τὸ κοινωνικὸν περιβάλλον, κατὰ διάφορο δὲ τρόπο ὁρίζεται κάθε φορὰ ἡ οὐσία τοῦ προβλήματος. Ἐδῶ, συναντάει κανεὶς μιὰ αἰσιόδοξη ἀντιμετώπισι τῆς ζωῆς, ποὺ μὲ χαρούμενη αὐτοπεποίθησι προσπαθεῖ νὰ λύσῃ τὶς δυσκολίες τοῦ βίου ἐπάνω στὸ ἐπίπεδο τῆς κοινωνίας καὶ τῆς ἠθικῆς. Ἐκεῖ, βλέπει τοὺς ἀνθρώπους ὠθημένους ἀπὸ μιὰ σκοτεινὴ διάθεσι ν' ἀντιμετωπίζουν τὴ ζωὴ ἀνόρεχτα κι' ἀπαισιόδοξα, νὰ ἐπιζητοῦν δὲ τὴ λύσι τῶν δυσκολιῶν τοῦ βίου ἔξω ἀπ' τὸν κόσμο καὶ τὴν ἀνθρώπινη κοινωνία. Κι' ἀλλοῦ πάλιν ξεχωρίζει κανεὶς θρησκεῖες καὶ φιλοσοφήματα ποὺ τοποθετοῦν τὸν ἄνθρωπο ἀπέναντι στὴ φύσι καὶ τὴν κοινωνία μὲ μιὰ διάθεσι ἀνάμικτη καὶ μὲ κάποιο μέτρο γιὰ τὴν

* Λόγος ποὺ ἐκφωνήθηκε στὴν αἴθουσα τῆς Ἑταιρίας Μακεδονικῶν Σπουδῶν στὶς 28 Ἰουνίου 1962, παραμονὴν τῆς ἑορτῆς τῶν πρωτοκορυφαίων Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου.

ἐκτίμησι καὶ τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ πού προσφέρει ἡ ζωή. Στὴν τελευταία αὐτὴ περίπτωσι ἡ λύσις τῶν δυσκολιῶν τοῦ βίου ἀναζητεῖται συνήθως σ' αὐτὸν τὸν κόσμο ἀλλὰ στὸ βάθος μιᾶς νέας διαστάσεως.

Ἐὰν θέλαμε νὰ κατατάξωμε τὴ θρησκεία τοῦ Ἀποστόλου Παύλου σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς τρεῖς αὐτὲς κατηγορίες, θἄπρεπε ἀσφαλῶς νὰ τὴν κατατάξωμε στὴν τρίτη κατηγορία. Ὁ Ἀπόστολος τοποθετεῖ τὸν ἑαυτόν του ἀπέναντι τῆς ζωῆς μὲ ἀνάμικτα αἰσθήματα. Ἀκρογωνιαῖο λίθο στὴ σκέψι του ἔχει τὸ δόγμα περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Γι' αὐτὸ καὶ βρίσκει στὸν κόσμο καὶ στὸν ἄνθρωπο καλὰ καὶ θετικὰ στοιχεῖα. Παρὰ ταῦτα ὁ Ἀπόστολος ζῇ βαθύτατα καὶ τὸ γεγονὸς τῆς ἁμαρτίας καὶ τῆς «δουλείας» τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου ὑπὸ τὰ «στοιχεῖα τοῦ κόσμου τούτου», ὅπως ὁ ἴδιος ἐκφράζεται. Δὲν εἶναι, λοιπόν, παράδοξο ὅτι τὴ λύσι τῶν προβλημάτων τῆς ζωῆς, δηλ. τὴ «λύτρωσι» (ἀφοῦ περὶ «δουλείας» πρόκειται) βρίσκει ὁ Παῦλος ὄχι ἐκτὸς τοῦ κόσμου τούτου, ὅπως πιστεύεται ἀπὸ ἀρκετοὺς θεολόγους καὶ διανοουμένους, ἀλλ' ἐντὸς τοῦ κόσμου - εἰς τὸ βάθος ὅμως μιᾶς νέας διαστάσεως, ποὺ ἐδημιούργησε γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα ὁ Χριστός. Τὴν νέα αὐτὴ διάστασι συμβολίζει ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ, ἡ ἀρχὴ δηλ. πὼς μόνον ἡ διάθεσις γιὰ τὴν ὑπέρτατη θυσία ἔχει λυτρωτικὴ ἀξία γι' αὐτὸν ποὺ θυσιάζεται καὶ γιὰ τοὺς ἄλλους.

Γιὰ νὰ καταλάβωμε ὅμως τὴ θέσι τοῦ Ἀποστόλου Παύλου στὸ θέμα τῆς λυτρώσεως τοῦ ἀνθρώπου, πρέπει νὰ τὸν ἰδοῦμε κάπως ἐγγύτερα στὴν ἐποχή του. Στὰ χρόνια τοῦ Ἀποστόλου ἡ ρωμαϊκὴ κοινωνία περνοῦσε σοβαρὴ κρίσι. Εἶχε ἀρχίσει ἡ διάλυσι, διάφορες δὲ διεξόδους ἐπρότειναν τὰ διάφορα θρησκεύματα καὶ φιλοσοφήματα.

Κατὰ τὸν γνωστὸ ἀναλυτὴ τῆς ἱστορίας Toynbee, οἱ δρόμοι ἐπιβιώσεως γιὰ κάθε διαλυομένη κοινωνία εἶναι τέσσερες: ὁ ἀρχαϊσμὸς (archaïsm), ἡ μεσσιανικὴ ἐσχατολογία (futurism) ἡ ἀπόσπασις (detachment) καὶ ἡ μεταμόρφωσις (transformation). Στὰ χρόνια τῆς ἐμφανίσεως τοῦ χριστιανισμοῦ παράδειγμα ἀρχαϊσμοῦ ἔχομε, κατὰ τὸν Toynbee, τὴν θρησκευτικὴ πολιτικὴ τοῦ αὐτοκράτορος Αὐγούστου, τὴν προσπάθεια δηλ. τοῦ αὐτοκράτορος αὐτοῦ νὰ λύσῃ τὰ προβλήματα τοῦ κράτους του μὲ τὴν ἀναζωογόνησι τῆς παραδεδομένης θρησκείας. Ἐκεῖνο ποὺ διέφυγε στὸν ἄγγλο ἱστορικὸ νὰ σημειώσῃ εἶναι πὼς αὐτὴ ἡ ἀναζωογόνησις τῆς παλαιᾶς ρωμαϊκῆς θρησκείας συνδυάσθηκε ἀπὸ τὸν Αὔγουστο μὲ τὴν παμπάλαια ἀνατολικὴ πρᾶξι τῆς λατρείας τῶν

βασιλέων ἢ αὐτοκρατόρων. Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἀναζητήθηκε ἡ λύσις τῶν δυσκολιῶν τῆς διοικήσεως τοῦ κράτους σὲ κάποια χρυσῆ ἐποχὴ τοῦ παρελθόντος. Αὐτὸ τὸ νόημα ἔχει ἡ ἐκλογὴ τοῦ Βιργιλίου.

Ἐξ ἄλλου τὸν ἐπαναστατικὸ μεσσιανικὸ ὀργασμὸ τῶν Ἰουδαίων στὰ χρόνια τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων θεωρεῖ ὁ Toynbee σὰν παράδειγμα μελλοντικῆς ἐσχατολογίας. Κι' αὐτὴ ἡ λύσις προϋποθέτει μιὰ κοινωνία σὲ κατάστασι ἀποσυνθέσεως, δὲν ἀναζητεῖ ὅμως τὴν διέξοδο σὲ κάποια χρυσῆ ἐποχὴ τοῦ παρελθόντος ἢ σὲ κάποια ἀναβίωσι τῶν ἀρχαίων ἀξιῶν ἀλλὰ σ' ἕναν παράδεισο τοῦ μέλλοντος.

Καὶ ὁ ἀρχαϊσμὸς κι' ὁ ἐπαναστατικὸς μεσσιανισμὸς ἀποτελοῦν ἀπόπειρες νὰ ξεφύγῃ ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὸ δυσάρεστο παρὸν μ' ἕνα πήδημα ἔξω ἀπ' αὐτὸ χωρὶς νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ πεδίο τῆς γηΐνης ὑπάρξεως. Διαφέρουν μόνον στὴν κατεύθυνσι, γιατὶ ὁ μὲν ἀρχαϊσμὸς βλέπει πρὸς τὸ παρελθόν, ὁ δὲ μεσσιανισμὸς πρὸς τὸ μέλλον.

Ἀντιπρόσωπο τῆς λύσεως τοῦ ἀδιεξόδου τῆς ρωμαϊκῆς κοινωνίας κατὰ τὰ χρόνια τοῦ Παύλου μὲ τὸν τρόπο τῆς «ἀποσπάσεως» θεωρεῖ ὁ Toynbee τὴ Στωϊκὴ φιλοσοφία. Οἱ Στωϊκοὶ ἐπιδίωκαν σὲ τελευταία ἀνάλυσι ν' ἀποσπάσουν τὴν προσοχὴ τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὰ προβλήματα ποὺ δημιουργεῖ στὸν ἄνθρωπο ἡ φύσις καὶ ἡ κοινωνία, καὶ νὰ τὴν στρέψουν πρὸς ἕνα ἐσωτερικὸ κόσμο πνευματικῶν ἀξιῶν. Ἡ ἀναγνώρισις τῆς ἀποτυχίας τοῦ ἀρχαϊσμοῦ συνοδευομένη ἀπὸ πνευματικὲς ἀνατάσεις ὡδήγησε, κατὰ τὸν Toynbee, τὴν ἑλληνορωμαϊκὴ κοινωνία στὴ λύσι τῆς ἀποσπάσεως, ποὺ τελικὰ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ μιὰ ψευδαίσθησι. Ἐξ ἄλλου ἡ ἀναγνώρισις τῆς ἀποτυχίας τῆς μεσσιανικῆς ἐσχατολογίας συνοδευομένη ἀπὸ πνευματικὴ ἀνάτασι μπορεῖ, κατὰ τὸν Toynbee, νὰ ὁδηγήσῃ στὴν «μεταμόρφωσι». Τὴν λύσι αὐτῆς τῆς μεταμορφώσεως, κατὰ τὸν Toynbee, προσέφερε στὴ ρωμαϊκὴ κοινωνία ἡ χριστιανικὴ Ἐκκλησία. Μόνον ἡ μεταμόρφωσις κατὰ τὸν Ἄγγλο ἱστορικὸ ὅπως παρουσιάζεται στὸ χριστιανισμό, ὁδηγεῖ πρὸς τὰ ἐμπρός. Αὐτὴ τὴ μεταφόρφωσι ἔχει ὡς κέντρο της ἡ περὶ λυτρώσεως διδασκαλία τοῦ Ἀποστόλου Παύλου.

Οἱ σκέψεις αὐτὲς περὶ τοῦ ἀδιεξόδου ποὺ ἀντιμετώπιζε ἡ ἐποχὴ τοῦ Ἀποστόλου τῶν Ἐθνῶν καὶ περὶ τῶν διαφόρων τρόπων μὲ τοὺς ὁποίους προσπάθησε νὰ λύσῃ τὰ προβλήματά της, νὰ λυτρωθῇ, μᾶς δίνουν μιὰν εἰκόνα τοὐλάχιστον ἀπὸ τὰ πλαίσια, μέσα στὰ ὁποῖα ὁ Παῦλος προσπάθησε νὰ ἐκφράσῃ τὴν περὶ λυτρώσεως διδασκαλία ποὖχε παραλάβει ἀπὸ τὴν Πρώτη Ἐκκλησία. Τὸ παράδοξο μεγαλεῖο τοῦ χρι-

στιανισμοῦ εἶναι ὅτι ἐξέφρασε τὴν προβληματικότητα τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τρόπο γενικὸ καὶ καθολικὸ μέσα ἀπὸ τὶς συγκεκριμένες ἱστορικὲς συνθῆκες τῆς ἐποχῆς ποὺ ἐγεννήθηκε, καὶ τὴν λύσι τῶν δυσκολιῶν τοῦ ἀνθρώπου ἐξέφρασε κατὰ τρόπο μὲν καθολικὸ καὶ ἰσχυρὸ γιὰ κάθε ἐποχή, μέσα ὅμως ἀπὸ τὶς συγκεκριμένες καταστάσεις τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Σ' αὐτό, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, συνίστατο κυρίως ἡ ἔννοια τοῦ «πληρώματος τοῦ χρόνου», στὴν δυνατότητα δηλ. τοῦ ἐπὶ μέρους ἐξ ἐπόψεως χρόνου καὶ τόπου καὶ πολιτιστικοῦ περιεχομένου νὰ ἐκφράσῃ τὸ καθόλου, αὐτὸ ποὺ ἰσχύει γιὰ κάθε τόπο καὶ χρόνο καὶ γιὰ κάθε πολιτισμό.

Ἀφετηρία τῆς περὶ λυτρώσεως διδασκαλίας τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ὑπῆρξε ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ περὶ λυτρώσεως ἐμπειρία τῆς πρώτης Ἐκκλησίας, ποὺ ἐθεωροῦσε τὸν ἑαυτό της σὰν νέα δημιουργία τοῦ Θεοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ συνείδησις τοῦ ἰδίου τοῦ Παύλου ὅτι διὰ τοῦ Χριστοῦ ἔγινε «καινὴ κτίσις», ἕνας καινούργιος ἄνθρωπος. Δὲν εἶναι ὅμως δυνατὸ νὰ ἐννοήσωμε τὴ σημασία ποὺ ἔχουν οἱ δύο αὐτοὶ παράγοντες στὴ σκέψι τοῦ Ἀποστόλου, ἂν δὲν γνωρίζωμε α) ἀπὸ τί ἔχει ἀνάγκη λυτρώσεως ὁ ἄνθρωπος καὶ β) πῶς συντελεῖται διὰ τοῦ Χριστοῦ ἡ λύτρωσις. Τὶς βασικὲς σκέψεις τοῦ Παύλου περὶ τῶν δύο αὐτῶν σημείων θὰ ἐξετάσωμε ἐν συνεχείᾳ μὲ τὴ συντομία ποὺ ἐπιβάλλει ὁ περιωρισμένος στὴ διάθεσί μας χρόνος.

Ἀπὸ τί ἔχει ἀνάγκη λυτρώσεως ὁ ἄνθρωπος, κατὰ τὸν Ἀπόστολο Παῦλο; Τὴν προβληματικότητα τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐκφράζει ὁ Παῦλος μὲ τοὺς ὅρους: «κόσμος», «ἁμαρτία», σάρξ» καὶ «θάνατος». Πρέπει, λοιπόν, νὰ ἰδοῦμε τί σημαίνουν οἱ ὅροι αὐτοὶ γιὰ νὰ ἐννοήσωμε εἰς τί συνίστανται, κατὰ τὸν Παῦλο, τὰ προβλήματα κι' οἱ βαθύτερες δυσκολίες τοῦ ἀνθρώπου. Ἂς σημειωθῇ εὐθὺς ἀμέσως ὅτι ὁ Παῦλος δὲν ἔχει συστηματικὴ διδασκαλία ἐπὶ τῶν θεμάτων αὐτῶν καὶ ὅτι ἂν καὶ ἐμεῖς κάνομε συνεχῶς λόγο περὶ «ἀνθρώπου», ἐπηρεασμένοι καθὼς εἴμαστε ἀπὸ τὶς ἀτομοκρατικὲς ἀντιλήψεις τῆς ἐποχῆς μας, ὁ Ἀπόστολος Παῦλος εἴτε γιὰ τὰ προβλήματα πρόκειται εἴτε γιὰ τὴ λύτρωσι τοῦ ἀνθρώπου ἔχει πάντοτε κατὰ νοῦν, σὰν γνήσιος Ἑβραῖος, ὄχι τόσο τὸν ἄνθρωπο σὰν ἄτομο ἀλλὰ τὴν ἀνθρωπότητα σὰν σύνολο.

Οἱ ἀρχαῖοι πρόγονοί μας μὲ τὴ λέξι «κόσμος» ἐννοοῦσαν τὸ σύμπαν σὰν ἕνα ἁρμονικὸ σύνολο, μὲ τὰ ὑλικὰ σώματα, τὰ ζῶα, τοὺς ἀνθρώπους καὶ τοὺς θεοὺς μέσα σ' αὐτό. Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη ἀποκρούει τὴν ἀντίληψι αὐτὴ γιὰ τὸν «κόσμο», ἀφοῦ δέχεται τὸ Θεὸ Δημιουργὸ

ἐκτὸς καὶ ὑπεράνω τοῦ κόσμου. Αὐτὴ τὴν ἔννοια περὶ «κόσμου» ἔχει κληρονομήσει κι' ὁ Παῦλος ἀπ' τὸν ἑλληνιστικὸ ἰουδαϊσμό, σ' ὡρισμένα δὲ χωρία τῶν Ἐπιστολῶν του συναντᾶμε τὴ λέξι «κόσμος» μ' αὐτὴ τὴν ἔννοια τοῦ σύμπαντος. Συνήθως ὅμως «κόσμος» σημαίνει γιὰ τὸν Ἀπόστολο τὴ γῆ, τὴν ἀνθρωπότητα καὶ τὴν μεταξὺ τῆς γεννήσεως καὶ τοῦ θανάτου περιπέτεια τοῦ ἀνθρώπου ποὺ λέγεται ζωή. Ἑπομένως, ἡ ἔννοια «κόσμος» δὲν ἔχει σημασία κοσμολογικὴ ἀλλὰ ἱστορική. Δὲν σημαίνει τόσο τὸν χῶρο, μέσα στὸν ὁποῖο κινοῦνται τὰ πάντα—καὶ οἱ ἄνθρωποι, ὅσο τὸν χρόνο τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων, ποὺ παρουσιάζει μιὰ τέτοια τραγικότητα, ὥστε νὰ καταντᾷ ἡ ζωὴ περιπέτεια. Ἀφοῦ ὅμως ὁ Παῦλος δέχεται τὸν «κόσμο» μ' αὐτὴ τὴν ἔννοια, εἶναι φανερὸ πὼς ὁ ὅρος «κόσμος» ἔχει γι' αὐτὸν βαθειὰ θεολογικὴ σημασία. Τόσο ἡ ἀποκεκαλυμμένη στὸ Σταυρὸ τοῦ Χριστοῦ ἀλήθεια ὅσο καὶ τὸ γενικώτερο αἴσθημα τῆς ἐποχῆς του περὶ ἀποσυνθέσεως τῆς ρωμαϊκῆς κοινωνίας κάνουν τὸν Ἀπόστολο νὰ βλέπῃ τὸν «κόσμο», ὅποιες συνθῆκες ἢ σχέσεις τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου κι' ἂν ἐκφράζῃ αὐτὸς ὁ ὅρος, σὲ μιὰ δυνάμει ἢ ἐνεργείᾳ ἀντίθεσι πρὸς τὴν σφαῖρα τοῦ Θεοῦ. Τὴν ἀντίθεσι αὐτὴ ἐκφράζει πολὺ ἔντονα, ὅταν, σ' ἀντίθεσι μὲ τὸ νέο «κόσμο» ποὺ περιμένει ὁ Ἀπόστολος, μιλάῃ περὶ τοῦ «κόσμου τούτου». Μὲ τὴν ἔννοιαν αὐτὴν τῆς ἀντιθέσεως πρὸς τὴ νέα ἐποχὴ ὁ «κόσμος οὗτος» σημαίνει ὅ,τι καὶ ὁ «αἰὼν οὗτος» ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν μέλλοντα αἰῶνα. Ἡ ἀντίθεσις αὐτὴ τοῦ «κόσμου» πρὸς τὸν Θεὸ δὲν εἶναι μόνο ἔργο τῶν ἀνθρώπων ἀλλὰ καὶ ἄλλων δυνάμεων ἰσχυροτέρων, τῶν στοιχείων τοῦ κόσμου τούτου (Γαλ. 4, 3· Κολ. 2, 8) ἢ «τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου (1 Κορ. 2, 6· 8) ἢ «τοῦ θεοῦ τοῦ αἰῶνος τούτου» (2 Κορ. 4, 4). Οἱ δυνάμεις αὐτὲς ἀσκοῦν κυριαρχικὴ ἐξουσία μέσα στὸν κόσμο, ὄχι γιατὶ αὐτὴ εἶναι ἡ μοῖρα τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἀνθρώπων. Εἶναι οἱ ἄνθρωποι ὑπεύθυνοι γιὰ τὴν κυριαρχία τῶν κακῶν δυνάμεων, τῶν κακῶν πνευμάτων, στὴ ζωή τους. Μὲ τὴν συμβολὴ τῶν ἀνθρώπων καὶ μὲ τὴν εὐθύνη τους οἱ πονηρὲς δυνάμεις ὑποδούλωσαν τὴν ἀνθρωπότητα, ἔτσι ὥστε αὐτὴ νὰ παρουσιάζεται ὑπόδουλη καὶ ὑποχείρια στὶς δυνάμεις τοῦ κακοῦ. Ὁ Παῦλος μιλάει πολὺ συχνὰ γιὰ τὴ «δουλεία» τοῦ κόσμου στὶς κακὲς δυνάμεις. Δὲν συμφωνεῖ ὁ Ἀπόστολος στὸ σημεῖο αὐτὸ μ' ὅλους ἐκείνους τοὺς θεολόγους καὶ τὰ συστήματά τους, ποὺ τονίζοντας τὴν ἔννοια τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου ἀπὸ τὸ Θεὸ καὶ τὴ θεία ἐντὸς τοῦ κόσμου τάξι κλείνουν τὰ μάτια μπροστὰ στὸ μέγεθος τῆς ἀντιθέσεως τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἀνθρωπότητος πρὸς τὶς βου-

λὲς τοῦ Θεοῦ. Ὁ Παῦλος ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐκφράζει τὶς ἀντιλήψεις του ἀντλώντας τὴν ὁρολογία του, τὶς εἰκόνες καὶ τὰ σχήματα τοῦ λόγου του ἀπὸ τὴ σύγχρονή του ἰουδαϊκὴ ἀποκαλυπτικὴ θεολογία. Δὲν ἔχει ἀνάγκη νὰ δανεισθῇ τίποτε ἀπὸ τὶς ἀντιλήψεις τῆς συγχρόνου του εἰδωλολατρικῆς κοινωνίας, ποὺ κι᾽ αὐτὴ φαντάζονταν τὸν κόσμο ὑποχείριο τῶν πνευμάτων σὰν ὀργάνων τῆς μοίρας. Ἡ σύμπτωσις τῆς εἰκόνος τῆς ὑποδουλώσεως τοῦ κόσμου ἀπὸ τὰ κακὰ πνεύματα τόσο στὴν ἰουδαϊκὴ ἀποκαλυπτικὴ καὶ τὸν Παῦλο ὅσο καὶ τὸν ἐθνικὸ κόσμο δὲν εἶναι καθόλου τυχαία. Ἀποδίδει τὸ γενικώτερο αἴσθημα τῆς ἐποχῆς περὶ τῆς καταρρεύσεως ὅλων τῶν ἀξιῶν. Ὅ,τιδήποτε ὅμως κι᾽ ἂν ὑποστηρίξῃ κανεὶς ὡς πρὸς τὶς προϋποθέσεις τοῦ εἰδικωτέρου τόνου καὶ τοῦ χρώματος ποὺ παίρνει στὸν Παῦλο ἡ διδασκαλία περὶ «δουλείας» τοῦ κόσμου στὰ πονηρὰ πνεύματα, παραμένει γεγονὸς ὅτι ὁ Ἀπόστολος δέχεται τὴν ἐντὸς τοῦ κόσμου μας κυριαρχία τοῦ ψεύδους, τῆς ἀπάτης, τῆς ἀκαθαρσίας, τῆς πλεονεξίας καὶ τοῦ διαβόλου ἐν γένει. Ἔτσι γιὰ τὸν Παῦλο καταντάει ἡ λέξις «κόσμος» νὰ σημαίνῃ τὴ στρατιὰ τῶν αἰχμαλώτων, ποὺ ἐδημιούργησε ἡ ἀνυπακοὴ τοῦ ἀνθρώπου στὸ Θεὸ σὲ συνεργασία μὲ τὶς πονηρὲς δυνάμεις. Ὅ,τι ἀποκτάει κυριαρχία ἐπάνω στοὺς ἀνθρώπους σὰν ἄτομα ἢ σὰν σύνολο, εἴτε τὸ ψεῦδος εἶναι αὐτὸ κι᾽ ἡ ἀπάτη εἴτε ἡ πλεονεξία κι᾽ ἡ αἰσχρότης, εἴτε ἡ βία κι᾽ ἡ φαυλότητα, ὅ,τιδήποτε ἀπ᾽ ὅλα αὐτὰ κατευθύνει τὸν ἄνθρωπο στὴ ζωή του, εἶναι «κόσμος». «Κόσμος» σὲ τελευταία ἀνάλυσι εἶναι γιὰ τὸν Παῦλο τὸ κακό, τὸ ὁποιοδήποτε κακό, στὸ ὁποῖο ὁ ἄνθρωπος ἢ ἡ ἀνθρωπότητα παραδίδονται, ἔτσι ὥστε τὸ κακὸ ν᾽ ἀποκτήσῃ δύναμι ἐπάνω τους. Ὅπως οἱ δοῦλοι στὰ χρόνια τοῦ Ἀποστόλου ἦσαν ὑποχείριοι τῶν κυρίων των, ἔτσι κι᾽ ὁ «κόσμος» ἔχει γίνει δοῦλος καὶ ὑποχείριος τοῦ Σατανᾶ καὶ τῶν πονηρῶν δυνάμεων. Οἱ δυνάμεις αὐτές, ἀπὸ τὴν ἄποψι τῆς ὑπαρκτικῆς τοῦ ἀνθρώπου τοποθετήσεως στὴ ζωή, ἀντιπροσωπεύουν μιὰ πλήρη συγκρούσεων καὶ ἀγωνιῶν πραγματικότητα, ποὺ θέτει σὲ πειρασμὸ τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸν ἀπειλεῖ. Τὰ περὶ κυριαρχίας τῶν πνευμάτων σημαίνουν κατὰ τὸν Bultmann, ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν κρατεῖ τὴ ζωή του στὰ χέρια του, ὅτι δὲν εἶναι κύριος τοῦ ἑαυτοῦ του, ἀλλ᾽ ὅτι συνεχῶς πρέπει νὰ κάμῃ ὑπεύθυνα τὴν ἐκλογὴ τοῦ κυρίου του, καὶ ὅτι ὁ φυσικὸς ἄνθρωπος ἔχει κάμει ἤδη τὴν ἐκλογή του κατὰ τοῦ Θεοῦ, ποὺ εἶναι ὁ ἀληθινὸς κύριός του. Ἂς σημειωθῇ καὶ πάλιν ὅτι ἡ τραγικώτερη ἔκφρασις τῆς ἐννοίας «κόσμος» εἶναι

ὁ Σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ, ἡ ἀτιμωτικὴ θανάτωσις τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ὄχι ἀπ' ἄλλους ἀλλ' ἀπ' τὸν ἐκλεκτὸ καὶ περιούσιο λαό.

Τρομάζει κανεὶς μπροστὰ στὸ μέγεθος τῆς δουλείας καὶ τῆς φθορᾶς ποὺ κυριαρχοῦν στὸν κόσμο! Διερωτᾶται πῶς οἱ ἄνθρωποι ποὺ ἐσταύρωσαν τὸν Υἱὸ τοῦ Θεοῦ μποροῦν μόνοι τους νὰ σώσουν τὸν ἑαυτό τους. Παρὰ τὸν πλαστικὸ ρεαλισμὸ μὲ τὸν ὁποῖο ὁ 'Απόστολος περιγράφει τὴν ἐπιρροὴ τοῦ κακοῦ στὰ ἀνθρώπινα πράγματα, ἡ πεῖρα τῆς χριστιανικῆς κοινότητος καὶ ἡ προσωπική του πεῖρα τὸν ἔχει πείσει ὅτι διὰ τοῦ Χριστοῦ ὁ «κόσμος» ξαναβρίσκει τὸ δρόμο του κι' ὅτι ὁ νέος αἰὼν ἄρχισε μὲ τὸν ἐρχομὸ τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν ἵδρυσι τῆς 'Εκκλησίας. Τὰ πνεύματα κι' οἱ πονηρὲς δυνάμεις ἀντλοῦν τὴν ἰσχύ τους ἀπ' τοὺς ἀνθρώπους, γιὰ τὸ χριστιανὸ δὲ ἄνθρωπο ἡ κατάλυσις «τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου τῶν καταργουμένων» (1 Κορ. 2, 6) εἶναι γεγονὸς μαρτυρούμενο ἀπὸ τὴν ἀτομικὴ πεῖρα κάθε χριστιανοῦ. 'Η κατάλυσις αὐτὴ δὲν νοεῖται ἀπὸ τὸν Παῦλο κατὰ τρόπο μαγικὸ ἢ μυθολογικό. 'Η ἐκ νέου ὑποδούλωσις τοῦ χριστιανοῦ στὶς πονηρὲς δυνάμεις ἀποτελεῖ συνεχῆ ἀπειλή, ἰδίως στὶς κρίσιμες περιστάσεις τῆς ζωῆς, τότε ποὺ ἔρχονται ὅλα ἀνάποδα κι' ὁ δρόμος πρὸς τὸ κακὸ γίνεται πιὸ εὔκολος. 'Εν σχέσει, λοιπόν, πρὸς τὴν κατάστασι τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ ἐκφράζει ὁ ὅρος «κόσμος» τὸ ἀπολυτρωτικὸ ἔργο τοῦ Χριστοῦ συνίσταται στὴν ἀπελευθέρωσι τοῦ «κόσμου» ἀπὸ τὴ δουλεία τοῦ Σατανᾶ καὶ τῶν πονηρῶν δυνάμεων καὶ τὴν ἀποκατάστασι τοῦ κόσμου σὰν δημιουργήματος στὴ σωστή του σχέσι πρὸς τὸ Θεὸ σὰν Δημιουργὸ καὶ Κύριό του. 'Η ἀπολύτρωσις αὐτὴ ἔχει σὰν ἀποτέλεσμα ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἢ ἡ ἀνθρωπότητα κυριαρχεῖται πλέον ἀπὸ τὴν ἀλήθεια, τὴν δικαιοσύνη καὶ τὴν ἀγάπη.

"Ας ἰδοῦμε τώρα πῶς ἐκφράζουν τὴν ἀνάγκη τῆς λυτρώσεως τοῦ ἀνθρώπου οἱ ὅροι «σάρξ» καὶ «ἁμαρτία». Τὸν ὅρο «σάρξ» χρησιμοποιεῖ ὁ Παῦλος μὲ πολλὲς σημασίες. 'Εκείνη ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ ἐκφράζει τὴ σφαῖρα τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως ὅπου κυριαρχεῖ ἡ ἀδυναμία καὶ ἡ ἀσθένεια τοῦ ἀνθρώπου κι' ἡ ροπή του γιὰ τὸ κακὸ σ' ἀντίθεσι μὲ τὸ «πνεῦμα», ποὺ γιὰ τὸν 'Απόστολο εἶναι τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου μετουσιωμένο ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. 'Υπὸ τὴν ἔννοια αὐτὴ «τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς ἔχθρα εἰς Θεὸν» (Ρωμ. 8, 7). 'Ακούει κανεὶς πολὺ συχνὰ ὄχι μόνον ἐρασιτέχνες τῆς Θεολογίας ἀλλὰ καὶ θεολόγους νὰ σχετίζουν τὴν ἔννοια τοῦ ὅρου «σάρξ» μὲ τὸν κόσμο τῶν ἐνστίκτων καὶ τῶν σεξουαλικῶν ἐπιθυμιῶν. Αὐτὸ δὲν εἶναι σωστό. 'Η

σφαῖρα τῆς «σαρκός», κατὰ τὸν Παῦλο, δὲν περιλαμβάνει μόνον τὰ ἔνστικτα καὶ τὰ πάθη τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ ἀκόμη ποὺ συνήθως ὀνομάζομε ἀνώτερες πνευματικὲς ἐκδηλώσεις τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Ἀπόστολος καταδικάζει ὡς «σάρκα» ἢ ἔργον τῆς «σαρκὸς» τόσο τὴν ἄφρονα ἠθικὴ ἀσυδοσία τῶν Ἐθνικῶν ὅσο καὶ τὴ θρησκευτικὴ πολυπραγμοσύνη τῶν Ἰουδαίων. Οἱ Κορίνθιοι κατηγοροῦνται ὅτι εἶναι ἀκόμη σαρκικοί, γιατὶ «ζῆλος καὶ ἔρις» ἐπικρατοῦν μέσα στὴν κοινότητα (1 Κορ. 3, 3). Ὑπάρχει «σαρκικὴ σοφία» (2 Κορ. 1, 12) καὶ «σοφοὶ κατὰ σάρκα» (1 Κορ. 1, 26). Μὲ τὶς ἐκφράσεις αὐτὲς δὲν κατηγορεῖ ὁ Ἀπόστολος τὴν τάσι τοῦ ἀνθρώπου νὰ γνωρίσῃ, νὰ πλουτίσῃ τὶς γνώσεις του καὶ νὰ γίνῃ, ὅπως λέμε, σοφώτερος, οὔτε τὴν προσπάθεια νὰ ἐπιτύχῃ μὲ τὴν ἄσκησι τῶν δικῶν του δυνάμεων τὰ χίλια δυὸ πράγματα τῆς καθημερινῆς ζωῆς, ἀλλὰ καυτηριάζει τὶς αὐτοδύναμες ἐκεῖνες προσπάθειες τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴ σοφία ἐκείνη ποὺ ἀντιστρατεύονται στὸ ἀληθινὸ συμφέρον τοῦ ἀνθρώπου, στὴν ἀποδοχὴ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ. Ἡ «σοφία» τῶν ἐθνικῶν δὲν θὰ ἐπείραζε καθόλου τὸν Παῦλο, ἂν δὲν ἐγίνονταν αὐτὴ ἡ σοφία, μὲ τὴν ὑπέρμετρη αὐτοπεποίθησι ποὺ γεμίζει τὸν ἄνθρωπο, αἰτία τῆς ἀποκρούσεως τοῦ κηρύγματος τοῦ Σταυροῦ. Κι' ἡ νομικὴ θρησκευτικὴ πολυπραγμοσύνη τῶν Ἰουδαίων δὲν θὰ τὸν ἐνοχλοῦσε τόσο πολύ, ἂν ἡ μὲ αὐτοϊκανοποίησι ὑπερηφάνεια καὶ καύχησις τοῦ συγχρόνου του Φαρισαϊσμοῦ δὲν ἀπέκρουε καὶ δὲν καταπολεμοῦσε τὸ κήρυγμα τοῦ Σταυροῦ. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ καὶ ἡ σοφία τῶν ἐθνικῶν κι' ἡ θρησκευτικὴ πολυπραγμοσύνη τῶν Ἰουδαίων εἶναι, κατὰ τὸν Παῦλο, «σάρξ» καὶ «ἁμαρτία».

Κάνει, πραγματικά, ἰδιαίτερη ἐντύπωσι τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Ἀπόστολος κατατάσσει στὴν κατηγορία τῆς ζωῆς «κατὰ σάρκα» καὶ τὸ ζῆλο γιὰ τὴν ἐκπλήρωσι τοῦ Νόμου τοῦ Θεοῦ, ὅταν ὁ ζηλωτὴς τοῦ Νόμου πιστεύῃ πὼς ἡ τήρησις τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ κατὰ κάποιο τρόπο ὑποχρεώνει τὸ Θεὸ νὰ τὸν σώσῃ. Γι' αὐτὸ ρωτάει τοὺς χριστιανοὺς τῆς Γαλατίας· «ἐναρξάμενοι πνεύματι νῦν σαρκὶ ἐπιτελεῖσθε;» (Γαλ. 3, 3). Στὴν ἀπαίτησι ποὺ διατυπώνει ὁ ἄνθρωπος μπροστὰ στὸ Θεὸ γιὰ νὰ δικαιωθῇ, γιὰ νὰ σωθῇ, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἔργων του ὁ Παῦλος διακρίνει μιὰ προσπάθεια αὐτοδικαιώσεως. Κατηγορεῖ τοὺς συμπατριῶτες του ὅτι «ζητοῦν τὴν ἰδίαν δικαιοσύνην στῆσαι» «ἀγνοοῦντες τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην» (Ρωμ. 10, 3). Δὲν μπορεῖ νὰ καταλάβῃ κανεὶς σωστὰ τί ἐννοεῖ ὁ Παῦλος μ' αὐτὴ τὴν κριτική του κατὰ τοῦ φαρισαϊκοῦ ἰουδαϊσμοῦ, ἂν δὲν ἔχῃ σαφῆ ἰδέα περὶ τῶν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ἐξω-

φρενικῶν ἀπαιτήσεων τῶν Ἰουδαίων ὡς ἔθνους καὶ τοῦ Φαρισαίου ὡς ἀνθρώπου. Οἱ ἀπαιτήσεις αὐτὲς ὀνομάζονται ἀπὸ τὸν Παῦλο «καύχησις». Ὅταν ὁ ἄνθρωπος δὲν παραδίδεται ὁλόκληρος μὲ πίστι στὸν Κύριο καὶ ὑπακοὴ στὸ θέλημά του, ἀλλὰ προσπαθεῖ νὰ προβάλη στὴ ζωή του τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα ποὺ κατὰ κάποιο τρόπο ὑποχρεώνουν τὸ Θεὸ νὰ σώσῃ, ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς κατέχεται ἀπὸ ἁμαρτωλὴ αὐτοπεποίθησι, ποὺ ἐκφράζεται στὴν «καύχησι». Γι' αὐτὸ ρωτάει ὁ Παῦλος στὴν πρὸς Ρωμαίους: «Ποῦ οὖν ἡ καύχησις; ἐξεκλείσθη. Διὰ ποίου Νόμου; Τῶν ἔργων; οὐχί, ἀλλὰ διὰ νόμου πίστεως» (Ρωμ. 3, 27). Ἐκφράζει τὴν γνησία βιβλικὴ παράδοσι ὁ Ἀπόστολος, ὅταν τοποθετῆ τὸν ἄνθρωπο στὰ σωστά του μέτρα ἐνώπιον τοῦ Δημιουργοῦ. Ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου ὅπως κι' ἡ δημιουργία του εἶναι ἔργο τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἀναγνώρισις αὐτοῦ τοῦ ἁπλοῦ γεγονότος ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο εἶναι ἡ συνεισφορά του στὸ ἔργο τῆς λυτρώσεως. Αὐτὸ εἶναι τὸ νόημα τῆς ἀποστολῆς τοῦ Χριστοῦ στὸν κόσμο, τοῦ Σταυροῦ καὶ τῆς ἀναστάσεως. Πέραν ὅμως τῶν θεμελιωδῶν αὐτῶν θρησκευτικῶν θεολογικῶν θέσεων, ποὺ ὑποχρεώνουν τὸν Παῦλο νὰ ἀποκρούσῃ τόσο τὴ σοφία τῶν ἐθνικῶν ὅσο καὶ τὴν «καύχησι» τῶν Ἰουδαίων σὰν δυνάμεων «κατὰ σάρκα», σὰν δυνάμεων ἀντιστρατευομένων στὸ ἔργο τῆς λυτρώσεως, ὑπῆρχε καὶ ἡ σύγχρονη τοῦ Ἀποστόλου πραγματικότης. Ὅταν μιλάῃ ὁ Ἀπόστολος γιὰ τὴν «σοφία» τῶν Ἑλλήνων δὲν ἐννοεῖ τὰ πλήθη τῶν ἐθνικῶν, ἀλλὰ τὴν ἡγέτιδα τάξι. Τὴν κτηνώδη δύναμι καὶ ὑπεροψία τοῦ ἐθνικοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἐθνικοῦ κράτους ἐξέφραζε ἡ διανόησις τοῦ εἰδωλολατρικοῦ κόσμου, ἡ φιλοσοφία. Κι' ὅταν ὁ Παῦλος καυτηριάζῃ τὴν ὑπεροψία καὶ τὴν καύχησι τῶν Ἰουδαίων, δὲν ἔχει ὑπ' ὄψει του τόσο τὸ λαὸ τῆς γῆς, τὸν am - haarez, ὅσο τὴν ἐθνικιστικὴ θρησκευτικὴ ἀριστοκρατία τοῦ ἰουδαϊκοῦ κόσμου, ποὺ ἐκπροσωποῦσε ὁ φαρισαϊσμός. Ἡ περὶ χάριτος διδασκαλία του ἦταν ἕνα κήρυγμα ποὺ ἀπευθύνονταν τόσο πρὸς τὸ κοινὸ πλῆθος τῶν ἐθνικῶν ὅσο καὶ πρὸς τὸ κοινὸ πλῆθος τῶν Ἰουδαίων. Τὸ πλῆθος αὐτό, εἴτε τῶν ἐθνικῶν εἴτε τῶν Ἰουδαίων, δὲν μπόρεσε νὰ σώσῃ οὔτε ἡ σοφία τῶν Ἑλλήνων, οὔτε ἡ θρησκευτικὴ πολυπραγμοσύνη τοῦ Φαρισαϊσμοῦ. Ἡ θύρα τῆς λυτρώσεως εἶναι ἀληθινὰ ἀνοικτὴ σ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, ὅλων τῶν κοινωνικῶν τάξεων, γιατὶ ἡ σωτηρία παρέχεται «δωρεάν». Οἱ μάζες ὅλων τῶν ἐθνῶν καὶ τῶν φυλῶν τῆς γῆς μποροῦν νὰ εἰσέλθουν. Μόνον ὅσοι περιφρονοῦν τὸ βασίλειο ποὺ παρέχει ὁ Θεὸς στοὺς ἁπλοὺς τῇ καρδίᾳ «δωρεὰν τῇ αὐτοῦ χάριτι» (Ρωμ. 3, 24), καὶ θέλουν νὰ φτιάξουν ἕνα

δικό τους βασίλειο ποὺ θἄχῃ κέντρο ὄχι τὸ Θεὸ ἀλλὰ τὸν ἑαυτό τους, τὴν σοφία τους ἢ τὴ θρησκευτική τους πολυπραγμοσύνη, αὐτοὶ δὲν μποροῦν νὰ περάσουν τὴ θύρα τῆς λυτρώσεως.

Ἔγινε, νομίζω, κατανοητὸ γιατὶ ὁ Παῦλος κατατάσσει τὴν σοφία τῶν ἐθνικῶν καὶ τὸ θρησκευτικὸ ζῆλο τῶν Ἰουδαίων στὴν κατηγορία τῆς «σαρκός».

Ἡ «ἁμαρτία» συνίσταται, κατὰ τὸν Ἀπόστολο, στὴν ἀποτυχία τοῦ ἀνθρώπου νὰ τηρήσῃ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Ὁ Παῦλος ἐκφράζεται τόσο γιὰ τὴν «σάρκα» ὅσο καὶ γιὰ τὴν «ἁμαρτία» σὰν νὰ πρόκειται γιὰ προσωπικὰ ὄντα, σὰν νὰ πρόκειται γιὰ πνευματικὲς σατανικὲς δυνάμεις. Πολὺ σωστὰ δὲ ἐτονίσθηκε ὅτι αὐτὴ ἡ προσωποποίησις τῶν δυνάμεων τῆς «σαρκὸς» καὶ τῆς «ἁμαρτίας» ἐκφράζει τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὑπὸ τὴν κυριαρχία τῶν δυνάμεων αὐτῶν ἔχασε τὴν ἱκανότητα νὰ εἶναι κύριος τῶν ἰδίων του πράξεων. Ἡ ἁμαρτία παρουσιάζεται σὰν ἄγνοια καὶ σὰν κατάστασι ἀσυνείδητη στὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἢ ἀκόμη καὶ σὰν ἀποπλάνησι ἀπὸ τὴν ὁδὸ τοῦ Θεοῦ, μέσα ὅμως στὴν προηγμένη θρησκευτικῶς ἀνθρωπότητα, εἴτε τὴν ἐθνικὴ εἴτε τὴν ἰουδαϊκή· παρουσιάζεται σὰν ἕνα δεύτερο ἐγὼ μέσα στὸν ἄνθρωπο, ποὺ ἀσκεῖ κυριαρχικὴ δύναμι ἐπάνω του. Ἡ ἐσωτερικὴ διάσπασις, ἡ μὴ συμφωνία μὲ τὸ ἀληθινό μας ἐγὼ ἀποτελεῖ τὴν οὐσία τῆς δουλείας στὴν ἁμαρτία. «Ὃ γὰρ κατεργάζομαι οὐ γινώσκω· οὐ γὰρ ὃ θέλω τοῦτο πράσσω, ἀλλ' ὃ μισῶ τοῦτο ποιῶ. Εἰ δὲ ὃ οὐ θέλω τοῦτο ποιῶ, σύμφημι τῷ νόμῳ ὅτι καλός. Νυνὶ δὲ οὐκέτι ἐγὼ κατεργάζομαι αὐτό, ἀλλ' ἡ οἰκοῦσα ἐν ἐμοὶ ἁμαρτία. Οἶδα γὰρ ὅτι οὐκ οἰκεῖ ἐν ἐμοί, τοῦτ' ἔστιν ἐν τῇ σαρκί μου, ἀγαθόν· τὸ γὰρ θέλειν παράκειταί μοι, τὸ δὲ κατεργάζεσθαι τὸ καλὸν οὐχ εὑρίσκω. Οὐ γὰρ ὃ θέλω ποιῶ ἀγαθόν, ἀλλ' ὃ οὐ θέλω κακὸν τοῦτο πράσσω. Εἰ δὲ ὃ οὐ θέλω ἐγὼ τοῦτο ποιῶ, οὐκέτι ἐγὼ κατεργάζομαι αὐτό, ἀλλ' ἡ οἰκοῦσα ἐν ἐμοὶ ἁμαρτία» (Ρωμ. 7,15—20). Ἡ εὐγένεια καὶ ἡ ἀνωτερότης τῶν ἰδεῶν ποὺ ἐκφράζουν οἱ ἄνθρωποι στὶς διάφορες σκέψεις των ἢ στὶς συζητήσεις μεταξύ των, ἀκόμη κι' ἡ καλὴ καὶ ἀνώτερη κάθε διαβολῆς ἀφετηρία σ' ἕνα ἔργο, δὲν ἐξασφαλίζουν, δυστυχῶς, τὴν πραγματοποίησι οὔτε τῶν ἰδεῶν τους οὔτε τῶν ἔργων τους. Ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος μὲ τὴ δουλεία στὴν ἁμαρτία, τελικῶς, στὴν πρᾶξι, ἀρνεῖται ὅ,τι εὐγενικὸ ἢ ἀληθινὸ ἐσκέφθηκε νὰ πραγματοποιήσῃ ἢ ἄρχισε νὰ πραγματοποιῇ. Τὸ ἀληθινὸ ἐγὼ τοῦ ἀνθρώπου πεθαίνει στὴν προσπάθειά του νὰ πραγματοποιήσῃ τὸν ἑαυ-

τό του αὐτόνομα, μὲ τὶς δικές του δυνάμεις, μακρὰν καὶ ἀσχέτως τοῦ Θεοῦ, ποὺ τὸν ἐδημιούργησε.

Ἡ λύτρωσις ἀπὸ τὴν «σάρκα» καὶ τὴν «ἁμαρτία» συντελεῖται, κατὰ τὸν Ἀπόστολο, διὰ τοῦ Χριστοῦ. Οἱ δυνάμεις αὐτὲς παύουν νὰ δυναστεύουν τὴν ἀνθρωπότητα. Οὔτε τὰ ἔνστικτα καὶ τὰ πάθη κυριαρχοῦν πιὰ μέσα στὸν ἄνθρωπο, οὔτε οἱ δυνάμεις ἐκεῖνες, ποὺ γίνονται αἰτία γιὰ αὐτοϊκανοποίησι καὶ ὑπεροψία. Οἱ τοῦ Χριστοῦ ζοῦν «ἐν σαρκί», ὄχι ὅμως «κατὰ σάρκα» ἀλλὰ «κατὰ Πνεῦμα». Τοὺς καρποὺς τῆς σαρκὸς ἀντικαθιστοῦν στὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου οἱ καρποὶ τοῦ Πνεύματος. «Φανερὰ δὲ ἐστι τὰ ἔργα τῆς σαρκός, ἅτινά ἐστι μοιχεία, πορνεία, ἀκαθαρσία, ἀσέλγεια, εἰδωλολατρεία, φαρμακεία, ἔχθραι, ἔρεις, ζῆλοι, θυμοί, ἐριθεῖαι, διχοστασίαι, αἱρέσεις, φθόνοι, φόνοι, μέθαι, κῶμοι καὶ τὰ ὅμοια τούτοις... Ὁ δὲ καρπὸς τοῦ Πνεύματός ἐστιν ἀγάπη, χαρά, εἰρήνη, μακροθυμία, χρηστότης, ἀγαθωσύνη, πίστις, πρᾳότης, ἐγκράτεια... (Γαλ. 5, 19—23). Ἡ δὲ λύτρωσις ἀπὸ τὴν ἁμαρτία συντελεῖται, κατὰ τὸν Παῦλο, διὰ τοῦ Χριστοῦ, ὅταν νεκρώνεται καὶ πεθαίνῃ μέσα στὸν ἄνθρωπο τὸ κράτος ἐκείνου τοῦ «ἐγώ», ποὺ ὄχι μόνο παραπλανᾷ τὸν ἄνθρωπο, ἀλλὰ καὶ ὅσες φορὲς αὐτὸς πιστεύει καὶ θέλει τὰ ὀρθὰ τὸν στρέφει στὸν ἑαυτό του ἀντὶ νὰ τὸν στρέψῃ πρὸς τὸν Θεό, κι᾽ ἔτσι τὸν κάνει νὰ χαλάῃ μὲ τὰ ἴδια του τὰ χέρια ὅ,τι ἀληθινὸ καὶ εὐγενικὸ ἐσκέφθηκε νὰ πραγματοποιήσῃ. Ἡ νέκρωσις τῆς ἁμαρτίας ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου πραγματοποιεῖται διὰ τῆς συμμετοχῆς στὸ θάνατο καὶ τὴν ἀνάστασι τοῦ Χριστοῦ. Ὅταν ὁ ἄνθρωπος σταυρωθῇ μετὰ τοῦ Χριστοῦ ὡς πρὸς τὸ δικό του θέλημα ἀνίσταται μετὰ τοῦ Χριστοῦ ὡς καινὴ κτίσι. Ἐπικρατεῖ μέσα του τὸ ἀληθινό του ἐγὼ καὶ τίποτε δὲν μπορεῖ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἀλήθεια καὶ τὴν ἀγάπη νὰ γίνουν πραγματικότητες. «Εἰ γὰρ σύμφυτοι γεγόναμεν τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀναστάσως ἐσόμεθα, τοῦτο γινώσκοντες, ὅτι ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος συνεσταυρώθη ἵνα καταργηθῇ τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας, τοῦ μηκέτι δουλεύειν ἡμᾶς τῇ ἁμαρτίᾳ... Εἰ δὲ ἀπεθάνομεν σὺν Χριστῷ, πιστεύομεν ὅτι καὶ συζήσομεν αὐτῷ... Μὴ οὖν βασιλευέτω ἡ ἁμαρτία ἐν τῷ θνητῷ ὑμῶν σώματι εἰς τὸ ὑπακούειν αὐτῇ ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτοῦ, μηδὲ παριστάνετε τὰ μέλη ὑμῶν ὅπλα ἀδικίας τῇ ἁμαρτίᾳ, ἀλλὰ παραστήσατε ἑαυτοὺς τῷ Θεῷ ὡς ἐκ νεκρῶν ζῶντας καὶ τὰ μέλη ὑμῶν ὅπλα δικαιοσύνης τῷ Θεῷ. Ἁμαρτία γὰρ ὑμῶν οὐ κυριεύσει· οὐ γὰρ ἐστε ὑπὸ νόμον, ἀλλ᾽ ὑπὸ χάριν» (Ρωμ. 6,5—14).

Ἡ τραγικότης τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου παρουσιάζεται ὄχι μόνο στὶς ἔννοιες «κόσμος», «σάρξ», «ἁμαρτία». Ἡ μεγαλύτερη ἀπόδειξις τῆς ἀποτυχίας τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὁ θάνατος. Ἐνῷ ὁ ἄνθρωπος θέλει νὰ ζήσῃ καὶ ἐπιδιώκει τὴ ζωὴ μὲ τὸ κάθε τι ποὺ σκέπτεται καὶ πράττει, καταλήγει κι' αὐτὸς κι' οἱ σκέψεις του καὶ τὰ ἔργα του στὸ θάνατο. Ἐπιδιώκοντας τὴ ζωὴ ὁ ἄνθρωπος μὲ κέντρο τὸν ἑαυτό του κι' ὄχι τὸ Θεό, ποὖναι ἡ ἀληθινὴ ζωή, καταντάει στὸ θάνατο. Γιὰ τὸν Ἀπόστολο Παῦλο ὁ θάνατος δὲν εἶναι φυσικὸ φαινόμενο, ἡ φυσικὴ μοῖρα τοῦ ἀνθρώπου. Σ' ὡρισμένα χωρία τῶν Ἐπιστολῶν του μιλάει γιὰ τὸ θάνατο σὰν τιμωρία τοῦ παραβάτου καὶ ἁμαρτωλοῦ ἀνθρώπου, σ' ἄλλα χωρία βλέπει τὸ θάνατο σὰν γέννημα καὶ καρπὸ τῆς ἁμαρτίας, σὰν κάτι δηλ. ποὺ ὀργανικὰ γεννιέται μέσα ἀπὸ τὴ φθορὰ καὶ τὴ διάλυσι ποὺ φέρνει ἡ «ἁμαρτία» στὸν ἄνθρωπο! Τὸ κεντρὶ τοῦ θανάτοῦ εἶναι ἡ ἁμαρτία· (1. Κορ. 15, 15). Μὲ τὴ δεύτερη αὐτὴ ἔννοια ὁ θάνατος, ἤ, καλύτερα ἡ ἀγωνία τοῦ πεπερασμένου καὶ τοῦ θανάτου σὰν πατέρας τῆς ἀνασφαλείας, τῆς αὐτοσυντηρήσεως, τοῦ ἐγωϊσμοῦ, τῆς ἀδικίας καὶ τῶν διαιρέσεων μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, κεντρίζει τὸν ἄνθρωπο καὶ γεννάει μέσα του τὴν ἁμαρτία. Ἡ ἀπολύτρωσις ἀπὸ τὸ κράτος τοῦ θανάτου, συντελεῖται μὲ τὴν ἀνάστασι τοῦ Χριστοῦ. Ἡ νίκη ἐπὶ τοῦ θανάτου, διὰ τοῦ ὁποίου ἡ ἁμαρτία βασιλεύει παντοῦ, ἡ ἀνάστασις δηλ. τοῦ Ἰησοῦ, ἀποτελεῖ τὸ κέντρο τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου. «Ὥσπερ ἐβασίλευσεν ἡ ἁμαρτία ἐν τῷ θανάτῳ, οὕτω καὶ ἡ χάρις βασιλεύσῃ διὰ δικαιοσύνης εἰς ζωὴν αἰώνιον διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν» (Ρωμ. 5, 21). Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ «εἰ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται κενὸν ἄρα τὸ κήρυγμα ἡμῶν, κενὴ δὲ καὶ ἡ πίστις ἡμῶν» (1 Κορ. 15, 14).

Εἴδαμε προηγουμένως ἀπὸ τί ἔχει ἀνάγκη λυτρώσεως ὁ ἄνθρωπος, κατὰ τὸν Ἀπόστολο Παῦλο. Ἂς δοῦμε τώρα πῶς συντελεῖται ἡ λύτρωσις· πῶς δηλ. γίνεται πραγματικότης τὸ θαῦμα τῆς μεταμορφώσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ κόσμου διὰ τοῦ Χριστοῦ. Τὸ θαῦμα τῆς μεταμορφώσεως συντελεῖται διὰ τοῦ Χριστοῦ ὅπως ἀκριβῶς καὶ τὸ ἔργο τῆς δημιουργίας. Εἶναι δηλ. καρπὸς τῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, ποὺ ὀνομάζομε ἀγάπη. Ἡ σωτηρία τοῦ κόσμου ὅπως καὶ ἡ δημιουργία του, εἶναι ἔργο τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, ποὺ ἐκδηλώνεται κατὰ ἕνα τρόπο ρεαλιστικὸ μαζὶ καὶ συμβολικὸ στὸ σταυρὸ καὶ στὴν ἀνάστασι τοῦ

Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Στὸ σταυρὸ τοῦ Χριστοῦ δὲν βλέπει ὁ Παῦλος μόνο τὴν ἀποστασία τοῦ ἀνθρώπου, τὴν ἔχθρα τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὸ Θεό· βλέπει πρὸ παντὸς τὴν ἔκφρασι τῆς ἄπειρης ἀγάπης τοῦ Θεοῦ γιὰ τὸν κόσμο. Χάρις σ' αὐτὴ τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ὁ κόσμος δὲν πρόκειται νὰ καταρρεύσῃ καὶ νὰ μεταβληθῇ σὲ χάος φυσικὸ καὶ κοινωνικό. Ἐκεῖ ποὺ παρουσιάζεται τὸ πλεόνασμα τοῦ κακοῦ, τὸ ἀποκορύφωμα τοῦ ἐγκλήματος καὶ τῆς ὑποδουλώσεως τοῦ ἀνθρώπου στὴν ἁμαρτία, ἐκεῖ ἐκδηλώνεται κατὰ τὸν πιὸ πανηγυρικὸ τρόπο καὶ τὸ πλεόνασμα τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ. Στὸ Σταυρὸ τοῦ Χριστοῦ ὁ Θεὸς προσφέρει στὴν ἀνθρωπότητα μιὰ εὐκαιρία ἀγάπης, τὴ μόνη εὐκαιρία γιὰ νὰ σωθῇ ἀπὸ τὸ χάος καὶ τὴν καταδίκη. Ἡ εὐδοκία αὐτὴ τοῦ Θεοῦ ποὺ ἐκφράζει ὁ Σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ ἐπισφραγίζεται μὲ τὴν ἀνάστασι καὶ τὸ θρίαμβο τοῦ Ἰησοῦ ἐπὶ τοῦ θανάτου. Ὁ κόσμος ποὺ στάθηκε ἀδύνατο νὰ σωθῇ ἀπὸ τοὺς αὐτοκράτορες κι' ὅλες τὶς θεωρίες τῶν φιλοσόφων ἀπὸ τὰ φθοροποιὰ στοιχεῖα του, σώζεται, κατὰ τὸν Παῦλο, μὲ μιὰ θαυματουργικὴ πρᾶξι τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, μὲ τὴν ἀνάστασι τοῦ Ἰησοῦ. Ὅ,τι δὲν μπόρεσαν νὰ δώσουν οἱ Καίσαρες κι' οἱ φιλόσοφοι, τὸ παρέχει ὁ Θεὸς πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα στὸ πρόσωπο τοῦ ἁπλοϊκοῦ ἀπὸ Ναζαρὲτ Ἰησοῦ, στὴ ζωή του, στὸ σταυρὸ καὶ στὴν ἀνάστασί του. Τὸ θεμέλιο λίθο τῆς περὶ λυτρώσεως διδασκαλίας ἀποτελεῖ γιὰ τὸν Παῦλο ἡ ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ, ὄχι γιατὶ ἔτσι ἡ νέα θρησκεία θὰ μποροῦσε νὰ συναγωνισθῇ τὶς Μυστηριακὲς Θρησκεῖες τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ποὺ ὑπόσχονταν κι' αὐτὲς τὴν ἀθανασία, ἀλλὰ γιατὶ στὴν ἀνάστασι τοῦ Ἰησοῦ ἡ ἀνεξιχνίαστη ἀγάπη τοῦ Θεοῦ νικάει τὶς φθοροποιὲς δυνάμεις τοῦ κόσμου καὶ δημιουργεῖ τὶς προϋποθέσεις γιὰ μιὰ μεταμόρφωσι, γιὰ μιὰ καινούργια ζωή. Ὁ Παῦλος πιστεύει πὼς μὲ τὴν ἀνάστασι τοῦ Χριστοῦ ἔγινε ἕνα θαῦμα, ποὺ εἶναι ἡ πηγὴ καὶ τὸ σύμβολο τῆς μεταμορφώσεως τοῦ κόσμου. Γιατὶ ἡ ἀνάστασις τοῦ Ἰησοῦ δὲν σημαίνει ἁπλῶς τὴν ἀνύψωσι τοῦ θνητοῦ καὶ φθαρτοῦ στὴν αἰωνιότητα ἀλλὰ σημαίνει συγχρόνως τὴ θεμελίωσι τοῦ ἀπολύτου κύρους τῶν ἀρχῶν τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἀγάπης μέσα στὸν κόσμο. Ὁ Χριστὸς τοῦ Παύλου, ποὺ ἀναστήθηκε ἐκ νεκρῶν, δὲν εἶναι ἁπλῶς νικητὴς τῆς θνητότητος. Εἶναι συγχρόνως ὁ τρόπος ἐκεῖνος τῆς ζωῆς, ποὺ δὲν μποροῦν νὰ κρατήσουν ὑπόδουλο οἱ φθοροποιὲς δυνάμεις. Εἶναι ἡ ζωὴ ἐκείνη ποὺ νικάει τὸν «κόσμο» τὴν «σάρκα», τὴν «ἁμαρτία», τὸ «θάνατο» καὶ μεταμορφώνει τὸν ἄνθρωπο σὲ «καινὴ κτίσι». Οἱ σύγχρονες τοῦ Παύλου Μυστηριακὲς Θρησκεῖες εἶχαν μυθολογικὸ χαρακτῆρα στὴν ὑπό-

σχεσί τους γιὰ ἀνάστασι καὶ ἀθανασία, γιατὶ δὲν εἶχαν ἀληθινὴ σχέσι μὲ τὴν ἱστορία. Γιὰ τὸν Παῦλο ἡ ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ, τὸ θαῦμα αὐτὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, ἔχει ἄμεση σχέσι μὲ τὸ εἶδος τῆς ζωῆς τοῦ ἱστορικοῦ προσώπου, ποὺ λέγεται Ἰησοῦς. Ἔπειτα κι' ἡ συμμετοχή μας στὸ ἀπολυτρωτικὸ ἔργο τοῦ Χριστοῦ δὲν ἔχει κατὰ τὸν Παῦλο μαγικὸ καὶ μυθολογικὸ χαρακτῆρα. Γιατὶ μόνο ἂν ζήσωμε τὴ ζωὴ τοῦ Χριστοῦ, ποὺ κορυφώνεται στὸ σταυρό του, μποροῦμε νὰ μετάσχωμε καὶ τῆς ἀναστάσεως. Βέβαια, ἡ ἀνάστασις τῶν ἀνθρώπων διὰ τῆς συμμετοχῆς στὴν ἀναστημένη ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ ἀποτελεῖ μυστήριο. Οὔτε τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, ὅπως ἐκδηλώνεται στὸ ἔργο τῆς λυτρώσεως, μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ ἐννοήσῃ οὔτε τὴν πορεία τῆς μεταμορφώσεως ἐν πίστει μέσα στὸν ἄνθρωπο νὰ ἀντιληφθῇ. Εἶναι ἀδύνατο νὰ ἐξηγήσῃ κανεὶς σὲ ποιὰ ἐσωτερικὴ σχέσι βρίσκεται ἡ μετάνοια καὶ κατὰ Χριστὸν ζωὴ πρὸς τὴν κατάργησι τῆς φθορᾶς καὶ τοῦ θανάτου.

Ποῦ, λοιπόν, στηρίζει τὴ βεβαιότητά του ὁ Ἀπόστολος ὅτι τὸ μεγάλο θαῦμα τῆς μεταμορφώσεως τοῦ κόσμου ἄρχισε νὰ συντελῆται ἐν Χριστῷ; Ἀπὸ τὶς Ἐπιστολές του φαίνεται καθαρὰ ὅτι ὁ Παῦλος τὴν βεβαιότητά του στηρίζει στὴν πεῖρα τῆς Ἐκκλησίας καὶ στὴ δική του πεῖρα. Ἰδιαίτερα, ἡ γνωριμία του μὲ τὸ Χριστό, κατὰ τρόπο θαυμαστὸ καὶ ἀπροσδόκητο, καὶ ἡ τεράστια μεταβολή του μετὰ τὴ συνάντησι πρὸ τῆς Δαμασκοῦ ἀποτελεῖ γιὰ τὸν Παῦλο τὴ βάσι τῆς βεβαιότητος στὸ μεγάλο θαῦμα τῆς μεταβολῆς τοῦ κόσμου. Ὅπως αὐτὸς ἦταν ἐχθρὸς τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ὁ Χριστὸς κατὰ χάριν τὸν συνάντησε καὶ τὸν μετέβαλε, τὸ ἴδιο μπορεῖ νὰ συμβῇ γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα καὶ τὸν κόσμο γενικά. Μετὰ τὸ φῶς τῆς Δαμασκοῦ ὁ Παῦλος βλέπει μὲ νέα μάτια τὸν κόσμο. Ὅσα ἀναφέρθηκαν προηγουμένως γιὰ τὴν κατάστασι τοῦ ἀνθρώπου ὑπὸ τὴ δουλεία τῶν στοιχείων εἶναι τὸ κατασtάλλαγμα τῶν σκέψεων τοῦ Παύλου ὑπὸ τὸ φῶς ἐκεῖνο. Ἔπειτα ἡ παράδοσις τῆς ζωῆς του στὸ Χριστὸ τοῦ ἔδωκε τὴν πεῖρα μιᾶς ἀνωτέρας ποιότητος ζωῆς, τῆς πνευματικῆς ζωῆς, ποὺ δὲν ἦταν τίποτε ἄλλο γι' αὐτὸν παρὰ δῶρο τοῦ Θεοῦ καὶ μιὰ ἀνταύγεια τῆς ζωῆς τοῦ Χριστοῦ μέσα στὴ ζωή του. Τὴ συνείδησι αὐτὴ τῆς καινούργιας ζωῆς, τῆς «καινῆς κτίσεως» εὑρῆκε ὁ Παῦλος στὴ ζωὴ ὁλόκληρης τῆς Ἐκκλησίας.

Κάμποσοι ἀπ' τοὺς θεολόγους τῆς περασμένης γενεᾶς προσπάθησαν ν' ἀντιδιαστείλουν τὸν Παῦλο πρὸς τὸν Ἰησοῦ, κι' ἀκόμη περισσότεροι ἐντυπωσιάσθηκαν ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Παῦλος σπάνια στὶς Ἐπιστολές του ἀναφέρεται στὰ περιστατικὰ τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς τοῦ

Κυρίου. Ὅταν ὅμως προσέξῃ κανεὶς καλύτερα, βλέπει πόσο ἀδικαιολόγητες ἦταν αὐτὲς οἱ ἐπιφυλάξεις. Γιατὶ τὸ ἦθος τοῦ Ἰησοῦ διαφαίνεται παντοῦ, καὶ σ᾽ αὐτὰ ποὺ γράφει καὶ σ᾽ αὐτὰ ποὺ πράττει ὁ Ἀπόστολος. Ἂν ἤθελε κανεὶς ἕνα παράδειγμα γιὰ τὴν ἐπὶ τοῦ Ὄρους Ὁμιλία τῶν Εὐαγγελίων μετὰ τὴ ζωὴ τοῦ ἴδιου τοῦ Ἰησοῦ δὲν θὰ εὕρισκε καλύτερο ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ Παύλου. Φαίνεται, λοιπόν, καθαρὰ πὼς ἀπὸ τὴ συνάντησι καὶ τὴ γνωριμία μὲ τὸ Χριστὸ ἐκεῖνο ποὺ ἔκανε τὴ βαθύτερη ἐντύπωσι στὸν Ἀπόστολο δὲν ἦταν μόνο ἡ βεβαιότητα πὼς ὑπάρχει ἕνας ἐπουράνιος σωτήρας γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα, ὅσο τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ σωτήρας αὐτὸς ἦταν ὁ ἀπὸ Ναζαρὲτ Ἰησοῦς. Ὑπὸ τὸ φῶς αὐτῆς τῆς ζωῆς ἡ ἐμπειρία τοῦ παρόντος ἔγινε «κόσμος», «ἁμαρτία», «σάρξ» καὶ «θάνατος» μὲ τὴν ἔννοια ποὺ ἀναφέρθηκε προηγουμένως. Ἡ πάλη τῶν στοιχείων τοῦ κόσμου τούτου καὶ τῶν ὀργάνων τους κατὰ τοῦ εἴδους αὐτοῦ τῆς ζωῆς τοῦ Ἰησοῦ, ἡ πάλη αὐτὴ ποὺ κορυφώνεται στὸ σταυρό, σημαίνει γιὰ τὸν Ἀπόστολο τὸ δικό του ἀγῶνα καὶ τὸν ἀγῶνα καὶ τὸ μαρτύριο τῆς Ἐκκλησίας μέσα στὸν κόσμο. Ἡ ἀνάστασις τοῦ Ἰησοῦ εἶναι ἡ νίκη τῆς ζωῆς τοῦ Ἰησοῦ, τῆς ποιότητος τῆς ζωῆς τοῦ Κυρίου ἐπὶ τῶν δυνάμεων τῆς φθορᾶς καὶ τοῦ θανάτου. Ἡ ἀνάστασις στὸ χριστιανικὸ μυστήριο εἶναι ὁ φυσικὸς καρπὸς τῆς ποιότητος τῆς ζωῆς τοῦ Ἰησοῦ, τὴν ὁποία οὔτε ἡ ἁμαρτία οὔτε ὁ θάνατος μπόρεσαν νὰ καταλύσουν. Κατὰ μιὰ μυστηριώδη οἰκονομία τοῦ Θεοῦ, ὅσοι πιστεύουν ὅτι ὁ Θεὸς ἤγειρε τὸν Κύριον ἡμῶν ἐκ νεκρῶν, ὅσοι πιστεύουν στὴ δύναμι τῆς ζωῆς τοῦ Ἰησοῦ καὶ σταυρωθοῦν μαζί του ὡς πρὸς τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου τούτου, θὰ ἀναστηθοῦν σὲ μιὰ νέα ζωὴ καὶ ἐκ νεκρῶν κατὰ τὴν ἐσχάτη κρίσι. Τὴν ἀνάστασι τῆς ἀνθρωπότητος θὰ ἀκολουθήσῃ ἡ ἀναγέννησις καὶ μεταμόρφωσις ὁλόκληρης τῆς κτίσεως. Ὅπως ἡ ἁμαρτία ἔχει καρπό της τὸ θάνατο,ἔτσι κι᾽ ἡ ἅγια ζωὴ τοῦ Χριστοῦ εἶχε καρπὸ τὴ ζωὴ τοῦ κόσμου, σύμφωνα μὲ μιὰ ἰδιαίτερη οἰκονομία τοῦ Θεοῦ.

Ἡ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ, οἱ ἐκφάνσεις τῆς ζωῆς αὐτῆς μέσα στὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, κι᾽ εἰδικώτερα ἡ ἀποκάλυψις τοῦ Ἰησοῦ στὴν ἀτομικὴ ζωὴ τοῦ Παύλου, αὐτὰ εἶναι ἡ ἀφετηρία τοῦ Ἀποστόλου στὶς σκέψεις του γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ὕπαρξι ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου καὶ γιὰ τὴν ἀπολύτρωσί μας ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ. Ἡ Θεολογία του δὲν εἶναι καμμιὰ φαντασίωσις. Εἶναι ἁπλῆ ἔκφρασις τῆς πείρας τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς ἀτομικῆς του πείρας ἀπὸ τὴ συνάντησι μὲ τὸ φαινόμενο «Χριστός». Γι᾽ αὐτὸ τὸ λόγο θὰ μποροῦσε νὰ πῇ κανεὶς πὼς ἡ κατανόησις τῆς δι-

δασκαλίας του περὶ λυτρώσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ κόσμου ἐν Χριστῷ δὲν εἶναι μόνο θέμα μελέτης. Εἶναι κυρίως θέμα μυήσεως. Σ' αὐτὴ δὲ τὴ μύησι προσκαλεῖ πάντοτε ὁ 'Απόστολος τοὺς μελετητές του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Σ. 'Αγουρίδου, 'Η καύχησις τοῦ 'Αποστόλου Παύλου πρὸ τῆς 'Επιστροφῆς του καὶ μετὰ ταύτην, Θεσσαλονίκη, 1957 (Περιοδ. «Γρηγ. Παλαμᾶς τ. 'Ιουλίου - Αὐγούστου). E. Andrews, The Meaning of Christ for Paul, Nashville, U.S A., 1959. R. Bultmann, Theology of the New Testament, engl. transl. by K. Grobel, London, 1952, σελ. 227 ἑξ. W. D. Davies, Paul and Rabbinic Judaïsm, London, 1948. Dibelius - Kümmel, Paulus, Berlin, 1951. P. Feine, Teologie des Neuen Testaments, Berlin, 1953, σελ. 180 ἑξ. Ν. Λούβαρι, 'Η εἰς Πνεύματα πίστις κατὰ τοὺς περὶ Χριστὸν χρόνους, Θεσσαλονίκη, 1920, Meinerz, Theologie des Neuen Testaments, II, Bonn, 1950, σελ. 88 ἑξ. A. D. Nock, St. Paul, London, 1946. Μ. Σιώτου, 'Η ἐν τῷ Παύλῳ ζωὴ τοῦ Χριστοῦ, Περιοδ. «Γρηγ. Παλαμᾶς», 1951, σελ. 186 - 194· τοῦ αὐτοῦ, 'Η ὑποταγὴ τοῦ 'Αποστόλου Παύλου εἰς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ἐν Θεσσαλονίκῃ 1959. A. Toynbee, A Study of History, Abbridgment by D. C. Sommervill, Oxford Univ. Press, 1947, σελ. 371 ἑξ. W. Wrede, Paulus, Tübingen, 1907.—Καὶ ἐκ τῶν Λεξικῶν τὰ ἑξῆς: Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament τοῦ Kittel, καὶ A Theological Word Book of the Bible τοῦ Richardson.

"ΦΕΡΕ ΚΑΙ ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ, ΜΑΛΙΣΤΑ ΤΑΣ ΜΕΜΒΡΑΝΑΣ„

Σεβ. Μητροπολίτου Ἱεραπόλεως
ΓΕΡΜΑΝΟΥ ΠΟΛΥΖΩΪΔΟΥ

Χωρὶς σωματικὴν ἄσκησιν καὶ γυμναστικὴν σύντομα γινόμεθα πλαδαροὶ καὶ μαλθακοί. Πρόσθετο, ὑπερβάλλον πάχος μαζεύεται μέσα μας καὶ τὸ σῶμα μας γίνεται εὔκολα λεία τῶν μικροβίων τῆς ἀσθενείας, τὰ ὁποῖα πάντοτε εἶναι γύρω μας. Ἡ ἱκανότης μας πρὸς ἐργασίαν περιορίζεται καὶ τὸ περισσότερον μέρος τῆς ἀπολαύσεως τῆς ζωῆς μας χάνεται.

Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον τὸ διάβασμα εἶναι διὰ τὸν νοῦν ὅ,τι εἶνε ἡ γυμναστικὴ καὶ ἡ ἐξάσκησις διὰ τὸ σῶμα μας. Ὅταν παύσωμε νὰ διαβάζωμε, τὸ μυαλό μας ἀποναρκώνεται. Γινόμεθα διανοητικῶς πλαδαροὶ καὶ μαλθακοί. Ὅταν ἀρνούμεθα νὰ διαβάζωμε γινόμεθα θύματα τῆς πλάνης, τὴν ὁποίαν ἄνθρωποι κακοὶ σκορπίζουν παντοῦ. Καὶ τότε πλανώμεθα καὶ ἡμεῖς καὶ πλανῶμεν καὶ τοὺς ἄλλους.

Εἰς τοῦ Ἀπ. Παύλου τὴν τελευταίαν ἢ προτελευταίαν Ἐπιστολὴν ὑπάρχει μιὰ πλαγία προσωπικὴ πληροφορία. Εἶχε πεισθεῖ ὁ Ἀπόστολος ὅτι τὸ τέλος τοῦ γηίνου ταξειδίου του ἦτο κοντὰ πλέον: «Τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἠγωνίσθην... τοῦ λοιποῦ μένει εἰς ἐμὲ ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος, τὸν ὁποῖον ὁ Κύριος θέλει μοι ἀποδώσει ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ... καὶ οὐ μόνον εἰς ἐμέ, ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλους ὅσοι ἐπιποθοῦσι τὴν ἐπιφάνειαν Αὐτοῦ» (Β΄ Τιμ. 4, 7).

Ὁ μέγας τῶν Ἐθνῶν Ἀπόστολος προτρέπει κατόπιν τὸν Τιμόθεον νὰ ἔλθῃ γρήγορα κοντά του. Ὁ Δημᾶς τὸν εἶχε ἐγκαταλείψει «ἀγαπήσας τὴν παροῦσαν ζωήν». Ἄλλοι συνεργάται του εἶχον ἀναχωρήσει ἐπὶ ἀποστολῇ διὰ τὸ ἔργον τοῦ Εὐαγγελίου. Μόνον ὁ Λουκᾶς εἶχε μείνει μετ' αὐτοῦ. Ἔπειτα προστίθεται ἡ προσωπική του παράκλησις. Γράφει ὅθεν: «Τὸν φελόνην, τὸν ὁποῖον ἀφῆκα ἐν Τρωάδι παρὰ τῷ Κάρπῳ, ἐρχόμενος φέρε, καὶ τὰ βιβλία, μάλιστα τὰς μεμβράνας». Μέχρι τέλους τοῦ βίου του δηλαδὴ ὁ Ἀπόστολος ἐνδιεφέρετο διὰ τὴν ἀνάγνωσιν καὶ ἐτόνιζε τὴν ἀναγκαιότητα αὐτῆς «Φέρε», λέγει, «καὶ τὰ βιβλία».

Ἐνυπάρχει μεγάλη σημασία εἰς τὰς λέξεις «μάλιστα τὰς μεμβράνας» (περγαμηνάς). Ὑπάρχει ἡ γνώμη ὅτι αὐτὰ ἦσαν κύλινδροι

ποὺ περιεῖχον μέρη τῆς Παλ. Διαθήκης. Γραμμένα μὲ τὸ χέρι ἐπὶ κυλίνδρων περγαμηνῶν ἦσαν ἀνεκτίμητοι θησαυροὶ διὰ τοὺς πρώτους Χριστιανούς.

Κάθε τέκνον Θεοῦ πρέπει νὰ καλλιεργῇ, ἐφόσον ζῇ, τὴν συνήθειαν τοῦ νὰ διαβάζῃ καὶ νὰ μελετᾷ μέρη τῆς Γραφῆς. Κανὲν εἶδος καλῆς φιλολογίας δὲν ἠμπορεῖ νὰ πάρῃ τὴν θέσιν της. Πρέπει νὰ διαβάζωμεν τὴν Γραφὴν συστηματικῶς, βιβλίον πρὸς βιβλίον. Νὰ τὴν διαβάζωμεν μὲ ἐξηγήσεις καὶ μὲ σχόλια καὶ εἰς κάθε περίστασιν, διότι ἀπαντᾷ εἰς ὅλα τὰ προβλήματά μας. Νὰ τὴν διαβάζωμεν μὲ τὴν ὑπερτάτην σκέψιν νὰ εὕρωμεν εἰς τὰς σελίδας της τὸ μέσον τῆς κατανοήσεως καὶ τῆς ζωῆς.

Μιὰ καλὴ συνήθεια τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ καλλιεργήσωμεν εἶνε: νὰ διαβάζωμεν πρῶτον - πρῶτον κάθε ἡμέραν κἄτι ἀπὸ τὴν Γραφήν, ἔστω καὶ δυὸ - τρεῖς γραμμὰς καὶ κατόπιν νὰ διαβάζωμεν ὅ,τι δήποτε ἄλλο. Τὶ θὰ ἔχῃ ὁ ἄνθρωπος—ὁποιοσδήποτε ἄνθρωπος συγγραφεὺς—νὰ μᾶς εἰπῇ ποῦ θὰ ἦτο σπουδαιότερον ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ θὰ μᾶς ἔλεγε; Διατὶ ν' ἀκούσωμεν πρῶτον τὴν ἀνθρωπίνην φωνὴν προτοῦ ἀκούσωμεν τὴν γραπτὴν φωνὴν τοῦ Κυρίου, ἡ ὁποία ἐμπεριέχεται εἰς τὸν Λόγον Του;

Ὁ Ἀπ. Παῦλος εἶχε ζητήσει «τὰ βιβλία». Δὲν ἠμποροῦμεν νὰ γνωρίζωμεν βεβαίως μὲ θετικότητα τί περιελαμβάνοντο εἰς τὰ βιβλία ἐκεῖνα. Ἴσως νὰ ἦσαν ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴν Παλ. Διαθήκην, διαπραγματευόμενα περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Μεσσίου, διότι φαίνεται ὅτι οἱ πρῶτοι Χριστιανοὶ ἐγνώριζον περὶ τούτων καὶ ἤθελον νὰ τὰ διαβάζουν. Ἴσως νὰ ἦσαν μερικαὶ ἐκθέσεις περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν διδαγμάτων τοῦ Ἰησοῦ περὶ τῶν ὁποίων ἀναγράφει καὶ ὁ Λουκᾶς (1, 1) εἰς τὸ Εὐαγγέλιόν του. Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ εἶναι ὅτι ὁ Παῦλος ἐποθοῦσε τὰ βιβλία του τόσον ὅσον καὶ τὰς μεμβράνας.

Ἡ ποικιλία τῆς καλῆς ἀναγνώσεως εἶναι σχεδὸν ἀπεριόριστος. Ὑπάρχουν πολλαὶ ἀναγνώσεις καὶ βιβλία ἐκδιδόμενα ἀπὸ βαθειὰ θρησκευούσας διανοίας. Ὁ Χριστιανὸς θὰ εὕρῃ εἰδικὴν βοήθειαν εἰς βιβλία διδασκαλίας καὶ εἰς βιβλία περὶ τῆς Ἁγ. Γραφῆς, εἰς βιβλία θρησκευτικῆς βιογραφίας καὶ εἰς πλοῦτον βιβλίων εὐλαβικῆς ἀφοσιώσεως.

Ἡ δύναμις τῆς τυπωμένης σελίδος ἔχει γίνει καὶ ἀντικείμενον ἐκμεταλλεύσεως, ἰδίως τελευταίως. Βιβλιοπωλεῖα καὶ περίπτερα ἐφωδιασμένα μὲ εὐθηνὴν ὕλην σκορπίζουν τὴν βλάβην. Πολλὰ περιοδικά, τὰ ὁποῖα ἄλλοτε ἦσαν περιωπῆς, σήμερον ἔχουν φθάσει εἰς τὸ σημεῖον

Ο ΘΕΟΣ
ΚΕΝΤΡΟΝ ΤΩΝ ΟΝΤΟΛΟΓΙΚΩΝ ΘΕΩΡΙΩΝ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΤΗΣ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΕΩΣ

(ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΙΣ)

Ὑπὸ ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ Δ. ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗ

Αἱ ὑπὸ τῶν προσωκρατικῶν καὶ μετασωκρατικῶν καὶ δὴ ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους θεμελιωθεῖσαι καὶ συστηματικῶς ἀναπτυχθεῖσαι ὀντολογικαὶ ἔρευναι, τ. ἔ. ἡ περὶ τοῦ εἶναι ἢ ἡ περὶ τῆς οὐσίας, τῆς φύσεως τῶν ὄντων ἐπιστήμη, ἡ ἐκζητοῦσα τὸ σταθερὸν ἐν τῇ μεταβολῇ, τὴν ἑνότητα ἐν τῇ πολλότητι, τὴν θεμελιώδη τούτων ἀρχὴν τὴν ὄπισθεν τῶν φαινομένων εὑρισκομένην, καθ' ὅλην τὴν ἱστορικὴν διαδρομὴν τῆς φιλοσοφούσης σκέψεως, ἀπετέλεσε βασικὸν πεδίον ἐρεύνης, μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων.

Αἱ ἀπαντήσεις αἱ δοθεῖσαι εἰς τὸ περὶ τῆς φύσεως τῶν ὄντων ἐρώτημα, δυνατὸν νὰ ἀνέλθουν εἰς τέσσαρας: ὅτι, τὸ ὄντως ὄν, ἡ ἀληθὴς οὐσία τοῦ κόσμου εἶναι ὑλική, τὸ δὲ πνεῦμα εἶναι ἰδιότης ἢ προϊὸν ἢ ἐπιφαινόμενον τῆς ὕλης (ὑλισμός, Δημόκριτος)· ὅτι, ἀληθὴς οὐσία τῶν ὄντων εἶναι τοὐναντίον τὸ πνεῦμα, ἡ δὲ ὕλη ἀποτελεῖ ἀπάτην τῆς συνειδήσεως ἡμῶν, εἶναι τὸ μὴ ὄν (πνευματοκρατική, Πλάτων)· ὅτι, ὡς ἀληθὴς οὐσία, ἀναγνωρίζονται ἡ ὕλη καὶ τὸ πνεῦμα ὡς παραλλήλως ὑφιστάμεναι πρωταρχικαὶ ἀρχαὶ καθ' ἣν παρατηρεῖται ἡ πρὸς ἑνότητα ῥοπὴ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος (διαρχική, Καρτέσιος)· καὶ ἡ τελευταία ἀπάντησις προστρέχει εἰς τὴν ἀποδοχὴν ἀρχῆς πέραν

νὰ δίδουν εἰς τὸν λαὸν «ὅ,τι θέλει», ὄχι τὸ ὡραῖον, ἀλλὰ τὸ εὐχάριστον, ὄχι ὅ,τι ἔχει νόημα, ἀλλ' ὅ,τι διασκεδάζει.

Ἴσως μόνον τὸ 1/4 ἀπὸ τὰ ἐκδιδόμενα σήμερον βιβλία νὰ μᾶς εἶναι ὠφέλιμα. Τὰ ἄλλα μᾶς εἶναι ἄχρηστα ἢ καὶ βλαβερά. Εἶναι ὅθεν ἀνάγκη νὰ κάμωμεν ἄλλην, νέαν, ἐκτίμησιν τῶν ἀναγνωστικῶν συνηθειῶν μας. Πρέπει νὰ ἔχωμεν π ά ν τ ο τ ε πρόχειρον ἓν καλὸν βιβλίον. Πρέπει νὰ δώσωμεν τὴν πρέπουσαν θέσιν εἰς τὸ καλὸν περιοδικόν. Καὶ εἰς τὸ μέσον ὅλων, εἰς κεντρικὴν θέσιν, πρέπει νὰ ἔχωμεν βεβαίως τὴν Ἁγίαν Γραφήν. Ὅταν πάρωμεν θέσιν καλοῦ μαθητοῦ εἰς τὸ σχολεῖον τῆς ζωῆς τότε ὅλα θὰ μᾶς διδάσκουν

τῆς ὕλης καὶ τοῦ πνεύματος τελούσης, ἀνεξερευνήτου καὶ ἀγνωρίστου, τῆς ὁποίας τὰ φαινόμενα μόνον εἶναι ὑλικὸν καὶ πνευματικὸν (μονισμός, Σπινόζας).[1]

Κατὰ τὴν Χριστιανικὴν σκέψιν, τὸ ὄντως ὂν ταυτίζεται μὲ τὸν Θεόν. Ὁ θεμελιωτὴς τῆς θεωρίας ταύτης, Γρηγόριος ὁ Νύσσης ἐκφράζων τὸν ταυτισμὸν τοῦτον γράφει: «τὸ δὲ κυρίως καὶ πρώτως ὂν ἡ θεία φύσις ἐστίν, ἣν ἐξ ἀνάγκης πιστεύειν ἐν πᾶσιν εἶναι τοῖς οὖσιν ἡ διαμονὴ τῶν ὄντων καταναγκάζει». Ἡ νεωτέρα ἐποχή, πλείστους ὅσους φιλοσόφους ἔχει δεχομένους τὸν ταυτισμὸν τοῦτον. Ὁ μονισμὸς τοῦ Σπινόζα τοῦτο δέχεται. Ἡ διαρχικὴ περὶ τοῦ ὄντος θεωρία τοῦ Καρτεσίου καθ' ἣν παρατηρεῖται ἡ πρὸς ἑνότητα ροπὴ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, καταλήγει εἰς τὴν παραδοχὴν τῆς ταυτότητος τοῦ ὄντος μετὰ τοῦ Θεοῦ· «πᾶν ὅ,τι πραγματικὸν καὶ ἀληθὲς ὑπάρχει ἐν ἡμῖν προέρχεται ἐκ τοῦ τελείου καὶ ἀπείρου ὄντος» (Λογ. περὶ μεθόδου IV, 7).[2] Τοῦθ' ὅπερ ἑρμηνευόμενον ἀποδεικνύει ὅτι αἱ ἐν ἡμῖν ὑπάρχουσαι πρωταρχικαὶ ἀρχαί: ὕλη καὶ πνεῦμα, ἐκ τοῦ τελείου καὶ ἀπείρου ὄντος (Θεοῦ) προέρχονται. Ἡ ὑψίστη Μονὰς τοῦ Λάϊμπνιτς, ἥτις θεωρεῖται ὡς ψυχὴ τοῦ σύμπαντος, θεωρεῖται ἐν ταὐτῷ καὶ ὡς ὑπερκόσμιος θεότης. Καὶ ἐν τῇ ὀντολογίᾳ τοῦ Βόλφ ἡ οὐσία αὕτη (δηλ. τοῦ ὄντος) συνδέεται ἀμέσως πρὸς τὴν ἰδέαν τοῦ Θεοῦ.[3] Κατὰ τὸν φιλόσοφον αὐτόν, ὁ Θεὸς εἶναι πηγὴ πάσης τελειότητος, ἡ δὲ τελειότης ἥτις προωθεῖ τὴν δυνατότητα καὶ τὴν καθιστᾶ πραγματικότητα δὲν δύναται νὰ προέρχεται ἀπὸ ἄλλην τινὰ πηγὴν παρὰ ἀπὸ τὸν Θεόν. Πᾶν ἀντικείμενον λοιπὸν εἶναι σύνολον ὡρισμένων σταθερῶν ἰδιοτήτων, αἵτινες ἕλκουν τὴν πραγματικήν των ὑπόστασιν ἀπὸ τὸν Θεόν, ὅστις προκαθορίζει ἐν τῇ ἀπεράντῳ σοφίᾳ του τὴν οὐσιαστικότητα τῶν πραγμάτων.[4] Ταῦτα γενικῶς.

⁂

Μὲ τὴν παροῦσαν μελέτην θὰ προσπαθήσωμεν ἱστορικὴν ἐπισκό-

---

[1] Ὁ διαχωρισμὸς οὗτος τῶν διαφόρων θεωριῶν περὶ τῆς οὐσίας τοῦ ὄντος, εἰς τέσσαρας ἀπαντήσεις, γίνεται ὑπὸ τοῦ Ν. Λούβαρι, εἰς τὸ ἄρθρον «Ὀντολογία» ἐν τῇ μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ, τομ. 18, σελ. 913.

[2] Κ. Δ. Γεωργούλη: «Ὄν», Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν Ἡλίου, τομ. 14, σελ. 899.

[3] W. Wundt: Σύστημα Φιλοσοφίας. Ἀθῆναι 1915. Μετάφρασις Ἀ. Δαλεζίου.

[4] Κ. Δ. Γεωργούλη: «Βόλφ», Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν Ἡλίου, τομ. 4, σελ. 647.

πησιν τῶν ὀντολογικῶν ἐρευνῶν ὑπὸ τῆς φιλοσοφούσης σκέψεως κατὰ τὴν ἀνακαινιστικὴν ἐποχὴν τῆς ἀναγεννήσεως. Ἡ ἐποχὴ αὐτὴ ὁδηγήσασα εἰς τὴν νέαν περὶ κόσμου παράστασιν, εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς νέας ἐπιστήμης τῆς φύσεως, καὶ εἰς τὴν φιλοσοφίαν τῶν νεωτέρων χρόνων, ἀνεβίωσε τὴν κλασσικὴν ἀρχαιότητα, μετεποίησε τὰ ἀρχαῖα συστήματα καὶ ἀπεπειράθη νὰ διαμορφώσῃ νέαν αὐτοτελῆ καὶ ἀνεξάρτητον φιλοσοφίαν,[5] ἐνισχύσασα τὸ ἄτομον διὰ τῆς ἀπαλλαγῆς αὐτοῦ ἀπὸ τῶν δεσμῶν τῆς αὐθεντίας καὶ τῆς παραδόσεως[6] τῶν μέσων αἰώνων. Αἱ διάφοροι φάσεις ἀναβιώσεως καὶ ἀνακαινίσεως, διαμορφώσεως καὶ δημιουργίας τοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ τῆς ἐν λόγῳ ἐποχῆς, δυνατὸν νὰ διακριθῶσι κατὰ τὰς ἀκολούθους ῥοπὰς ἢ τάσεις: α) Ἀναγέννησις τῶν ἀρχαίων φιλοσοφημάτων, β) ἀπόπειρα πρὸς ἵδρυσιν νέας αὐτοτελοῦς φιλοσοφίας, γ) ἀπόπειρα πρὸς εἰσαγωγὴν νέων μεθόδων, (πολέμιοι τῆς σχολαστικῆς λογικῆς) καὶ δ) Φιλοσοφία τῆς φύσεως.[7] Ἡ περαιτέρω ἱστορικὴ ἐπισκόπησις τῆς παρούσης θὰ ἀκολουθήσῃ τὰς ὡς ἄνω τάσεις.

⁂

Ἡ θεώρησις καὶ ἡ ἔρευνα τοῦ αἰσθητοῦ ὡς καὶ τοῦ ὑπεραισθητοῦ καὶ ὑπερβατικοῦ ὑπὸ τῆς πρώτης τάσεως τῆς φιλοσοφίας τῆς ἀναγεννήσεως, συνετελεῖτο ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν φιλοσοφικῶν θεωριῶν τῆς ἀρχαιότητος (ἐφ' ὅσον ἀποτελεῖ καὶ τὴν ἀναγέννησιν τούτων) ὡς τοῦ πλατωνισμοῦ, τοῦ ἀριστοτελισμοῦ, τοῦ ἐπικουρισμοῦ, τῆς στωικῆς φιλοσοφίας, τῆς σκέψεως. Καὶ ἡ ἐπίδρασις τοῦ Χριστιανισμοῦ δὲν εἶναι ἀμελητέα παρὰ πᾶσαν τὴν ἐπιθυμίαν τῶν στοχαστῶν καὶ διανοητῶν τῆς ἐποχῆς ταύτης, ὅπως ἀπομακρυνθῶσιν ἢ καὶ ἀντιταχθῶσιν πρὸς τὸ δόγμα καὶ τὸν δογματισμόν, ἐξ ἀντιδράσεως πρὸς τὴν διανόησιν τοῦ Μεσαίωνος. Ἐκεῖνο ὅμως διὰ τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζεται ὁ φιλοσοφῶν στοχασμὸς τῆς ῥοπῆς ταύτης, εἶναι ἡ ἀνακαίνισις καὶ μεταποίησις τῶν ἀρχαίων φιλοσοφικῶν συστημάτων. Ταῦτα εἶναι καὶ τὰ γενικὰ χαρακτηριστικά. Ὡς πρὸς τὴν ἔρευναν τοῦ κεντρικοῦ καὶ ἀφετηριακοῦ προβλήματος τῆς καθόλου φιλοσοφίας, τ.ἔ. περὶ τῆς οὐσίας, τῆς φύσεως τῶν ὄντων, ὡς πρὸς τὴν ὀντολογίαν καὶ

---

[5] **Κ. Λογοθέτου: Ἡ φιλοσοφία τῆς ἀναγεννήσεως καὶ ἡ θεμελίωσις τῆς νεωτέρας φυσικῆς, σελ. 9.**

[6] **Ν. Λούβαρι: Ἱστορία τῆς φιλοσοφίας, σελ. 9.**

[7] **Κ. Λογοθέτου: Εἰς τὸ ἀνωτέρω ἔργον ἀκολουθεῖται ὁ αὐτὸς διαχωρισμὸς τῶν τάσεων.**

ἡ παροῦσα ἱστορικὴ περίοδος δὲν ὑπολείπεται τῶν προγενεστέρων καὶ μεταγενεστέρων αὐτῆς. Βασικὸν τὸ πρόβλημα, μεγάλη ἡ προσπάθεια ἐρεύνης ὑπὸ τῶν ἐκπροσώπων τῶν διαφόρων τάσεων. Πλήν ὅμως ἡ ἐπίδρασις τῶν ἀρχαίων θεωριῶν ἐπὶ τῶν ἐρευνητῶν τῆς πρώτης τάσεως εἶναι ἔκδηλος. Οὕτω πρῶτοι εἰς τὴν παροῦσαν ἐξέτασιν προβάλλουν οἱ πλατωνικοὶ (ἢ νεοπλατωνικοί).

Ὁ σπουδαιότερος ἐκπρόσωπος Γεώργιος Γεμιστὸς ἢ Πλήθων (1355 - 1452) κατὰ νεοπλατωνικὸν τρόπον δέχεται ὡς ἀρχὴν τῶν πάντων τὸ ὑπερούσιον Ἕν, τὸν ὕπατον Θεόν, εἰς τὸν ὁποῖον οὐσία, δύναμις καὶ ἐνέργεια συμπίπτουν καὶ πρὸς τὸν ὁποῖον οὐδὲν δύναται νὰ παραβληθῇ.[8] Ὁ κόσμος τῶν ἰδεῶν εἶναι δημιούργημα συγγενοῦς οὐσίας τοῦ ὑπερουσίου Ἑνός. Συνιστάμενος δὲ ἐξ ὕλης μὴ ἀδημιουργήτου, ὁ αἰσθητὸς κόσμος, ἐγένετο διὰ τῆς δημιουργικῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ,[9] ὅστις τυγχάνει ἡ αἰτία τῶν ἐν τῷ κόσμῳ πραγμάτων.

Ὁ Βησσαρίων (1403 - 1472) ὑπερασπίζων τὰς πλατωνικὰς θεωρίας ἔναντι τοῦ Τραπεζουντίου καὶ ἄλλων ἀριστοτελικῶν, τάσσεται παρὰ τῷ Πλάτωνι καὶ ἐπὶ τοῦ ὀντολογικοῦ προβλήματος ὡς συμφωνοῦντος περισσότερον πρὸς τὴν Χριστιανικὴν θρησκείαν.

Μὴ ἀπορρίπτων παντελῶς τὸν Ἀριστοτέλην, ἀσπαζόμενος τὸν Πλάτωνα, ἀλλὰ νοῶν τοῦτον ἐν συσχετισμῷ πρὸς τὴν πρὸ καὶ μετὰ τοῦτον φιλοσοφίαν καὶ κατὰ τρόπον νεοπλατωνικόν, ὁ Μαρσίλιος Φικῖνος (Marsilius Ficinus, 1433 - 1499) ἐξετάζει τὸ ὀντολογικὸν πρόβλημα. Παραδέχεται τὸν κόσμον ὡς ὅλον, διατεταγμένον κατὰ βαθμίδας, ὧν τὴν ἀκροτάτην κατέχει ὁ Θεός, ἡ ἀπόλυτος ἑνότης, ἡ ὑψίστη ἀλήθεια. Ὡς ἀπόλυτος ἑνότης ὁ Θεὸς εἶναι μόνον εἷς, καθαρὰ ἐνέργεια, ἀπόλυτος νόησις, ἀπόλυτος βούλησις, κεχωρισμένος πάσης ὕλης, ἐνεργῶν ὡς νοητικὴ αἰτία καὶ οὐχὶ ὡς φυσικὴ δύναμις. Ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ κατ' ἐλευθέραν αὐτοῦ βούλησιν, προῆλθον, τὰ ὄντα, τ. ἔ. ἐδημιουργήθησαν ἐκ τοῦ μηδενός.[10] Ἡ ἐπίδρασις ἐπ' αὐτοῦ καὶ τῆς Χριστιανικῆς Θρησκείας εἶναι ἔκδηλος.

Τελευταῖος ἐκ τῶν ἐκπροσώπων τῆς πλατωνικῆς πτέρυγος τῆς πρώτης τάσεως εἶναι ὁ Μιρανδόλης (Giovanni della Mirandola, 1463 - 1494), ὅστις ἀναμείξας πλατωνικὰς θεωρίας μετὰ καβ-

---

[8] **Πλήθωνος: Περὶ ὧν Ἀριστοτέλης πρὸς Πλάτωνα διαφέρει.** κεφ. 9.

[9] **Κ. Λογοθέτου: Ἐνθ. ἀνωτ.** σελ. 21.

[10] **Ἰδὲ ἔργα αὐτοῦ: α')** Teologia platonica, **β')** Gompendium Theologiae platonicae, **γ')** De christiana religione, **δ')** De vita coelitus conservanda.

βαλικῶν δοξασιῶν, δέχεται ὅτι ὁ Θεὸς ὁρίζεται ὡς τὸ Ὂν καὶ τὸ Ἕν, νοούμενος ὡς ἡ τελειωτάτη ζωή, νόησις καὶ βούλησις. Εἶναι δὲ τὸ κέντρον τοῦ κόσμου μὲ εἰκόνα ἐν αὐτῷ τὸν ἄνθρωπον διὰ τῆς ἀΰλου καὶ νοερᾶς ψυχῆς.[11]

Ἐκ παραλλήλου ὅμως πρὸς τὴν πλατωνικὴν ἀναγέννησιν συνετελέσθη καὶ ἡ ἀναζωογόνησις τοῦ ἀριστοτελισμοῦ καὶ δὴ τῆς ἀριστοτελικῆς ὀντολογίας. Ὑπερασπιζόμενος τὸ ἀριστοτελικὸν σύστημα ὡς καὶ τὰς ἀριστοτελικὰς ὀντολογικὰς δοξασίας ὁ Γεννάδιος (1405 - 1468) δέχεται μετὰ τοῦ Ἀριστοτέλους ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι εἷς, πρώτη ἀρχὴ τῶν πάντων, αἰτία οὐχὶ μόνον τῆς κινήσεως ἀλλὰ καὶ τοῦ «εἶναι» καὶ τῆς οὐσίας. Εἶναι τὸ ποιητικὸν καὶ τελικὸν αἴτιον τοῦ σύμπαντος. Ὁ δημιουργὸς τοῦ παντός.[12]

Διακρίνουν τρία εἴδη οὐσιῶν ὁ Καιζαλπῖνος (Andreas Caesalpinus 1519 - 1603), δέχεται ὅτι τὸ πρῶτον εἶδος αὐτῶν εἶναι ἡ θεία οὐσία, κινοῦσα τὰς ἄλλας. Ὁ Θεὸς εἶναι τὸ πρῶτον κινοῦν. Ἡ θεία οὐσία χωριστὴ τῶν ἄλλων εἶναι ἄμοιρος πάσης ὕλης, ἀποτελεῖ τὸ ἀπόλυτον εἶδος, τὴν ἁπλῆν καὶ καθαρὰν ἐνέργειαν πρὸς ἣν κατατείνουν τὰ πάντα ὡς τὸν ἀκρότατον σκοπόν. Ἡ θεία οὐσία εἶναι ἀΐδιος καὶ ἀναλλοίωτος. Δὲν εἶναι ὅμως ἡ οὐσία αὕτη, ὁ Θεός, ὅλως ὑπὲρ τῶν ἄλλων οὐσιῶν, ὑπὲρ τοῦ κόσμου, ἀλλὰ εἶναι ἡ ψυχὴ τοῦ κόσμου λαμβανομένη αὕτη ὡς ὅλον καὶ οὐχὶ ὡς μία τῶν τριῶν οὐσιῶν, οὐχὶ ὡς μέρος τοῦ σύμπαντος.[13]

Ὁ περιελθών, εἰς τὸ ὀντολογικὸν πρόβλημα, εἰς δυϊσμόν, εἰς ἀντίθεσιν Θεοῦ καὶ κόσμου, Κρεμόνιος (Caesar Cremonius, 1550 - 1631), ἂν καὶ ἀριστοτελικός, δέχεται τὸν Θεὸν ξένον πάσης ὕλης καὶ κινεῖ ὁ Θεὸς τὸν κόσμον ἁπλῶς καὶ μόνον ὡς σκοπὸς καθ' ὅτι, ὡς ὁ ὕψιστος σκοπός, προσελκύει τὸν πόθον πάντων τῶν ὄντων.[14]

Ὀπαδὸς καὶ ὑποστηρικτὴς τῆς στωϊκῆς φιλοσοφίας ὁ Λίψιος (Justus Lipsius, 1547 - 1606) καὶ ἐπιχειρῶν νὰ συνενώσῃ στωϊκὴν καὶ χριστιανικὴν ὀντολογίαν, παραδέχεται ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἡ ἐνεργητικὴ ἐν τῷ κόσμῳ ἀρχὴ καὶ ἡ ὕλη ἡ παθητική. Ὁ Θεὸς ὅμως εἶναι καὶ ἡ καθολικὴ φύσις καὶ ὁ καθολικὸς νοῦς ὁ ἀποκεκαλυμμένος ἐν πᾶσι. Ἀΐδιον θεωρεῖ μόνον τὸν Θεὸν καὶ οὐχὶ τὴν ὕλην.[15]

---

[11] Ἰδὲ ἔργα αὐτοῦ: α') Tractatus de ente et uno, β') Heptaplus de opere sex dierum geneseos.

[12] Ἰδὲ ἔργον αὐτοῦ: Κατὰ τοῦ Πλήθωνος ἀποριῶν ἐπ' Ἀριστοτέλει.

[13] Ἰδὲ ἔργον αὐτοῦ: Peripateticarum quaestionum.

[14] Ἰδὲ ἔργον αὐτοῦ: Disputatio de caelo.

[15] Ἰδὲ ἔργον αὐτοῦ: Physiologiae Stoicae.

Ἀκολουθῶν γενικῶς τὸν ἐπικουρισμὸν καὶ τείνων πρὸς τὴν αἰσθησιοκρατίαν καὶ τὸν ὑλισμόν,[16] ὁ Γασσένδης (Petrus Gassendi, 1592-1655), εἰς τὸ ὀντολογικὸν πρόβλημα διαφωνεῖ πρὸς τὰς δοξασίας τοῦ Ἐπικούρου καὶ ἐπιχειρῶν νὰ ταχθῇ παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, παρατηρεῖ ὅτι τὰ ἄτομα, τὸν κόσμον καὶ τὴν τάξιν τοῦ παντὸς ἐδημιούργησεν ἐκ τοῦ μηδενὸς ὁ Θεός. Δὲν δέχεται ὅτι κατὰ τύχην ἐγένετο ὁ κόσμος. Ἠρνήθη τὴν ἀϊδιότητα τῶν ἀτόμων καὶ ὑπεστήριξε τὸν Θεὸν ὡς τὴν πρώτην ἀρχὴν καὶ δημιουργὸν αἰτίαν τοῦ παντός.[17]

Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς σκέψεως, ἀλλὰ καὶ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ὁ Μονταίνης (Michel de Montaigne, 1533 - 1592), παραδέχεται τὸν Θεὸν ὡς ἀΐδιον μὴ ὑφιστάμενον μεταβολὴν τὴν ὁποίαν ὑφίσταται ἡ φύσις, ὡς καὶ τὰ πάντα ἐν τῷ κόσμῳ. Καὶ ὡς ἀΐδιον τὸ μόνον ἀληθὲς ὄν.[18]

⁂

Ἡ δευτέρα τάσις τῆς φιλοσοφούσης σκέψεως, τῆς ὑπὸ ἐξέτασιν περιόδου, ἀντιπροσωπεύεται ἐπαξίως ὑπὸ τοῦ Ν. Κουζανοῦ καὶ Βοβίλλου. Οὗτοι μὴ ἀκολουθήσαντες τὸν κανόνα τῆς προηγουμένης τάσεως, προσεπάθησαν, ἀπεπειράθησαν, ὅπως διαμορφώσουν καὶ ἱδρύσουν νέαν φιλοσοφίαν αὐτοτελῆ καὶ ἀνεξάρτητον καὶ πέραν τοῦ σχολαστικισμοῦ καὶ κλασσικισμοῦ.

Ἀφετηρία καὶ κέντρον τῆς φιλοσοφίας τοῦ Κουζανοῦ (Nicolaos von Cusa, 1401 - 1464), πρόκειται ἡ ἔννοια τοῦ Θεοῦ, τοῦ ὁποίου ἡ ὕπαρξις εἶναι ἀναγκαία καὶ ἀποτελεῖ τὴν προϋπόθεσιν πάσης ἐρεύνης. Κατ' αὐτὸν ὁ Θεὸς εἶναι ἡ καθολικὴ ἰδέα πάσης ὑπάρξεως, δίδουσα εἰς πάντα «τὸ εἶναι», τὴν οὐσίαν, τὴν οἰκείαν δηλονότι ἑκάστου (μερικὴν) ἰδέαν· εἶναι ἡ οὐσία πασῶν τῶν οὐσιῶν, ἡ ἰδέα πασῶν τῶν ἰδεῶν, ἡ ἐνέργεια πάντων. Ἕκαστον ὂν εἶναι ὅ,τι εἶναι διὰ τῆς οἰκείας (μερικῆς) ἰδέας· ὁ Θεὸς εἶναι ἡ ἀπόλυτος, ὑπερβατικὴ ἰδέα πασῶν τῶν ἰδεῶν, διότι ἔχει ἐν ἑαυτῷ συνηνωμένας πάσας τὰς ἐπὶ μέρους ἰδέας· πᾶσαι αἱ ἰδέαι προέρχονται ἐξ ἐκείνης τῆς καθολικῆς ἰδέας τοῦ Θεοῦ[19]. Ὁ Θεὸς εἶναι τὸ ἀπόλυτον ἀνώτατον ὅριον, τὸ possest, κατὰ

---

[16] Κ. Λογοθέτου: Ἐνθ. ἀνωτ., σελ. 110.

[17] Ἰδὲ ἔργον αὐτοῦ: Syntagma philosophiae Epicuri.

[18] Ἰδὲ ἔργον αὐτοῦ: Les Essais de messire Michel, Seigneur de Montaigne.

[19] Κ. Λογοθέτου: Ἐνθ. ἀνωτ., σελ. 145. 153.

τὸ ὁποῖον κάθε δύνασθαι (posse) ἔφθασεν ἤδη εἰς τὸ εἶναι (est). Ἤ, ὁ Θεὸς εἶναι ἡ ἀπόλυτος αὐτότης τοῦ κόσμου, τὸ δὲ σύμπαν εἶναι ἡ συνεπτυγμένη αὐτότης του.[20] Οὕτω, ὡς καθίσταται ἐμφανές, τὸ φιλοσοφικὸν σύστημα τοῦ μεγίστου τῆς ἀναγεννήσεως φιλοσόφου Κουζανοῦ, προσέλαβε πανθεϊκὸν χαρακτῆρα. Τοῦτο γίνεται πρόδηλον καὶ ἐκ τοῦ εἰς τὸ «De Docta ignorantia» (11, 2, σελ. 24) χωρίου, ἔνθα ἀναφέρει ὅτι: «ἀφοῦ τὸ πλάσμα ἐδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ ὄντος τοῦ μεγίστου ὁρίου καὶ μέσα εἰς τὸ μέγιστον ὅριον ὑπάρχει τὸ ἴδιον πρᾶγμα εἶναι, κάμνειν καὶ δημιουργεῖν, τὸ δημιουργεῖν σημαίνει ἆραγε ἄλλο τὶ ἀπὸ τὸ ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι τὸ πᾶν;»[21].

Ὁ δεύτερος σπουδαῖος ἐκπρόσωπος τῆς τάσεως ταύτης Γάλλος Βοβίλλος (Charles de Bouëlles, 1472 - 1553), δέχεται ὡς τὸ μόνον καθαρὸν ὂν τὸν Θεόν. Τὴν ὕλην δέχεται ὡς βάσιν καὶ φορέα τῶν αἰσθητῶν δημιουργηθεῖσαν ἀρχῆθεν ὑπὸ τοῦ ἀφετηριακοῦ, μοναδικοῦ καθαροῦ ὄντος, τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ δὲν εἶναι οὔτε ὄν, οὔτε μὴ ὂν καὶ ἵσταται μεταξὺ αὐτῶν[22].

Κατὰ τὴν τρίτην τάσιν τῆς φιλοσοφίας τῆς ἀναγεννήσεως, καθ' ἣν ἐγένετο ἀπόπειρα ὅπως εἰσαχθῶσι νέαι μέθοδοι συνδιαλλαγῆς τῆς διανοήσεως, οἱ ἐκπρόσωποι ταύτης Βάλλας (Lorenzo della Valle, 1405 - 1457), Ἀγρικόλας (Rolef Huysman, 1443 - 1485), Λουδοβῖκος Βίβης (Vives, 1492 - 1540), Νιζόλιος (M. Nizolios, 1498 - 1576), Ρᾶμος (Pierre de la Ramée, 1515 - 1571), ἐμπλακέντες εἰς τὴν κατὰ τῆς σχολαστικῆς λογικῆς πολεμικήν των καὶ καταναλώσαντες πάσας τὰς δυνάμεις των εἰς τὰ περὶ τὴν διαλεκτικήν, ρητορικήν, ψυχολογίαν καὶ μαθηματικά, ἥκιστα ἠσχολήθησαν περὶ τὴν ὀντολογίαν. Ἔνιοι τούτων ἐξετάζοντες γενικῶς, περιῆλθον εἰς τὴν ὀνοματοκρατίαν μὲ ροπὴν πρὸς τὸν ὑλισμὸν (Nizolios), ἢ τὴν πραγματοκρατίαν (Ramée).

Ἐκεῖνοι ποὺ ἠσχολήθησαν ἐν ὀλίγοις μὲ τὸ ὀντολογικόν, εἶναι ἀφ' ἑνὸς μὲν ὁ Βάλλας, ὅστις δέχεται ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι τὸ μόνον ἀπόλυτον ὄν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ εἰσηγητὴς τῆς ἐμπειρικῆς ἢ φυσιολογικῆς ψυχολογίας Βίβης, ὅστις τάσσεται εἰς πλεῖστα ὅσα ὀντολογικὰ σημεῖα παρὰ

---

[20] E. Brehier: Ἱστορία τῆς φιλοσοφίας, σελ. 537.

[21] E. Brehier: Ἔνθ. ἀνωτ., σελ. 537.

[22] Ἰδὲ αὐτοῦ: Ars oppositorum 13,1-5. De nihilo. 1, 3-6. De generatione. 1,3.

τῷ Ἀριστοτέλει, δεχόμενος ἐν πρώτοις τὴν ἔννοιαν τοῦ Θεοῦ ὡς κέντρου καὶ ρυθμιστοῦ τῆς δημιουργίας.

Ἡ τελευταία φάσις τῆς φιλοσοφούσης σκέψεως τῆς ἐν λόγῳ ἐποχῆς, εἶναι αὐτὴ ποὺ ἐπιχειρεῖ νὰ δημιουργήσῃ μίαν φιλοσοφίαν τῆς φύσεως ἀνεξάρτητον ἀπὸ τῆς αὐθεντίας, αὐτοτελῆ καὶ βασιζομένην ἐπὶ τῆς παρατηρήσεως, προσπαθοῦσα νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὰς περὶ κόσμου καὶ ἀνθρώπου θεωρίας τοῦ μεσαίωνος. Ἡ τάσις αὕτη διεκρίθη ὡς μηχανικὴ καὶ ὡς δυναμική. Ἐκ τῆς φιλοσοφικῆς ταύτης τάσεως προῆλθεν ἡ ἱκανοποιητικὰ πληθωρικὴ θεώρησις τοῦ ὀντολογικοῦ πεδίου. Ἀσχέτως μὲ τὸ ποῖαι αἱ ἐπιδράσεις ἃς ὑπέστησαν οἱ ἐκπρόσωποι τῆς ροπῆς ταύτης καὶ εἰς ποῖα ἐπὶ μέρους φιλοσοφικὰ συμπεράσματα κατέληξαν, πρέπει νὰ γίνῃ παραδεκτὸν ὅτι ἡ ἔρευνα τῶν προβλημάτων τοῦ ὀντολογικοῦ πεδίου ἀόκνως ἀπησχόλησεν αὐτούς.

Ἡ ἐπὶ μέρος ἐξέτασις ἑνὸς ἑκάστου τῶν κυριωτέρων ἐκπροσώπων τῆς τάσεως ταύτης μᾶς παρέχει:

Ὁ Παράκελσος (Bombast von Hohenheim, 1493 - 1541) ὑποστηρίζει ὅτι πηγὴ πάσης οὐσίας καὶ πάσης γνώσεως εἶναι ὁ Θεός. Ἀσχολούμενος μὲ τὴν ἔρευναν περὶ τῆς τοῦ σύμπαντος δημιουργίας καὶ προελεύσεως φθάνει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἡ πρώτη ἀρχὴ τῶν ὄντων καὶ ὅτι διὰ τοῦ θείου θελήματος αὐτοῦ ἐγένετο ἡ πρώτη ὕλη καὶ πάντα τὰ δημιουργήματα ἅτινα ἦσαν ἀρχῆθεν ἐν τῇ θείᾳ οὐσίᾳ[23]. Ἡ παραδοχὴ αὕτη καταλήγει εἰς τὸν πανθεϊσμὸν ὡς εἶναι φυσικόν. Εἰς αὐτὸν ἐπίσης καταλήγει καὶ ὁ Φλούδιος (Robert Fludd, 1574 - 1637) δεχόμενος ὅτι τὰ πάντα ἀναλύονται εἰς τὸν Θεὸν ὡς καὶ ὁ Θεὸς εἶναι ἡ σύμπτυξις πάντων. Τὰ ὄντα ἀπορρέουσι καὶ ἀναπτύσσονται ἐκ τῆς θείας οὐσίας, ἡ δὲ δημιουργία τοῦ παντὸς εἶναι ἀνάπτυξις τοῦ συνεπτυγμένου ἐν τῷ Θεῷ[24].

Ὁ προετοιμάσας τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν αἰσθησιοκρατίαν Τελέσιος (Bernardino Telesio, 1598 - 1588) ἀσχοληθεὶς καὶ μὲ τὸ ὀντολογικὸν κατέληξεν εἰς τὸ ὅτι ὁ Θεὸς ἐδημιούργησε τὴν ὕλην καὶ τὰς ἀρχεγόνους δυνάμεις, ὡς ὁ ὄντως ὤν, ἀλλὰ μὴ ἐπεμβαίνων πλέον εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὴν λειτουργίαν τῆς φύσεως.

Ὁ διεξοδικῶς ἀσχοληθεὶς μὲ τὸ ὀντολογικὸν πρόβλημα Πατρί-

---

[23] Ἰδὲ ἔργον αὐτοῦ: Opus Paramirum (Paramirum secundum).

[24] Ἰδὲ ἔργον αὐτοῦ: Philosophia Mosaica.

κιος (Franciscus Patritius, 1529 - 1597) ἠκολούθησε τὰς προϋποθέσεις τῶν νεοπλατωνικῶν,, ἐρευνήσας κατ' ἀρχὴν τὸ πρόβλημα, ἂν ὑπάρχει Πρῶτον καὶ τὶ εἶναι τοῦτο. Κατέληξε εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ ἀπόλυτον Πρῶτον, τὸ ἀπόλυτον Ἓν εἶναι ἡ ἐσχάτη ἀρχὴ τῶν πάντων ὡς καὶ ἡ ὑπερτάτη ἀρχὴ καὶ πηγὴ πάσης ὑπάρξεως. Τὸ ἀρχέγονον Ἕν, ὁ Θεός, ὡς ἡ ἐσχάτη ἀρχὴ τῶν πάντων, ἐμπεριέχει τὰ πάντα ἐν ἑαυτῷ, ἀφοῦ ἐξ ἐκείνου προῆλθον τὰ πάντα. Ἐμπεριέχει δηλ. ὁ Θεὸς πάντα καὶ εἶναι ἓν καὶ πᾶν. Τὸ ὄντως Ὄν, ὁ Θεὸς κατὰ τὴν ὀντολογικὴν ἔρευναν τοῦ Πατρικίου, κατέχει τὴν ὑψίστην βαθμίδα τὴν καὶ δημιουργικὴν μεταξὺ τῶν ἐννέα τάξεων[25] τῶν ἀποτελούντων τὸ σύνολον τῶν ὄντων[26].

Καὶ ὁ Βροῦνος (Giordano Bruno, 1548 - 1600) εἰς τὸ ὀντολογικόν, ἔχων ὡς ἀφετηρίαν τὴν ἀριστοτελικὴν θεωρίαν τῶν τεσσάρων αἰτίων, ἀλλὰ ὑποστὰς μερικῶς ἐπίδρασιν τῶν πλατωνικῶν καὶ πυθαγορείων, περιῆλθεν εἰς τὸν πανθεϊσμόν. Ὁ Θεὸς εἶναι ἡ ψυχὴ τοῦ κόσμου τούτου καὶ ἡ καθόλου οὐσία δι' ἧς ὑπάρχουσι τὰ πάντα, εἶναι τὸ εἶδος πάντων τῶν εἰδῶν, πασῶν τῶν αἰτιῶν ἡ αἰτία, πάντων τῶν λόγων ὁ λόγος. Εἶναι τὸ ὄντως ὄν, τὸ τὰ πάντα περιέχον[27]. Ὁ Θεὸς εἶναι ἡ «μονὰς» τῶν «μονάδων», ἡ ὀντότης τῶν ὄντων, ἡ ὑπόστασις τῶν ὑποστάσεων[28]. Ἀποτελεῖ ὁ Θεὸς τὴν οὐσίαν καὶ τὴν ἑνότητα ὅλων τῶν ὄντων, τὸ ἔσχατον αἴτιον, τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ Ἕν.[29]

Τὰ σπουδαιότατα φιλοσοφικὰ διανοήματα τοῦ Καμπανέλλα (Tomaso Campanella, 1568 - 1639) περιέχονται εἰς τὴν περισπούδαστον συγγραφὴν αὐτοῦ περὶ Ὀντολογίας. Τὸ περὶ τῆς οὐσίας τοῦ ὄντος πρόβλημα ἀπησχόλησε τοῦτον καὶ διεξοδικῶς διερευνήθη ὑπ' αὐτοῦ. Κατὰ τὸν Καμπανέλλα, πάντα τὰ ὄντα εἶναι πεπερασμένα κατὰ τὴν οὐσίαν καὶ κατὰ τὴν ἐνέργειαν αὐτῶν. Συνίστανται ἐκ τοῦ ὄντος καὶ μὴ ὄντος καὶ συνάπτονται ἐν τῷ πεπερασμένῳ τούτῳ κόσμῳ καθ' ὑπερφυσικὸν τρόπον. Πάντα τὰ πεπερασμένα ὄντα συνιστάμενα ἐξ ὄντος καὶ μὴ ὄντος ἀπαιτοῦν κατ' ἀνάγκην ὂν ἀφετηριακόν, τὸ ὁποῖον ἀποκλείει τὸ μὴ ὂν καὶ οὕτω εἶναι καθαρὸν ὄν. Τὸ καθαρὸν ὄν, τὸ Πρῶ-

---

[25] **Ἑνότης, οὐσία, νοῦς, ψυχή, φύσις, ποιότης, εἶδος, σῶμα.**
[26] **Ἰδὲ ἔργον αὐτοῦ**: Nova philosophia, Panarchia.
[27] **Κ. Λογοθέτου**: Ἔνθ. ἀνωτ., σελ. 304.
[28] E. Brehier: Ἔνθ. ἀνωτ., σελ. 560.
[29] **Ν. Λούβαρι**: Ἔνθ. ἀνωτ., σελ. 14.

τον ὄν, εἶναι ἐκεῖνο ποὺ ὑπάρχει ἐλεύθερον παντὸς περιορισμοῦ καὶ ὡς τοιοῦτο εἶναι τὸ ὄντως ὄν, τὸ ἄνευ ἀρχῆς καὶ τέλους, τὸ ἄπειρον καὶ ἀπεριόριστον. Τὸ ὂν δὲ τοῦτο εἶναι ὁ Θεός. Τὸ ὄντως ὂν εἶναι ἀΐδιον[30]. Ὀνομάζων ὅμως ὁ Καμπανέλλας τὸν Θεὸν ὡς τὸ Ὄν, δὲν ἐννοεῖ ὡς τὰ πράγματα - ὄντα καὶ οὐχὶ ὡς ὂν καὶ οὐσία, ἀλλ' ὡς ὑπερόν, ὡς ὑπερούσιον, αἴτιον πάντων, παράγοντα τὰ ὄντα καὶ δημιουργοῦντα αὐτὰ ἐκ τοῦ μηδενὸς διὰ τῶν ἀρχεγόνων αὐτοῦ ἰδιοτήτων καὶ τῆς ἀπείρου δυνάμεως. Πρωταρχικὰ στοιχεῖα τοῦ ὄντως Ὄντος, τοῦ Θεοῦ, εἶναι ἡ Δύναμις, ἡ Σοφία καὶ ἡ Ἀγάπη.[31]

⁂

Μὲ τὴν παροῦσαν ἐξέτασιν ἐλάβομεν γνῶσιν τῆς ὑπὸ τῶν φιλοσόφων τῆς ἀναγεννήσεως ἐρεύνης, περὶ τοῦ βασικοῦ προβλήματος παντὸς φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ, τοῦ ὀντολογικοῦ. Τὸ τεραστίας σημασίας τοῦτο πρόβλημα, ἐξεταζόμενον ὑπὸ τῶν στοχαστῶν πασῶν τῶν ἐποχῶν, δὲν ἠδύνατο ἄλλως παρὰ νὰ ἀπασχολήσῃ καὶ τοὺς στοχαστὰς τῆς ἀναγεννήσεως. Ἡ ἐπισκόπησις λοιπὸν τῶν ὀντολογικῶν θεωριῶν τῆς ἐποχῆς ταύτης μᾶς προσέφερε τὸ συμπέρασμα τὸ ὁποῖον δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ καὶ ὡς γενικὸς κανών. Κατ' αὐτὸν ἀφετηρία, τέρμα καὶ κέντρον περὶ τὸ ὁποῖον στρέφονται αἱ ὀντολογικαὶ θεωρίαι τῆς περὶ οὗ ὁ λόγος ἐποχῆς, εἶναι ἡ ἔννοια τοῦ Θεοῦ, ὁ Θεός. Οὗτος, κατὰ τοὺς φιλοσόφους τῆς ἀναγεννήσεως, εἶναι τὸ ὄντως Ὄν, ἡ πρωταρχικὴ ἀρχή, ἡ αἰτία τῶν πάντων ,ὁ σκοπός, τὸ πᾶν, ἡ σταθερότης ἐν τῇ μεταβολῇ, ἡ ἑνότης ἐν τῇ πολλότητι, ἡ ὄπισθεν τῶν φαινομένων θεμελιώδης τούτων ἀρχή.

Γενικῶς ἡ φιλοσοφία τῆς ἐν λόγῳ ἐποχῆς καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα, τὸ καὶ ὑπὸ τοῦ Ἐγέλου παραδεκτὸν καὶ τὸ εἰς τὴν θρησκείαν ἀποτελοῦν ἀκράδαντον πίστιν, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἡ μία καὶ μόνη ἀληθὴς πραγματικότης, μὴ ὑπαρχούσης ἄλλης πλὴν αὐτῆς.

Αἱ ἐξαιρέσεις, αἵτινες δέχονται ἄλλας ἐννοίας - οὐχὶ τοῦ Θεοῦ - ὡς τὸ ὄντως Ὄν, δὲν δύνανται νὰ παραβλάψωσι τὸν κανόνα.

---

[30] Κ. Λογοθέτου: Ἔνθ. ἀνωτ, σελ. 338.

[31] E. Brehier: Ἔνθ. ἀνωτ., σελ. 562.

Η ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΣ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ *

Ὑπὸ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Θ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ
Θεολόγου Καθηγητοῦ

8. *Τὸ καλλιτεχνικόν του.*

Πλὴν τῆς κατὰ τὸν Δημόκριτον ἀενάου ροῆς τοῦ παντός, εἰς τὴν ὁποίαν μετὰ τῶν ἀνοργάνων ὑπόκεινται καὶ οἱ ζῶντες ὀργανισμοί, καὶ τῆς ζωῆς, ἡ ὁποία κατὰ τὸν ἐπιτυχέστερον ὁρισμόν της ἀποτελεῖ συνεχῆ κίνησιν, ὑπάρχει διὰ τὸν ἄνθρωπον καὶ ἄλλη τις κίνησις, ἐνσυνείδητος αὐτή, τὴν ὁποίαν ὀνομάζομεν ἐργασίαν. Εἰς αὐτὴν λαμβάνει μέρος καὶ τὸ σῶμα του βεβαίως, ἀποτελεῖ ἐν τούτοις προσπάθειαν τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ψυχῆς του. Διὰ τῆς ἀγαστῆς δὲ συνεργασίας τούτων παράγει ὁ ἄνθρωπος ἔργον, τὸ ὁποῖον ἐκπληροῖ ἐν ἀναλογίᾳ τοὺς σκοποὺς καὶ τὰς ἀνάγκας τοῦ ὅλου ἀνθρώπου καὶ ὁδηγεῖ αὐτὸν ἀπὸ προόδου εἰς πρόοδον. Μεταποιεῖ δι' αὐτῆς οὗτος ὅσα λαμβάνει ἐκ τῆς φύσεως καὶ δημιουργεῖ ὅσα χρήσιμα καὶ ὠφέλιμα δι' ἑαυτὸν καὶ τοὺς ὁμοίους του. Πᾶσα τοιαύτη προσπάθεια καὶ πᾶν δημιούργημά του, πλὴν τῆς χρησιμότητος καὶ ὠφελιμότητός του, ἱκανοποιεῖ ἰδιαιτέρως καὶ τὸ καλλιτεχνικὸν συναίσθημά του.

Ἡ ἐπιμελὴς ἐν τούτοις καὶ ἰδιαιτέρως καλλαίσθητος ἐργασία του, κατὰ τὴν ὁποίαν συλλαμβάνει διὰ τοῦ πνεύματός του καὶ παράγει διὰ τοῦ συνόλου τῶν προσπαθειῶν του ἔργα τέχνης, ἐναργῆ καὶ ζωηρὰ καθ' ὅλα, ὡραῖα δὲ καὶ ἱκανὰ νὰ διεγείρουν εἰς ἑαυτὸν πρῶτον καὶ εἰς τοὺς ἄλλους ἔπειτα καλαίσθητα συναισθήματα, ἀποτελεῖ τὴν Καλλιτεχνίαν. Τὸ καλλιτεχνικὸν ὅθεν τυγχάνει ἴδιον μόνον τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἓν τῶν κατ' ἐξοχὴν γνωρισμάτων τῆς προσωπικότητός του. Εἰς τὴν καλλιτεχνικὴν ταύτην προσπάθειάν του ὁ ἄνθρωπος - καλλιτέχνης λαμβάνει τὰ θέματά του ἐκ δύο πηγῶν. Ἐκ τῆς φύσεως, τῆς νεκρᾶς καὶ τῆς ζώσης ἀφ' ἑνός, καὶ ἐκ τῆς ἰδίας του ψυχῆς ἀφ' ἑτέρου. Ὅ,τι δὲ λαμβάνει ἐκ τῆς φύσεως καὶ τῆς ζωῆς δὲν ἀποτελεῖ μίμησιν οὔτε ἁπλῶς ἀποτύπωσιν. Διότι τοῦτο δὲν χαρακτηρίζει τὸν ἀληθῆ καλλιτέχνην. Ἀλλά, διὰ τῆς δημιουργικῆς τῆς ψυχῆς του δυνά-

---

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 183 προηγ. τεύχους καὶ τέλος.

μεως καὶ τῶν ἀναλόγων πνευματικῶν του ἱκανοτήτων, συλλαμβάνει τὸ βαθύτερον νόημα τῶν θεμάτων του, καὶ ἐκφράζει διὰ διαφόρων οἰκείων εἰς ἑαυτὸν τρόπων καὶ μέσων ὑποκειμενικήν του ἀντίληψιν καὶ κρίσιν ἐπὶ τῶν ὄντων, τῶν φαινομένων καὶ τῶν γιγνομένων. Μεταδίδει εἰς τὸ ἔργον του τὴν πνοὴν τοῦ πνεύματός του καὶ τὰς ἀρετὰς τῆς ἰδίας του ψυχῆς, οὕτως ὥστε ἀποτελεῖ τοῦτο εἰκόνα τοῦ κόσμου τῶν ἰδεῶν του καὶ τῶν βιωμάτων του. Ὡς ἐκ τούτου τὸ πνεῦμα καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ καλλιτέχνου ἀποτελεῖ τὴν κυρίαν πηγὴν καὶ ἐκ τῶν ἀδειαλείπτων συγκινήσεων καὶ συλλήψεών του δημιουργεῖ οὗτος τὰ ἔργα του. Ἐκεῖ ἀποθησαυρίζονται τὰ στοιχεῖα, ἐκ τῶν ὁποίων λαμβάνων δίδει μορφὴν καὶ κάλλος εἰς τὰ καλλιτεχνήματά του. Ἐκφράζει δ' οὕτω καὶ ἀναπαριστᾶ τὸν κόσμον τῶν θεμάτων του, ὄχι ὁποῖος κυρίως εἶναι, ἀλλὰ ὁποῖος ἔπρεπε κατ' αὐτὸν νὰ εἶναι, ἢ μᾶλλον ὁποῖος εὑρίσκεται εἰς τὴν ἰδίαν του συνείδησιν καὶ τὴν δημιουργοῦσαν ψυχήν, χωρὶς παντελῶς νὰ ἀπομακρύνεται ἀπὸ τῆς πραγματικότητος. Ἐμφανίζει δι' αὐτῶν διαρκῶς νέας μορφὰς καὶ τελειοτέρους τύπους, ἀπομακρύνων ἑαυτὸν καὶ ἄλλους ἀπὸ τὴν πεζότητα καὶ τὴν κακοπάθειαν τῆς καθημέραν ζωῆς, καὶ διὰ τῆς τέχνης τοῦ ὡραίου καὶ τοῦ καλοῦ ἀνυψώνει εἰς ἰδεατὸν καὶ αἰώνιον κόσμον τοὺς θαυμαστάς του, καὶ ἀνυψώνεται.

Διὰ τοῦτο ὁ καλλιτέχνης εἶναι συνεργάτης τοῦ Δημιουργοῦ καὶ εὐεργέτης τῆς ἀνθρωπότητος!

Ἐὰν δὲ ἡ καλλιτεχνικὴ δημιουργία θεωρεῖται ἴδιον ὡρισμένων προνομιούχων, τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ὡραίου ἐραστὴς εἶναι πᾶς ἄνθρωπος, πλὴν τῶν ψυχικῶς ἀνωμάλων καὶ ἐκείνων τῶν ἐμπαθῶν, οἱ ὁποῖοι ζῶντες «εἰς χώραν μακρὰν» ἀρκοῦνται εἰς τὰ ξυλοκέρατα. Ἐνῶ τοὐναντίον τὸ διαφέρον καὶ ἡ παρακολούθησις τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ὡραίου πλουτίζει τὸ πνεῦμα καὶ ἐξωραΐζει τὴν ψυχήν. Ἀποτελεῖ δὲ θαυμαστὸν διὰ τοῦτο μέσον διὰ τὴν μόρφωσιν τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ψυχῆς, καὶ σπουδαῖον συντελεστὴν πάσης προόδου. Ἐὰν δὲ τέλος, ἡ κίνησις καθὼς καὶ ἡ ἐργασία ἀποτελοῦν ἀνάγκην τῆς ζωῆς του διὰ τὸν ἄνθρωπον, ἡ καλλιτεχνία εἶναι αὐτὴ ἡ πνοὴ τὴν ὁποίαν ἔλαβε ἀπὸ τὸν Δημιουργόν του, καὶ ἡ προσευχὴ καὶ λατρεία, τὴν ὁποίαν ὀφείλει εἰς Αὐτόν!

Ὁ Βασίλειος εἶναι εἷς τοιοῦτος καλλιτέχνης μὲ ὅλην τὴν ζωήν του εἰς μίαν διαρκῆ κίνησιν καὶ προσευχὴν καὶ λατρείαν τοῦ Θεοῦ. Ὄχι θαυμαστὴς ἁπλῶς τοῦ ὡραίου καὶ τοῦ καλοῦ, ἀλλά, δημιουρ-

γός, ἀριστοτέχνης τὰς σκέψεις, τὴν ἐκζήτησιν τῶν θεμάτων, τὰς συλλήψεις, τὸ σύστημα, τὴν προσφορὰν καὶ ἔκφρασιν εἰς ἔργα, λόγους καὶ συγγραφάς. Καλλιτέχνης εἰς τὴν φιλοσοφικήν, ἠθικὴν καὶ κοινωνικὴν τοποθέτησιν τούτων, κατὰ τρόπον ἀποδεικνύοντα εὐγενῆ ψυχήν, εἰς πλούσια συναισθήματα. Ὁ ἴδιος εἰς τὴν διοχέτευσιν τῶν κατακτήσεων τοῦ πνεύματός του, τὴν σύλληψιν καὶ τὴν ἐφαρμογὴν ὑψηλοτέρων ἰδανικῶν εἰς τὸν κατ᾽ ἄτομον βίον καὶ τὸν κοινωνικόν, εἰς πᾶσαν τὴν δρᾶσιν καὶ τὴν δημιουργίαν του. Οὐδὲν περιφρονεῖ κατὰ τὴν ἐκζήτησιν τῆς ἀληθείας, οὐδὲν ἀποφεύγει, οὐδὲν θέμα τῆς ζωῆς, ὁρμὴν καὶ ἔφεσιν παραθεωρεῖ, «ἐν αἷς ἀρετὴν ἐπήνεσάν ποτε, ἢ πονηρίαν διέβαλον»[93], καὶ πετᾶ, ὡς ἡ ἀκούραστος μέλισσα ἀπὸ ἄνθους εἰς ἄνθος, «ἄχρι τῆς εὐωδίας ἢ τῆς χρόας ἐστιν ἡ ἀπόλαυσις»[94]. Περισυλλέγει μετὰ περισκέψεως καὶ ἀπορροφᾶ τὸ θεῖον νέκταρ ἀπὸ παντοῦ. Ὅ,τι δὲ τοὐναντίον τὸ ὀξὺ πνεῦμα του συναντᾶ καθ' ὁδὸν καὶ ἡ εὐγενὴς ψυχή του θεωρεῖ βλαβερὸν τὸ παρακάμπτει μιμούμενος τὸν Ὀδυσσέα, καὶ «ὅσον χρήσιμον καρποσάμενος τὸ βλαβερὸν φυλάσσεται»[95]. Ἀποθηκεύει ταῦτα ὡς ὁ μύρμηξ μὲ πολλὴν τάξιν εἰς τὸ ταμεῖον τοῦ πνεύματός του καὶ τὰ μεταδίδει εἰς εὐκαίρους στιγμάς, ὡς ὁ καλὸς σπορεὺς σπείρων τὸν σπόρον τοῦ ὡραίου καὶ τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ἀγαθοῦ εἰς τοὺς ἀγροὺς τοῦ Κυρίου μετὰ πολλῆς ἱλαρότητος[96].

Ἀριστοκράτης τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ψυχῆς ὁ Βασίλειος. Βλέπει τὰ πράγματα ἀφ' ὑψηλοῦ, κατατείνει πάντοτε πρὸς τὸ οὐσιῶδες, καὶ γνωρίζει πότε καὶ πῶς νὰ τὰ παρουσιάζῃ[97]. Ἀπὸ μὲν τὸν ὄγκον τῶν προβλημάτων τοῦ ἀνθρώπου ἐκλέγει καὶ παρουσιάζει τὰ ἀνεγνωρισμένως ἀνώτερα, καὶ τούτων ἐπιδιώκει τὴν λύσιν. Ἀπὸ δὲ τὰς ἀνάγκας του λαμβάνει τὰς ἱερωτέρας, ὅσαι ἔχουν σχέσιν πρὸς τὴν πνευματικὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν καὶ τὸν θεῖον προορισμόν του. Διακρίνει δ' ἅπαντα τὰ πνευματικὰ προϊόντα του μεγάλη τέχνη, ρητορικὴ δεινότης λεπτή, ἔκφρασις ἡ πλέον ἀκριβὴς καὶ πλήρης αἰσθη-

93 Μεγ. Βασιλείου. Πρὸς τοὺς νέους ὅπως ἂν ἐξ Ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων.

94 ἔ. ἀ.

95 ἔ. ἀ.

96 Πρὸς Ρωμαίους ιβ'. 8.

97 Β. Τατάκη. Ἡ συμβολὴ τῆς Καππαδοκίας στὴ χριστιανικὴ σκέψη σελ. 73.

μάτων καὶ συναισθημάτων εὐγενοῦς ψυχῆς καὶ μεγάλης καρδίας, ἐν ὄψει πάντοτε τοῦ «καλῶς λέγειν τὰ πρέποντα». Καλὸν δὲ ἀποτελεῖ εἰς τὴν τέχνην δι' αὐτὸν «τὸ λόγῳ τῆς τέχνης ἐκτελεσθέν, καὶ πρὸς τὴν τοῦ τέλους εὐχαριστίαν συντεῖνον.[98]

Διὰ τούτων καθίσταται κύριος καὶ πιστὸς ὁδηγὸς τοῦ πνεύματος, τῆς ψυχῆς καὶ τῆς καρδίας τῶν ἀκροατῶν καὶ τῶν ἀναγνωστῶν του πρὸς τὸ καλόν, τὸ ὡραῖον καὶ τὸ ἀγαθόν. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐπιμελῶς ἀναζητεῖ, εὑρίσκει καὶ τοποθετεῖ ἓν πρὸς ἓν ἁρμονικῶς ὁ ἀριστοτέχνης οἰκοδόμος, ὅ,τι ἁρμόζει εἰς τὸ θέμα του, ὅ,τι τυγχάνει ἀπαραίτητον διακοσμητικὸν διὰ νὰ προσελκύσῃ, νὰ διδάξῃ καὶ νὰ ἐμψυχώσῃ. Καλλύνει δ' αὐτῶν τὰ συναισθήματά του, πλουτίζει τὸ πνεῦμα, ἱκανοποιεῖ τὸν νοῦν, τέρπει τὴν ψυχήν, ὥστε «μὴ τὸ ἡδὺ καὶ ἐπίχαρι μόνον.... ἀλλὰ καὶ ὠφέλειάν τινα ἀπὸ αὐτῶν εἰς τὴν ψυχὴν ἀποθέσθαι»[99] τῶν ἀκροατῶν καὶ τῶν ἀναγνωστῶν του.

Διακρίνει δέ τις εἰς τὰ ἔργα τοῦ Βασιλείου, ἀνὰ πᾶν βῆμα του, σκέψεις εὐγενεῖς, πράξεις μεγαλειώδεις, παραδείγματα εἰλεγμένα ἐκ τοῦ ἐναρέτου βίου τῆς ἐποχῆς του καὶ τοῦ παρελθόντος, ἀφηγήσεις, συλλήψεις τῆς φαντασίας, περιγραφὰς ποιητικὰς ἐκ τῆς φύσεως, τῆς ζωῆς καὶ τῆς τέχνης, ἐκθέσεις ἐπιτυχεῖς, ὡραίας καὶ διδακτικὰς παραβολὰς καὶ παρομοιώσεις, μεταφορὰς καὶ ἀλληγορίας, εἰκόνας καὶ σκηνάς, σχήματα λόγου ποικίλα. Διατρέχει δὲ τὰ πάντα καὶ διαποτίζει αὐτὰ τὸ γλυκὺ καὶ τὸ ἐπαγωγόν, ἡ δύναμις καὶ ἡ γοργότης, τὸ λεπτὸν ὡς ἡ αὔρα καὶ τὸ ἀνθηρὸν ὡς ἡ Ἐδέμ, ἡ ζωηρότης ὅσον εἶναι ἀπαραίτητος, ἡ ἁπλότης, ὅσον καὶ τὸ θυελλῶδες, τὸ βαρὺ καὶ τὸ κεραύνιον. Ὅ,τι δηλαδὴ διακρίνει τὸν χαρακτῆρα του καὶ τὸν βίον του ὅλον, περὶ τοῦ ὁποίου ἐπιγραμματικῶς ἔλεγεν ὁ φίλος του Γρηγόριος: «Βροντὴ σεῖο λόγος, Βασίλειε, ἀστεροπὴ δὲ βίος»[100]. Διὰ τοῦ ἐντέχνου τούτου λόγου ὁ καλὸς Ποιμήν, τῶν καλλιεπῶν φράσεων, τοῦ γλαφυροῦ τῆς γλώσσης καὶ τῆς μεγαλοπρεπείας, δὲν προτίθεται νὰ καταπλήξῃ τὸν νοῦν κατὰ τρόπον σοφιστικόν. Διότι «οὐ γὰρ τορνευταὶ λέξεων παρ' ἡμῖν· οὐδὲ τὸ εὔηχον τῶν φωνῶν, ἀλλὰ τὸ εὔσημον τῶν ὀνομάτων παντοῦ προτιμότερον[101]. Οὔτε θέλει νὰ

---

[98] Μεγ. Βασιλίου Ὁμιλία 29, 76 C ΕΠ.

[99] Μ. Βασιλείου. Πρὸς τοὺς νέους ὅπως ἂν ἐξ Ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων.

[100] Γρηγ. Ναζ. 38 74.

[101] Μεγ. Βασιλείου ὁμιλία 29, 121 α καὶ 31, 1084 γ. ΕΠ.

ἑλκύσῃ τοὺς ἀκροατὰς καὶ τοὺς ἀναγνώστας του πρὸς ἑαυτόν, δημιουργῶν εὐαρέσκειαν. Ἀλλ' ἐπιδιώκει τὰς ἀγαθὰς μὲν διαθέσεις αὐτῶν νὰ κινήσῃ καὶ νὰ ὑπεγείρῃ, νὰ πείσῃ δ' αὐτοὺς καὶ νὰ σύρῃ αἰχμάλωτον τὴν καρδίαν των εἰς τὰς ἀναπτυσσομένας ἀληθείας καὶ τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπόν, ὁ ὁποῖος δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὴν προσέγγισιν πάντων πλησιέστερον πρὸς τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ ἀληθές, «τὸ ὄντως καλόν, τὸ κατάληψιν πᾶσαν ἀνθρωπίνην καὶ δύναμιν ὑπερβαῖνον καὶ διανοίᾳ μόνῃ θεωρητόν, μακάριοι δέ.... οἱ τοῦ ἀληθινοῦ (τούτου) κάλλους φιλοθεάμονες».[102]

Δι' ὅλους τοὺς συνανθρώπους του ἐνδιαφέρεται ὁ Βασίλειος. Ἰδιαιτέρως ὅμως δι' ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἔπεσαν αἰχμάλωτοι «τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας» καὶ ἐνῶ βλέπουν καὶ ἐπιδοκιμάζουν τὸ ὀρθόν, τὸ δίκαιον, τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ ὠφέλιμον, ἐν τούτοις διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς σαρκός, τὴν δύναμιν τῶν ὁρμῶν καὶ τῶν παθῶν των, προτιμοῦν τὸ ἄδικον, τὸ ἀνόσιον, τὸ ἁμαρτωλὸν καὶ τὸ βλαβερόν. Τούτων τὴν καρδίαν καὶ τὴν ψυχὴν κυρίως ζητεῖ νὰ ὁδηγήσῃ εἰς βαθεῖαν συγκίνησιν καὶ συντριβὴν καὶ ἐκεῖθεν νὰ τοὺς ὁδηγήσῃ εἰς τὸν δρόμον τῆς κατὰ Χριστὸν ζωῆς τῆς παρούσης καὶ τῆς μακαρίας. Γνωρίζει τὸ βάρος καὶ τὴν ἱερότητα τοῦ καθήκοντος τούτου. Γνωρίζει ἐπίσης ὅτι «μεγάλο μυστήριον εἶναι τὸ νὰ κινῇ τις ἄλλους εἰς πάθη εὐγενῆ συγκινῶν ἑαυτόν»,[103] καὶ ὅτι «ἵνα ἀποσπάσῃ τις δάκρυα, ἀνάγκη αὐτὸς πρῶτος νὰ κλαύσῃ» κατὰ τὸν Ὀράτιον. Αἱ ἀλήθειαι αὗται δὲν εἶναι διὰ τὸν Βασίλειον ἁπλῶς θεωρητικαὶ γνώσεις εὐχαριστοῦσαι τὸ πνεῦμα, ἀλλ' ἀποτελοῦν τὴν ζωήν του. Συγκινεῖται βαθύτατα καὶ συναισθάνεται πλήρως τὴν θέσιν τῶν συνανθρώπων του. Ἡ καρδία του φλέγεται ἀπὸ ἀγάπην καὶ τὸ πνεῦμα του ἐκχέει λίαν κατανυκτικοὺς καὶ πλήρεις ἱεροῦ πάθους λόγους. Ἐμφαντικοὶ δὲ καὶ πλήρεις ζωῆς καὶ πόθου θείου ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τῶν συνανθρώπων του αἱ διδαχαί του.

Τοιαύτη ὡς ἐκ τούτου ἡ ἐπίδρασις τῆς ζωῆς καὶ τῶν ἔργων του ἐπὶ τῶν ἀκροατῶν καὶ τῶν μελετητῶν αὐτῶν, ὥστε πράγματι νὰ ἐποικοδομεῖται καλῶς καὶ εὐχαρίστως ὁ νοῦς, ἡ καρδία καὶ ἡ ψυχὴ αὐτῶν καὶ νὰ θεωρῆται ἕως τῆς σήμερον ζῶν. Διότι, «ζῇ οὕτω καὶ θανὼν ἐν Κυρίῳ Βασίλειος. Ζῇ δὲ καὶ παρ' ἡμῖν, ὡς λαλῶν ἐκ τῶν βι-

---

[102] Τοῦ ἰδίου λόγος 31, 345 ΕΠ.

[103] Κοϊντιλιανός Ἐν ρητορικοῖς του.

βλίων του»,[104] καθ' ὅσον ἐναρμονίζει ἀριστοτεχνικῶς τὴν θεωρίαν τῶν ὅσων ἀληθῆ μὲ τὴν πρᾶξιν, τὴν ἰδέαν μὲ τὴν ὕλην, τὴν πίστιν μὲ τὸν βίον, τὴν ζωὴν μὲ τὴν δρᾶσιν, τὴν ἀλήθειαν μὲ τὴν γνῶσιν, τὴν ἀγάπην μὲ τὰς κοινωνικὰς ὑποχρεώσεις, τὰς ἀκαταλύτους τοῦ Εὐαγγελίου διδασκαλίας μὲ τὸ πνεῦμα, τὸ παρελθόν, τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον μὲ τὸ αἰώνιον, τὸν ἄνθρωπον τέλος, τὸ κρῖνον τοῦτο τοῦ ἀγροῦ..., μὲ τὸ θεῖον. Ταῦτα δὲ διότι πιστεύει ὅτι, ἡ ζωὴ καὶ ἡ γνῶσις καὶ ἡ κτῆσις καὶ ἡ σοφία καὶ τὰ παρόμοια ἀγαθά, εἶναι μὲν «τῶν ἄλλων τῶν ὑπαρχόντων τοῖς ἀνθρώποις καλῶν, μέγιστον καὶ βεβαιότερον, ὅμως καὶ τοῦτο μάταιον ἔχει τὴν ἔπαρσιν, καὶ ὕψος οὐκ ἀληθὲς παρουσιάζει· τῆς παρὰ Θεοῦ σοφίας ἀπούσης, εἰς οὐδὲν τούτων λογιζομένων».[105] Συνάπτεται δ' οὕτω, χάρις εἰς τὸν Βασίλειον, ὁ ἀληθὴς χριστιανισμὸς πρὸς ὅ,τι ἔχει νὰ παρουσιάσῃ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα καὶ δὴ τὸ Ἑλληνικόν, ὥστε νὰ δημιουργηθῇ ὅ,τι παραμένει εἰς τοὺς αἰῶνας ἀκατάλυτον. Νὰ κατορθώνῃ δηλαδὴ πᾶς ἄνθρωπος τοῦ πνεύματος καὶ φίλος τοῦ ὡραίου καὶ τοῦ ἀγαθοῦ νὰ εἰσδύῃ εὐκόλως εἰς τὸ βάθος τῶν χριστιανικῶν ἀληθειῶν, διὰ τῆς πίστεως καὶ τῆς παιδείας καὶ νὰ γίνεται φορεὺς ἀγαθῶν μεγίστης ἀξίας εἰς τὴν ἀνθρωπότητα πᾶσαν. Ἐνῶ οἱ στερούμενοι τούτων, παρὰ τὸ πλῆθος ἴσως τῶν γνώσεών των, παραμένουν ἀπαίδευτοι κατ' οὐσίαν, καὶ ἄγροῖκοι μὲ ψυχὴν γεμάτην μῖσος.[106]

9. Ἡ οἰκονομία του.

Ἐὰν τὴν οἰκονομίαν συνιστοῦν ἡ ἀναζήτησις καὶ εὕρεσις ἀσφαλῶν πηγῶν, ἡ κατάλληλος ἐκμετάλλευσις τούτων, ἡ πρόσκτησις καὶ ἡ συστηματικὴ ὀργάνωσις τῶν ἐκ τούτων ἀγαθῶν, ἐκ παραλλήλου δὲ ἡ εὐχερὴς καὶ εὔκαιρος χρησιμοποίησις τούτων εἰς ἀγαθοὺς σκοπούς, ἀποφευγομένης τῆς σπατάλης ὅσον καὶ τῆς παραλόγου φειδοῦς, τοιαύτη τοῦ πνεύματος ἱκανότης καὶ τῆς ψυχῆς ἀρετή, διὰ τῆς ὁποίας τὰ πάντα ρυθμίζονται καὶ ἐνεργοῦνται ἐπ' ἀγαθῷ καὶ μεταδίδονται, πρὸς δὲ ἐπιτυγχάνεται οὕτω καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ ἰδίου τοῦ ἀτόμου ἐπικυριαρχία, γνώρισμα πληρότητος τοῦ πνεύματος καὶ κόσμημα τῆς μεγάλης προσωπικότητος, ὑπάρχει εἰς τὸν Βασίλειον ἐν πλήρει ἀκμῇ καὶ δράσει εἰς ὅλον τὸν βίον καὶ τὰ ἔργα του.

---

[104] Μηνιαῖον Ἰανουαρίου.

[105] Βασ. τοῦ Μεγ. λόγος 31, 528 β ΕΠ.

[106] Γρηγ. Ναζ. Ἐπιτάφιος πρὸς Βασίλειον.

Οἰκονόμος ὑλικῶν, πνευματικῶν καὶ ψυχικῶν ἀγαθῶν ὁ Μέγας Βασίλειος!

Οἰκονόμος ὅταν νέος ὢν διαθέτει μετὰ πολλῆς περισκέψεως τὰ ὑπὸ τῶν γονέων του καὶ ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῶν σπουδῶν του χορηγούμενα εἰς αὐτὸν χρήματα, ζῶν βίον συνετόν, μετὰ πολλῆς ἁπλότητος, λιτότητος καὶ ἐγκρατείας. Τοῦτο δὲ ὄχι μετὰ λύπης, ὄχι διά τινος βίας ἐξαναγκαζόμενος, ἄλλως διαιτώμενος καὶ ἄλλως ἐπιθυμῶν, ἀλλὰ μετ' ἀρεσκείας καὶ ἐλευθέρας προαιρέσεως καὶ μετὰ μεγάλης μάλιστα χαρᾶς καὶ εὐχαριστήσεως.[107] Οἰκονόμος ὅταν φείδεται τοῦ χρόνου καὶ ἐπωφελῶς χρησιμοποιεῖ τοῦτον, καὶ προάγει τὸ πνεῦμα του καὶ τὴν ψυχήν του, διὰ τῆς ἀνελλειποῦς παρακολουθήσεως τῶν μαθημάτων του καὶ τῆς ἀόκνου ἐπίσης μελέτης τῆς κατ' ἰδίαν, καθ' ὃν χρόνον οἱ πλεῖστοι τῶν συμφοιτητῶν του οὐδὲ κατ' ὄψιν γνωρίζουν τοὺς διδασκάλους των,[108] ἐφ' ὅσον τὴν μὲν ἡμέραν διάγουν οὗτοι σφαιρίζοντες τὸ πλεῖστον, τὴν δὲ νύκτα ἀκροώμενοι ἡδυφθόγγων σειρήνων.[109] Οἰκονόμος εὑρίσκων τὰς καταλλήλους πηγὰς σοφίας, περισυλλέγων τὰ ὠφέλιμα, τὰ ὑψηλὰ καὶ τὰ κράτιστα, καὶ ἀποφεύγων τὰ ἀνωφελῆ καὶ τὰ βλαβερά. Οἰκονόμος ὅταν συναρμολογῇ ταῦτα μετὰ πολλῆς τάξεως καὶ ἀποθέτει εἰς τὰς ἀποθήκας τοῦ πνεύματός του καὶ τῆς ψυχῆς, διὰ νὰ τὰς παρουσιάσῃ καὶ τὰς διαθέσῃ μετὰ πάσης ἱλαρότητος εἰς τὰς ἀνάγκας τῶν συνανθρώπων του.

Οἰκονόμος εἰς τὴν διάθεσιν τῶν θησαυρῶν τοῦ μεγάλου πνεύματός του καὶ τῆς ἀγαθῆς ψυχῆς, παρουσιάζουσαν πάντοτε μεθοδικὴν διάταξιν καὶ ἑνότητα τῶν πνευματικῶν του προϊόντων, τῶν κοινωνικῶν του κατορθωμάτων μετ' ἐκείνων τῆς θρησκευτικότητός του, τῆς ἠθικότητος καὶ τῆς ἐν γένει ζωῆς καὶ δράσεώς του. Οἰκονόμος τοῦ περισσεύματος τῶν πλουσίων ἐκ τοῦ ποιμνίου του καὶ τοῦ ὑστερήματος τῶν πτωχῶν, μετόχων οὕτω τῆς πρωτοφανοῦς φιλανθρωπίας καὶ ἁγιωσύνης τοῦ Ποιμενάρχου των. Οἰκονόμος, ὅταν τὰς προσφορὰς τούτων διαχειριζόμενος δημιουργεῖ τὰ περίφημα ἱδρύματα, τὰ γηροκομεῖα, τὰ πτωχοκομεῖα, τὰ ὀρφανοτροφεῖα, τὰ νοσοκομεῖα, τὰ θεσπέσια ταῦτα τῆς εὐσεβείας ἔργα, τὰ προϊόντα τοῦ μεγάλου πνεύματός του, τὰ ἀριστοτεχνήματα τῆς ἁγίας ψυχῆς του, τὴν «καινὴν

---

[107] Ν. Γ. Πετροπούλου. Ὁ κοινων. θεσμὸς τῆς φιλίας καὶ ἡ φιλία Βασ. τοῦ Μεγ. καὶ τοῦ Γρηγ. ἐν Ἀθήναις. Περιοδ. Γρηγόριος Παλαμᾶς 1961 σ. 213

[108] Λιβανίου, πρὸς νέους περὶ λόγου. ἔκδ. Reiske Α. 198.

[109] Κ. Παπαρρηγ. Ἱστορία Ἑλλ. Ἔθνους 1932 τ. β'. 170.

πόλιν, τὸ τῆς εὐσεβείας ταμεῖον»[110] καὶ τῆς κατὰ Χριστὸν ἀληθοῦς ἀγάπης λαμπρὸν αἰώνιον μνημεῖον! ! Οἰκονόμος ὁ ἀριστοτέχνης καὶ εἰς τὸν λόγον καὶ τὴν συγγραφήν, εἰς τὴν μεθοδικὴν διάταξιν τῶν διανοημάτων, συναρμολόγησιν καὶ τακτοποίησιν τοῦ πλούτου τῶν συλλήψεων, τῶν ἐπὶ τῆς Φύσεως παρατηρήσεων, τῶν ἐκ τῶν μελετῶν του διδαγμάτων καὶ τῶν ἐκ τοῦ καθημέραν βίου παραδειγμάτων, δημιουργῶν ἁρμονικὸν ὅλον, πάντοτε πλούσιον καὶ πάντοτε εὐχάριστον.

Αὐτὴ καὶ ἡ οἰκονομία τοῦ μεγάλου Πατρός.

Γνῶσις καὶ σοφία, πίστις καὶ ἀρχαί, πνεῦμα καὶ ψυχή, δρᾶσις καὶ ζωή, λόγοι καὶ ἔργα, ἦθος καὶ βίος καὶ τὰ πάντα ὑπάρχουν εἰς τὸν Βασίλειον ἐν πάσῃ οἰκονομίᾳ καὶ ἐν πλήρει ἁρμονίᾳ.

10. *Τὸ Δυναμικόν του.*

Πάντοτε ἦτο δύσκολον. Εἰς ἐποχὴν ἐν τούτοις τοῦ στυγνοῦ ὑλισμοῦ, ὅπως περίπου ἡ ἰδική μας, καθίσταται πλέον ἢ δύσκολον νὰ κατανοηθῇ ἐκφραζόμενον τὸ ἀληθὲς περιεχόμενον καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ δημιουργικοῦ τούτου γνωρίσματος τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος, τοῦ Δυναμικοῦ. Διότι, τὸ κατὰ τοὺς ἐξοντωτικοὺς τούτους πολέμους καὶ ἐν συνεχείᾳ ἐπικρατῆσαν σύνθημα τῆς κατὰ κόρον ἱκανοποιήσεως τῶν καθημέραν αὐξανομένων καί, ὡς ἐκ τούτου, πάντοτε ἀνικανοποιήτων ἀναγκῶν καὶ ἀπαιτήσεων τῆς σαρκὸς καὶ μόνον αὐτῆς, παραθεωρηθέντων τῶν πνευματικῶν καὶ τῶν ψυχικῶν, ἔθεσε καὶ τὸ δυναμικὸν ὑπὸ τὴν ὑπηρεσίαν της. Οὕτω τὸ γνώρισμα τοῦτο τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος, τοῦ ὁποίου σκοπὸν ἀποτελεῖ ἡ ἐπικυριαρχία τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς Φύσεως γενικῶς[111] καὶ ἐπὶ τῶν ὁρμῶν καὶ τῶν ἐνστίκτων του εἰδικῶς, κατήντησεν ὄργανον ταπεινὸν προσκτήσεως δυνάμεων καὶ μέσων, διὰ τὴν παντὶ τρόπῳ ἐπιβολὴν ἀνθρώπου ἐπὶ ἀνθρώπων καί, μετὰ ταύτην, τὴν ἄδικον καὶ ἀνήθικον ἐκμετάλλευσιν προσώπων καὶ πραγμάτων, διὰ τὸν μέχρι κόρου ἀκόρεστον χορτασμὸν τοῦ ἐγωϊσμοῦ καὶ τῶν κτηνωδῶν ὀρέξεων τῆς ἀχαλινώτου σαρκός. Εἰς ἐποχὴν λοιπὸν τοιαύτην, καθ' ἣν προπορεύεται ἡ σὰρξ καὶ ὁδηγεῖ ἡ δύναμις τῆς ὕλης, τὸ πνεῦμα «σβέννυται» καὶ ἡ ψυχὴ ὑπὸ τὸν μόδιον τῶν ἐνστίκτων καὶ τὴν ἀποπνικτικὴν ὀσμὴν τῶν πα-

---

[110] Γρηγορ. Ναζ. λόγος 43, 63.

[111] Βιβλίον Γενέσεως Α΄. 26-28.

θῶν καὶ τῶν ὁρμῶν «ἐξουθενοῦται», περιφέρει δὲ τὸν ἄνθρωπον περὶ φαῦλον κύκλον ἡ ὑπεροψία καὶ ἡ ἡδονοθηρία, εἶναι πλέον ἢ δύσκολον νὰ εὕρωμεν ἀναγνώρισιν τῆς ἀξίας τοῦ δημιουργικοῦ τούτου γνωρίσματος. Καθ' ὅσον πλεονάζουν κατ' αὐτὴν καὶ ὡς συνήθως ἐπικρατοῦν οἱ πειθήνιοι δοῦλοι καὶ χαμερπεῖς ὑπηρέται τῆς σαρκός. Ἀντιθέτως εὑρίσκομεν αὐτὴν εἰς ἐποχὰς πραγματικῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς ἀναδημιουργίας καὶ κοινωνικῆς προόδου καὶ ἀκμῆς. Διότι ἀποκαλοῦμεν δυναμικὸν ὅ,τι ἀποτελεῖ σωματικὴν μὲν ρώμην, ὅπου αὕτη χρησιμοποιεῖται λογικῶς καὶ ἠθικῶς, καὶ ψυχικὸν σθένος, διὰ τοῦ ὁποίου ὑπερπηδᾶται πᾶν ἐμπόδιον, πάντων ὅμως πρῶτον τὸ ἁγνὸν καὶ ἄτρωτον ἠθικὸν κῦρος καὶ τὴν ἐκεῖθεν ἀλύγιστον ἀγωνιστικὴν διάθεσιν ὑπὲρ τοῦ ὡραίου καὶ τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ τὴν ἀδιάκοπον προσπάθειαν διὰ τὴν πραγματοποίησιν τούτων. Ὅπου δὲ ὑπάρχει τοῦτο, ὡς συνισταμένη τῶν δημιουργικῶν σωματικῶν, πνευματικῶν καὶ ψυχικῶν δυνάμεων καὶ ἱκανοτήτων τοῦ ἀνθρώπου, ὠφελεῖ τὴν ζωήν, διατηρεῖ διαυγῆ τὸν νοῦν, ἰσχυροποιεῖ τὴν θέλησιν, πλουτίζει τὸ συναίσθημα, ὀξύνει τὸ πνεῦμα καὶ λεπτύνει τὴν ψυχήν, φυλάσσει καθαρὰν τὴν συνείδησιν, ἁγνὴν τὴν καρδίαν καὶ τὸ σῶμα, ὁδηγεῖ τὴν σκέψιν, ἐξευγενίζει τοὺς πόθους, καὶ ἐν τέλει, ἀναδεικνύει τὸν ἄνθρωπον εἰς ἀληθῆ προσωπικότητα καὶ προβάλλει οὕτω τοῦτον σεβαστὸν εἰς ἑαυτὸν καὶ τοὺς ὁμοίους του, τοὺς συγχρόνους καὶ τοὺς μεταγενεστέρους του. Ὁ τοιοῦτος γνωρίζει καλῶς ἑαυτὸν καὶ τὸ περιβάλλον του ἄνευ φόβου καὶ πάθους, εἶναι κύριος τῶν πάσης φύσεως δυνάμεών του, ἐνεργειῶν καὶ ἐκδηλώσεών του, ἐκτιμᾷ δὲ καὶ σέβεται καὶ ἀγαπᾷ τοὺς πάντας. Τάσσει εἰς ἑαυτὸν καὶ καταβάλλει πᾶσαν προσπάθειαν νὰ καταστῇ ὁδηγὸς τῶν συνανθρώπων του εἰς ἀγῶνας καὶ νίκας ὑπὲρ τοῦ καλοῦ, τοῦ ὡραίου καὶ τοῦ ἀγαθοῦ, οἱ ὁποῖοι καὶ ἀποτελοῦν αὐτὴν ταύτην τὴν ζωήν του.

Τοιαύτην δημιουργικὴν δυναμικότητα, ἐν πλήρει ἀκμῇ καὶ ἀξιοθαύμαστον, εὑρίσκομεν εἰς τὸν ἐκ Καισαρείας Βασίλειον. Ὁ σεμνὸς οὗτος Ἱεράρχης, ὁ καλὸς καὶ ἀγαθὸς Ποιμήν, εἶναι κύριος τῆς ὕλης καὶ τῶν δυνάμεών της, εἴτε αὕτη προσελκύει ἐκ τῆς Φύσεως τὰς αἰσθήσεις του καὶ ἐπιδρᾷ ἐκεῖθεν ἐπὶ τοῦ σώματος, τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ψυχῆς του, εἴτε ἀποτελεῖ αὐτὸ τοῦτο τὸ σῶμα του καὶ ἐκδηλώνεται διὰ τῶν ἀναγκῶν τῆς ζωῆς, τῶν ἐνστίκτων καὶ τῶν ὁρμῶν του. Οὐδὲν ἐν τούτοις ἐκ τοῦ κόσμου αὐτῆς ἀποστρέφεται καὶ οὐδὲν μισεῖ, εἰμὴ μόνον τὴν ἁμαρτίαν. Διότι, «πᾶν κτίσμα τοῦ Θεοῦ εἶναι καλόν,

καὶ οὐδὲν ἀπόβλητον μετ' εὐχαριστίας λαμβανόμενον,[112] ὠφελεῖ δὲ μόνον οὕτως. Λαμβάνονται δὲ ὑπὸ τοῦ Βασιλείου εὐχαρίστως εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ζωῆς, τῶν εὐγενῶν σκοπῶν τοῦ πνεύματος καὶ τῶν ἀγαθῶν πόθων τῆς ψυχῆς.

Μεταλαμβάνει οὕτως ἀπὸ παντοῦ ἱεροπρεπῶς καὶ μεταδίδει ὁ σεπτὸς Ἱεράρχης «ἐπ' εὐλογίαις σπείρων» πρὸς πάσας τὰς κατευθύνσεις. Δὲν παρασύρεται. Δὲν προσκολλᾶται. Δὲν αἰχμαλωτίζεται. Δὲν πλεονεκτεῖ, εἰμὴ μόνον εἰς τὸ ἀληθῶς ὡραῖον, τὸ ἀνεγνωρισμένως ἀγαθὸν καὶ τὴν ἀγάπην. Δὲν πλουτίζει εἰς ἑαυτόν, ἀλλ' ἐπιλέγει ὅσα ὠφέλιμα, ὅσα περιέχουν τὴν ἐπαγγελίαν τῆς ἀνωτέρας ἀνθρωπιστικῆς ζωῆς δι' ἑαυτὸν καὶ τοὺς ἄλλους, ἁγιωτέρας εὐχαριστήσεως, τῆς παρούσης καὶ τῆς μελλούσης. Ἐνισχύεται ὁ Βασίλειος καὶ ὁλοκληρώνει τὴν δυναμικότητά του εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦτον τῆς ἐλευθερίας τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ψυχῆς καὶ τὴν κατάκτησιν τοῦ ὡραίου καὶ τοῦ ἀγαθοῦ ἐξ ὅσων λαμβάνει διδαγμάτων ἐκ τῆς Φύσεως καὶ ἐκ τῶν ἀγρῶν τοῦ ἀθανάτου πνεύματος τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων, ὅπου σποραδικῶς ἔστω χρυσίζουν «σπέρματα τοῦ Θείου Πνεύματος» καὶ ἰδιαιτέρως ἐκ τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας καὶ τῶν Θεοπνεύστων Πηγῶν της. Ἰδιαιτέρως ἐξ αὐτῆς, διότι ἡ θρησκεία τοῦ Χριστοῦ διδάσκει μὲν τὴν ταπεινοφροσύνην, ἀπαιτεῖ ἐντούτοις καὶ συγχρόνως τὴν δυναμικότητα ἀπὸ τοὺς πιστούς της. Εἶναι θρησκεία δυνάμεως καὶ ταπεινοφροσύνης, ἀγάπης καὶ διαρκῶν ἀγώνων. Δὲν εἶναι στατική. Τοὐναντίον, περιέχει καὶ μεταδίδει ἀκατάβλητον καὶ ἀνεξάντλητον δύναμιν. Ἀποτελεῖ κίνητρον διαρκὲς πρὸς διηνεκῆ κίνησιν καὶ ζωήν.[113] Πιστοί της πραγματικοὶ εἶναι μόνον ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι φλέγονται ἀπὸ τὸ πῦρ, τὸ ὁποῖον ἔβαλεν ΕΚΕΙΝΟΣ εἰς τὸν Κόσμον.[114] Ἄγρυπνος στρατιώτης τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀγάπης ὁ καθεὶς των. Λύχνος πλήρης ἐλαίου ἐπὶ τὸν λυχνοστάτην φωτίζων καὶ θερμαίνων τοὺς πάντας. Ὁρμὴ νεουργὸς ἡ δύναμίς της καὶ μεταμορφώνει τὸ πνεῦμα καὶ μετουσιώνει τὴν ψυχὴν καὶ τὴν ζωήν. Χαλκεύει ἀληθῶς ἀρρενωπούς, ἡρωϊκῶς ἠθικοὺς χαρακτῆρας, ἱκανοὺς εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν καὶ θεάρεστον.

Τούτου τοῦ ἀληθοῦς δυναμισμοῦ, ὁ ὁποῖος γιγαντώνει τὴν πί-

---

[112] Πρὸς Τιμόθεον Α'. δ', 4.

[113] Γρηγ. Παπαμιχαὴλ Ἡ οὐσία καὶ τὸ βάθος τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἀθῆναι σ. 17.

[114] Λουκᾶ 12, 49.

στιν, κατακαίει τὸν ἐγωϊσμὸν καὶ καθιστᾷ ἐνεργὸν τὴν ἀγάπην, δημιούργημα ἀποτελεῖ ὁ Βασίλειος. Εἰς αὐτὸ ὀφείλει τὴν ζωτικότητά του εἰς πεῖσμα τοῦ ἀσθενοῦς σώματός του. Εἰς αὐτὸ στηρίζεται ἡ πνευματική του εὐρωστία καὶ ἀπὸ αὐτὸ ἀντλεῖ δύναμιν ἡ ψυχή του. Δι' αὐτοῦ ὑποτάσσει τὰ πάντα εἰς τὴν ἀρετήν. Ὑποτάσσει τὴν φιλαυτίαν εἰς τὸν εὐεργετικὸν ζυγὸν τῆς φιλανθρωπίας. Τὴν φιλαργυρίαν εἰς τὴν ἀγαθοεργίαν. Τὸν ἐγωϊσμὸν εἰς τὴν ἀγάπην. Τὴν ὕλην εἰς τὸ πνεῦμα. Τὸ σῶμα εἰς τὴν ψυχήν. Δι' αὐτοῦ φυλάσσει ἑαυτὸν ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν. Δι' αὐτοῦ περιφρουρεῖ τὰ λογικά του πρόβατα ὁ καλὸς Ποιμὴν ἀπὸ τοὺς λύκους τοῦ αἱρέσεων τοὺς προβατοσχήμους, ἀπὸ τὰς σειρῆνας τῆς σαρκός, ἀπὸ τὰς μεθυστικὰς ἀναθυμιάσεις τῶν παθῶν, ἀπὸ τὴν εἰδωλολατρείαν τῆς πλεονεξίας, ἀπὸ τὴν πλεκτάνην τῆς ἀδικίας καὶ τὴν φθορὰν τοῦ φθόνου. Δι' αὐτοῦ ἀναδεικνύεται σεβαστὸς Πατὴρ καὶ Ἀρχιερεὺς ἄξιος. Ἐνῷ ἐπαινεῖ καὶ χαίρει διὰ τὸ καλόν, λυπεῖται ἐντούτοις καὶ ἐλέγχει τὴν ἁμαρτίαν. Πάντως πάντοτε ἀποφεύγει τὸ ἄμετρον καὶ πᾶσαν ὑπερβολήν. Χρησιμοποιεῖ τόσον τὴν ἀπαραίτητον αὐστηρότητα, ὅσον καὶ τὴν χρήσιμον ἐπιείκειαν. Τὸ πᾶν μετέρχεται διὰ τὸ καλόν. Τὰ πάντα ἐπισκοπεῖ. Τοὺς πάντας τοῦ ποιμνίου του παρακολουθεῖ καὶ κατευθύνει. Ἄλλους ἐπισκέπτεται προσωπικῶς, εἰς ἄλλους ἀποστέλλει πρεσβείαν. Ἄλλους ἐπιπλήττει καὶ ἀπειλεῖ, καὶ ἄλλους ἐπαινεῖ καὶ βραβεύει. Εἰς πᾶσαν δὲ περίπτωσιν κύριος τῶν ἐνεργειῶν του, μετὰ πάσης προσοχῆς προχωρεῖ. Γνωρίζει καλῶς ὅτι, ὅταν ὑπάρχει ἀνάγκη «ἰατρεία ψυχῆς ἐστὶν ἡ ἐπιτίμησις». Ἀλλ' ὅμως «οὐ παντός ἐστιν ἐπιτιμᾶν, ὡς οὐδὲ ἰατρεύειν».[115] Διὰ τοῦτο καὶ ἐλέγχων ποτὲ δὲν εἶναι βαρὺς εἰς τὰς ἐπιτιμήσεις. Δὲν ἐλέγχει ποτὲ ἐμπαθῶς. «Αὔθαδες γὰρ τὸ τοιοῦτον».[116] Παρὰ τὴν τοιαύτην ἰσχυρὰν δυναμικότητα, διὰ τῆς ὁποίας τὸ πνεῦμα καὶ ἡ ψυχή του εἶναι ὡπλισμένη, δὲν εἶναι ἐξ ἐκείνων ὁ Βασίλειος πρὸ τῶν ὁποίων οἱ πολλοὶ προθύμως καὶ μετὰ δουλικότητος ἀποκαλύπτονται, καὶ εἰς τοὺς ὁποίους ὑποκύπτουν ἐξ ἀνάγκης ἢ φόβου, ἐφ' ὅσον δὲν δύνανται νὰ ἐνεργήσουν ἄλλως. Ἀντιθέτως, παρὰ τὴν θέλησίν του ἀναβιβασθεὶς εἰς τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα τῆς Ἐκκλησίας, παραμένει ἀγαπητὸς καὶ σεβαστὸς παρ' ὅλων πλὴν ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι μισοῦν τὸ φῶς καὶ «οὐκ ἔρχονται πρὸς τὸ φῶς». Τοῦτο δὲ διότι γνωρίζει νὰ περικόπτῃ ὅ,τι τὴν ὑψηλοφροσύνην ὑποθάλπει. Εἶναι αὐστηρὸς εἰς ἑαυτόν, εὐεργετικὸς πρὸς τοὺς φίλους, μαλακὸς πρὸς

[115] Μεγ. Βασιλείου. ὅροι κατὰ πλάτος ΕΠ. 31, 1044.
[116] ἔ. ἀ. 31, 537.

τοὺς ὑπηρετοῦντας αὐτόν, ἀνεξίκακος πρὸς τοὺς θρασεῖς, φιλάνθρωπος πρὸς τοὺς πτωχοὺς καὶ τοὺς ταπεινούς, παρήγορος εἰς τοὺς πάσχοντας, γλυκὺς εἰς τὰς συνομιλίας, πλήρης χάριτος εἰς τὰς ἀπαντήσεις, πρόθυμος καὶ εὐκολοπλησίαστος πρὸς ὅλους.[117] Οὐδέποτε ἐπιτρέπει εἰς τὰ χείλη του ἐγκώμια πρὸς ἑαυτόν, οὔτε καὶ ἄλλους ποτὲ παρακινεῖ εἰς τοῦτο. Τοὐναντίον θεωρεῖ ἁμάρτημα καὶ ὡς πρᾶξιν διαφθείρουσαν ἄρχοντας καὶ ἀρχομένους τὴν κολακείαν. Διὰ τοῦτο καλύπτει ὅσα πρέπει νὰ καλύπτωνται ἐκ τῶν προτερημάτων του καὶ πρῶτος κατηγορεῖ ἑαυτὸν διὰ τυχὸν σφᾶλμα του.

Ἡ τοιαύτη εὐθύτης του πηγάζουσα ἀπὸ τὴν δυναμικότητα τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ψυχῆς του δίδει τὸ δικαίωμα, νὰ ἵσταται ὑψηλὰ εἰς πᾶσαν προσπάθειάν του καὶ εἰς ὅλους τοὺς ἀγῶνας του ἐναντίον τῆς ἀδικίας καὶ τῆς ἀσεβείας, καὶ νὰ νικᾶ πάντοτε. Νικᾶ δὲ χωρὶς νὰ θριαμβολογῇ καὶ ὅταν ἀκόμη οἱ ἐχθροί του ὁμολογοῦν τὴν ἧτταν των. Διότι δὲν εἶναι αὐτὸς ὅστις νικᾶ, ἀλλ' ἡ πίστις του ἡ νικήσασα τὸν Κόσμον[118]!

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Κλείομεν εὐλαβῶς τὴν αὐλαίαν τῆς ταπεινῆς μας σκηνῆς, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐτολμήσαμεν νὰ ἀναβιβάσωμεν μετὰ πολλῆς ἀδεξιότητος, καὶ ἐσκιαγραφήσαμεν μόλις, προσωπικότητα ὡς ἡ τοῦ Βασιλείου, ἀνδρὸς τῶν μεγαλυτέρων τῆς θύραθεν καὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας, μορφῆς τῶν ἁγιωτέρων τοῦ Χριστιανικοῦ Πανθέου, φωστῆρος ὑπερμεγέθους τῆς Ὀρθοδοξίας, οὐρανοφάντορος διδασκάλου, καὶ

Καλοῦμεν μετὰ τοῦ ἐπιστηθίου φίλου του πάντας τοὺς ἀγαπῶντας τὸ ὡραῖον, τὸ καλὸν καὶ τὸ ἀγαθόν: Οἱ ἄρχοντες νὰ θαυμάσουν τὸν Βασίλειον ὡς νομοθέτην. Οἱ ἐργαζόμενοι τὰ τῆς διοικήσεως τῆς πολιτείας, τὸν πρῶτον τῆς πολιτείας. Οἱ τοῦ λαοῦ τὸν ἄνθρωπον τῆς εὐταξίας. Οἱ σπουδάζοντες τὸν διδάσκαλον καὶ τὸν παιδαγωγόν. Αἱ παρθένοι τὸν παράνυμφον, ὁ ὁποῖος ὁδηγεῖ εἰς τὸν νυμφίον Χριστόν. Οἱ σύζυγοι τὸν διδάσκαλον τῆς σωφροσύνης. Οἱ εὑρισκόμενοι εἰς τὰς ἐρήμους, αὐτὸν ὁ ὁποῖος τοὺς δίδει πτερά. Οἱ ζῶντες εἰς τὰ κοινόβια, τὸν κριτήν, ὅστις δίδει τὰς πρεπούσας κρίσεις καὶ ὁδηγίας. Οἱ ἀρεσκόμενοι εἰς τὴν ἁπλότητα, τὸν ὁδηγὸν τῆς ἁπλότητος. Οἱ ἀγαπῶντες τὴν θεωρίαν τῶν θείων, τὸν Θεολόγον. Οἱ φαιδροὶ καὶ οἱ εὔθυμοι, τὸν χαλιναγωγόν. Οἱ εὑρισκόμενοι εἰς θλίψεις καὶ συμφοράς,

---

[117] Γρηγορίου Ναζ. Ἐπιτάφιος πρὸς Βασίλειον.

[118] Α'. Ἰωάννου Ε, 4.

τὸν ἄνθρωπον τῆς παρηγορίας καὶ τῆς παραμυθίας. Οἱ γέροντες, τὸ στήριγμα. Οἱ νέοι τὸν παιδαγωγόν. Οἱ πτωχοὶ τὸν προμηθευτὴν καὶ τροφοδότην. Οἱ εὔποροι καὶ πλούσιοι, τὸν οἰκονόμον.... Οἱ πάντες τὸν ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος ἐγίνετο τὸ πᾶν διὰ τοὺς πάντας, διὰ νὰ κερδίση τοὺς πάντας.... εἰς τὸ ἀγαθόν».[119]

Διότι καθὼς ἐν πάσῃ συντομίᾳ εἴδομεν, ὁ Βασίλειος ὑπῆρξεν ἀστὴρ πρώτου πράγματι μεγέθους. Πατὴρ ὅσιος. Σοφὸς εὐρυμαθής. Πανεπιστήμων εἰς γνώσεις. Νοῦς ὑγιὴς καὶ ὀξύς, ὅσον εὐρὺς τόσον καὶ βαθύς. Βούλησις ἰσχυρά. Χαρακτὴρ ἀκέραιος. Ἀλύγιστος εἰς τὸ καλόν, χωρὶς ἀμφιταλαντεύσεις καὶ δισταγμούς. Συναισθήματα πλούσια, πηγαῖα, λεπτά, εὐγενῆ, ἁγνά. Χωρὶς συγκρούσεις κατὰ τὸ δυνατόν. Συνείδησις βεβαία, ὀρθὴ πάντοτε εἰς τὰς κρίσεις της, ἐνεργὸς καὶ ἀγαθή. Πόθοι θερμοί, ἱεροί, σεμνοί, ζωηροὶ ἐν τούτοις καὶ δημιουργικοί. Γίγας εἰς πίστιν. Ἀπροσπέλαστος εἰς ἀγάπην. Ἀκούραστος εἰς φιλανθρωπίαν. Βράχος ἀμετακίνητος εἰς ἀποφάσεις. Ἀτρόμητος εἰς παρρησίαν. Ἀμίμητος εἰς αὐτοθυσίαν. Τὰ πάντα ἐκχειλίσματα τῆς φλεγομένης καρδίας του καὶ ζωή του. Σκοποὶ καὶ ἰδέαι καὶ ἀρχαὶ καὶ πεποιθήσεις καὶ πόθοι καὶ σκέψεις καὶ λόγοι καὶ πράξεις πάντοτε ἐκλεκταὶ καὶ πάντοτε ὑψηλαί, Ἅγιαι. Ταπεινοφροσύνη τελεία. Αὐστηρότης δικαία. Ἐπιείκεια μεστὴ ἀγάπης καὶ δικαιοσύνης. Πρὸς ὅλους τὰ πάντα. Φιλόστοργος πρὸς τοὺς δυστυχεῖς. Ἀνεξίκακος πρὸς τοὺς ἐχθροὺς καὶ τοὺς ἁμαρτάνοντας. Πονόψυχος πρὸς τοὺς πάσχοντας. Ποιμὴν καλὸς κἀγαθός. Ἄριστος μιμητὴς τοῦ Ἀρχιποιμένος Χριστοῦ. Ἕλλην γνήσιος. Χριστιανὸς Ἐπίσκοπος, ὀρθοτομῶν τὸν λόγον τῆς Ἀληθείας καὶ ὀρθόδοξος συνδυάζων τὴν Πίστιν μετ' ἀγαθοεργίας. Αὐτὸς εἰς τὸ πνεῦμα, αὐτὸς καὶ εἰς τὴν ζωήν. Αὐτὸς εἰς τὴν πίστιν, αὐτὸς καὶ εἰς τὰ ἔργα. Αὐτὸς εἰς τὴν ψυχήν, αὐτὸς καὶ εἰς τὴν ὄψιν!

Νέος Ἠλίας, ὁ ζηλωτής. Νέος Σαμουήλ, ὁ κριτής. Νέος Παῦλος, ὁ οὐρανοβάμων. Νέος Ἰωάννης, ὁ μαθητὴς τῆς Ἀγάπης, ἔργοις καὶ λόγοις.

Ὑψηλὸς βίῳ τε καὶ λόγῳ. Γνήσιος ὑποφήτης τοῦ Πνεύματος. Γενναῖος τοῦ Χριστοῦ στρατιώτης. Μεγαλόφωνος κῆρυξ σωτηρίου κηρύγματος. Ἀγωνιστὴς καὶ πρόμαχος τῆς ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ σωτηρίας.

Ἀληθῶς Μ έ γ α ς ὁ Βασίλειος!

---

[119] **Γρηγορ. Ναζ. Ἐπιτάφιος πρὸς Βασίλειον.**

Η ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟ-ΗΘΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΤΑ ΜΕΣΑ ΑΝΟΡΘΩΣΕΩΣ *

« Ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει εἶδε φῶς μέγα . . . » (Ματθ. δ' 16).

Ὑπὸ ΣΑΒΒΑ ΝΑΝΑΚΟΥ
Καθηγητοῦ Ἀνωτ. Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς Θεσ)νίκης

Β'. ΤΑ ΜΕΣΑ ΑΝΟΡΘΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΣΗΜΕΡΙΝΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Πολλοὶ ἐφιλοδόξησαν ν' ἀνορθώσουν τὴν σημερινὴν κοινωνίαν. Πολλὰ συστήματα πολιτικά, κοινωνικὰ καὶ οἰκονομολογικὰ προὐτάθησαν πρὸς ἄρσιν τῆς σημερινῆς κακοδαιμονίας καὶ ἐπικράτησιν τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης. Δυστυχῶς ὅμως πάντες ἐπλανήθησαν καὶ διεψεύσθησαν. Δὲν ὑπάρχει σύστημα τὸ ὁποῖον νὰ μὴ ἐδοκιμάσθη καὶ ὅμως οὐδαμοῦ παρετηρήθη αἰσθητὴ βελτίωσις τῶν ὅρων τῆς ζωῆς καὶ οὐδαμοῦ εἴδομεν πραγματικὴν ἀνόρθωσιν καὶ ἐξύψωσιν τοῦ ἠθικοῦ καὶ τοῦ θρησκευτικοῦ ἐπιπέδου τῆς συγχρόνου κοινωνίας.

Τοῦτο λοιπὸν τὸ ὁποῖον δι' ὅλων τῶν ἄλλων μέτρων δὲν ἐπραγματοποιήθη, ὑπόσχεται ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς καὶ τὸ Ἅγιον Αὐτοῦ Εὐαγγέλιον νὰ λάβῃ σάρκα καὶ ὀστᾶ, ὅταν ἡ κοινωνία τὸ θελήσῃ καὶ τὸ ζητήσῃ.

Καὶ ἰδοὺ τὰ μέσα:

1· *Ἡ μελέτη καὶ ἡ ἐφαρμογὴ τῆς Ἁγίας Γραφῆς.*

Ἐν πρώτοις δὲν θὰ ὑπῆρχεν αὐτὴ ἡ θρησκευτικὴ καὶ ἠθικὴ κρίσις, ἐὰν οἱ ἄνθρωποι ἐμελέτων καὶ ἐφήρμοζον τὸ Εὐαγγέλιον. «Μέγας κρημνὸς καὶ βάραθρον βαθύ, ἡ τῶν γραφῶν ἄγνοια· μεγάλη προδοσία σωτηρίας τὸ μηδὲν ἀπὸ τῶν θείων εἰδέναι Νόμων», λέγει ὁ Θεῖος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος. «Τοῦτο αἱρέσεις ἔτεκε, τοῦτο καὶ βίον διεφθαρμένον εἰσήγαγε, τοῦτο τὰ ἄνω κάτω πεποίηκε». Τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἀξίαν τῆς Βίβλου περιγράφουν τὰ μεγαλύτερα πνεύματα τοῦ κόσμου.

Ὁ μέγας φιλόσοφος Ἐμμανουὴλ Κάντιος τὰ ἑξῆς περὶ τῆς Ἁγίας Γραφῆς γράφει: «Ἡ Βίβλος ὡς βιβλίον διὰ τὸν λαὸν εἶναι τὸ

---

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 192 προηγ. τεύχους καὶ τέλος.

μεγαλύτερον καλὸν ποὺ ἐγνώρισε ποτὲ ἡ ἀνθρωπότης. Οἱ προσπαθοῦντες νὰ τὸ ὑποτιμήσουν ἐγκληματοῦν κατὰ τῆς ἀνθρωπότητος».

Ὁ Φαραντάϊ ἐρωτᾷ: «Διατὶ πλανῶνται οἱ ἄνθρωποι, ἀφοῦ ἔχουν αὐτὸ τὸ εὐλογημένον βιβλίον διὰ νὰ τοὺς ὁδηγῇ».

Ὁ Woodron Wilson (Πρόεδρος τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς) ἔγραφε τὰ ἑξῆς: «Ἐστερήθη τοῦ καλυτέρου πράγματος, ποὺ ὑπάρχει εἰς αὐτὸν τὸν κόσμον, ὅποιος ἐστέρησε τὸν ἑαυτόν του τῆς γνώσεως τῆς Βίβλου». Ὁ Daniel Webster (Ἀμερικανὸς πολιτικὸς καὶ ρήτωρ) ἐτόνιζεν: «Ἐὰν μείνωμεν εἰς τὰς ἀρχὰς ποὺ διδάσκει ἡ Βίβλος, ἡ χώρα ἡμῶν θὰ βαίνῃ εὐημεροῦσα. Ἀλλ' ἐὰν ἡμεῖς καὶ οἱ ἀπόγονοί μας ἀμελήσωμεν τὰς ὁδηγίας καὶ τὸ κῦρος της, κανεὶς δὲν εἰμπορεῖ νὰ εἴπῃ τὶ αἰφνιδία καταστροφὴ μπορεῖ νὰ μᾶς καταλάβῃ καὶ θάψῃ ὅλην τὴν δόξαν μας εἰς βαθὺ σκότος».

Ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς, ὁ διδάσκαλος τοῦ Ἔθνους μας, ἔλεγεν, ὅτι «πρέπει ἡ Ἁγία Γραφὴ νὰ γίνῃ τὸ ἱερὸν βιβλίον κάθε Ἕλληνος καὶ Χριστιανοῦ».

Ὅπου ἐφηρμόσθη ἡ μελέτη τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ἔφερε μεγάλας ὠφελείας καὶ ὁμολογουμένως ἔσωσε τοὺς λαοὺς καὶ πρὸ παντὸς τὸν Ἀγγλικὸν καὶ τὸν Ἀμερικανικόν.

Ὁ Lord Tweedsmuir (Κυβερνήτης τοῦ Καναδᾶ - Μυθιστοριογράφος, γνωστὸς ὡς John Buchan) γράφει: «Δι' ἡμᾶς τὸν Ἀγγλικὸν λαὸν ἡ Βίβλος εἶναι ἓν εἶδος Ἐθνικῆς Διαθήκης, ἓν εἶδος Ἐθνικῆς ὁμολογίας πίστεως, διότι εἶναι τὸ κλειδὶ εἰς ὅ,τι ἔχει ἀξίαν εἰς τὸν χαρακτῆρα μας καὶ φήμην εἰς τὴν ἱστορίαν μας. Εἶναι ὁ ἀληθὴς δεσμὸς ἑνότητος δι' ἡμᾶς καὶ ὡς Ἔθνος καὶ ὡς Αὐτοκρατορίαν, διότι περιέχει ὅ,τι εὐγενέστερον εἰς τὴν μακράν μας παράδοσιν καὶ ὅ,τι ἀποτελεῖ τὴν ἐλπίδα τοῦ μέλλοντός μας».

Καὶ ὁ Andrew Jackson (Πρόεδρος τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν) ἐβεβαίωνεν, ὅτι: «Ἡ Βίβλος εἶναι ὁ βράχος, εἰς τὸν ὁποῖον βασίζεται ἡ Δημοκρατία μας». Ὁ Θεόδωρος Ροῦσβελτ τέλος εἶπε τὰ ἑξῆς βαρυσήμαντα: «Θὰ ἦτο μεγίστη δυστυχία εἰς τὸν Ἀμερικανικὸν λαόν, ἂν οὗτος ἔπαυε νὰ θεωρῇ τὴν Ἁγίαν Γραφὴν ὡς ἠθικὸν ὁδηγὸν καὶ Μέντορα. (Πρβλ. Γνῶμαι Διασήμων Ἀνδρῶν ἔκδ. Βιβλικῆς Ἑταιρείας. Ἀθῆναι καὶ Ἀρχιμ. Σπυρ. Μπιλάλη, Ὁ Βασιλεὺς τῶν βιβλίων - Ἀθῆναι 1960, σελ. 37 - 49).

Ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες ἔχομεν τὴν μεγάλην τιμὴν νὰ εἶναι τὸ Εὐαγγέλιον γραμμένον εἰς τὴν ἀθάνατον Ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ἔχομεν

τὴν τιμὴν ἀκόμη νὰ εἴμεθα ἀπόγονοι τῶν Βασιλείων, τῶν Γρηγορίων καὶ τῶν Χρυσοστόμων, οἱ ὁποῖοι ὡς ἀχώριστον σύντροφον τῆς ζωῆς των εἶχον τὴν Ἁγ. Γραφήν.

Καὶ ὅμως εἶναι δυστύχημα τὸ ὅτι δὲν τὴν μελετῶμεν. Τί λέγω! Δὲν τὴν ἔχουν κἂν εἰς τὸ σπίτι των οἱ περισσότεροι τῶν Ἑλλήνων. Μερικοὶ ἔχουν τὸ Εὐαγγέλιον ἐντὸς κυτίου, τὸ ὁποῖον δὲν ἀνοίγει καὶ κεῖται ἐπὶ τοῦ εἰκονοστασίου πολλάκις μὲ δύο δάκτυλα σκόνιν.

Ἐλάχιστοι εἶναι ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι μελετοῦν τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τὸ σπίτι των. Ἐὰν εἰσέλθωμεν εἰς τὰς τραπεζαρίας καὶ τὰ Ἑλληνικὰ σαλόνια ὅ,τι δήποτε ἄλλο θὰ εἴδωμεν ἐπὶ τῆς τραπέζης αὐτῶν καὶ μόνον τὴν Ἁγίαν Γραφὴν δὲν θὰ ἀντικρύσωμεν. Ἐπισκεφθῆτε τώρα μίαν Εὐρωπαϊκὴν ἢ Ἀμερικανικὴν οἰκίαν καὶ θὰ ἀντικρύσητε εἰς τὰς περισσοτέρας χρυσόδετον τὴν Βίβλον ἐπὶ τῆς τραπέζης. —

Δὲν διαβάζει ὁ Ἕλλην Ὀρθόδοξος τὴν Ἁγίαν Γραφήν. Δὲν τὴν γνωρίζει. Τότε πῶς θέλομεν νὰ ἀνορθωθῶμεν ἠθικῶς καὶ θρησκευτικῶς; Πῶς περιμένομεν νὰ ἐξαλειφθῇ ἀπὸ τὰς λαϊκὰς μάζας ἡ ἀδιαφορία καὶ ἡ ἀμέλεια, ἡ ὀλιγοπιστία καὶ ἡ ἀδικία, ἡ ἀνηθικότης καὶ ἡ χαλαρὰ σχέσις μὲ τὴν πηγὴν τῆς ἀληθείας καὶ τῆς εὐτυχίας, τὸν Χριστόν;

Ἡ ἄρσις ὅλων αὐτῶν τῶν αἰτίων τῆς σημερινῆς ἠθικῆς κρίσεως θὰ γίνη διὰ τῆς λιπαρᾶς μελέτης καὶ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν Εὐαγγελικῶν ἐντολῶν. «Ἐὰν θέλητε καὶ εἰσακούσετέ μου τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε» φωνάζει ἡ ἰδία ἡ Ἁγία Γραφὴ (Ἠσαΐου α΄ 19).

Ἀνάγκη λοιπὸν μεγάλη καὶ ἐπιτακτικὴ νὰ ἀγωνισθῶμεν πολὺ εἰς τὸν τομέα τῆς ἐξαπλώσεως καὶ τῆς μελέτης τῆς Ἁγ. Γραφῆς.

Ἔχομεν ὑποχρέωσιν νὰ ἐργασθῶμεν διὰ τὴν θρησκευτικὴν καὶ ἠθικὴν ἀνύψωσιν τῆς κοινωνίας, νὰ μελετῶμεν καθημερινῶς τὸ Εὐαγγέλιον καὶ ἐξ αὐτοῦ νὰ ἀντλῶμεν τὰ μεγάλα συνθήματα, τὰ ὁποῖα πρῶτοι νὰ ἐφαρμόζωμεν εἰς τὴν καθημερινήν μας ζωήν.

Τότε θὰ γίνωμεν μακάριοι, διότι «μακάριοι οἱ ἀκούοντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ φυλάσσοντες αὐτόν» (Λουκ. ια΄ 28).

Ἔχομεν χρέος ἀκόμη νὰ διαφωτίσωμεν τοὺς Χριστιανοὺς κατ' ἐνορίας νὰ ἀγοράσουν τὴν Κ.Δ. καὶ ὄχι ἁπλῶς νὰ τὴν ἀγοράσουν, ἀλλὰ καὶ νὰ μελετοῦν κάθε ἡμέραν ἀπὸ ἕνα κεφάλαιον.

Ἄριστον εἶναι τὸ σύστημα τῶν καθημερινῶν Ἁγιογραφικῶν ἀναγνωσμάτων, τὰ ὁποῖα κυκλοφοροῦν, ὅσοι δὲ μάλιστα δυνάμεθα κα-

λὸν εἶναι νὰ ἱδρύσωμεν μὲ τὴν ἄδειαν τῶν ἑκασταχοῦ Ἐπισκόπων κύκλους μελέτης τῆς Ἁγίας Γραφῆς.

Κάποιος διάσημος ἀθλητής, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν μεγάλην του δρᾶσιν εἰς τὸν ἀθλητισμὸν ἔδωκε τὴν καρδίαν του εἰς τὸν Χριστόν, ἀπεφάσισε νὰ ἀφιερώσῃ ἐξ ὁλοκλήρου τὴν ζωήν του εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του. Καθὼς ἤρχισε τὴν νέαν του δρᾶσιν, ἕνας γέρων φίλος του ἔβαλε τὸ χέρι του εἰς τὸν ὦμον του καὶ τοῦ εἶπε: «Ἔχω τρεῖς ἁπλοῦς κανόνας νὰ σοῦ συστήσω καὶ ἂν τοὺς κρατήσῃς κανεὶς ποτὲ δὲν θὰ γράψῃ ἐναντίον τοῦ ὀνόματός σου: 1. Δόσε 15 λεπτὰ τῆς ὥρας κάθε μέρα διὰ νὰ ἀκούῃς τὸν Θεὸν νὰ σοῦ ὁμιλῇ διὰ τοῦ λόγου Του μελετῶν τὴν Ἁγ. Γραφήν. 2. Δόσε 15 λεπτὰ τῆς ὥρας τὴν ἡμέραν νὰ ὁμιλῇς ἐσὺ εἰς αὐτὸν διὰ τῆς προσευχῆς καὶ 3. Δόσε 15 λεπτὰ τῆς ὥρας νὰ ὁμιλῇς εἰς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους περὶ αὐτοῦ».

Ἐκτὸς τῆς Α. Γ. ὀφείλομεν νὰ μελετῶμεν συγχρόνως δὲ νὰ συνιστῶμεν καὶ τὰ Χριστιανικὰ ἔντυπα, τὰ ὁποῖα εὐτυχῶς εἶναι πολλὰ καὶ καλὰ διὰ πᾶσαν τάξιν καὶ κάθε ἡλικίαν.

Εἶναι ἀνάγκη ὅμως νὰ ἀγρυπνῶμεν, διότι ἐκτὸς τοῦ Ὀρθοδόξου Χριστιανικοῦ Ἐντύπου κυκλοφοροῦν δυστυχῶς καὶ τόσα ἄλλα δῆθεν Χριστιανικὰ βιβλία καὶ περιοδικά, πράγματι ὅμως αἱρετικὰ καὶ κακόδοξα ὅπως εἶναι τὰ χιλιαστικά, τὰ προτεσταντικὰ κ.ἄ.

Πόσον εὐτυχὴς θὰ ἦτο ἡ πατρίδα μας, ἐὰν ἡ Α. Γ. μὲ τὰ ὑπέροχα διδάγματά της ἐγίνετο πνευματικὸν κτῆμα τοῦ λαοῦ! Ἀλλὰ δυστυχῶς ἀντὶ τῆς Ἁγίας Γραφῆς κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας ἐκυκλοφόρησαν καὶ ἐτέθησαν εἰς χεῖρας τῆς Ἑλληνικῆς νεότητος πολύχρωμα καὶ «φανταχτερὰ» περιοδικὰ καὶ μυθιστορήματα, περιγράφοντα σκηνὰς ἀκολασίας, ληστείας, φόνων καὶ ποικίλων ἐγκλημάτων καὶ ἤδη ἡ χώρα μας θερίζει τοὺς καρποὺς μιᾶς τοιαύτης σπορᾶς συμφώνως μὲ τὸν Νόμον ποὺ διετύπωσεν ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ λέγων: «Ὃ ἐὰν σπείρῃ ἄνθρωπος τοῦτο καὶ θερίσει». Ὁ σπείρων ἀνέμους θερίζει θυέλλας, ὁ σπείρων ζιζάνια θερίζει ἐγκλήματα, δυστυχίαν.

Εἴθε νὰ μὴ εἶναι μακρὰ ἡ ἡμέρα, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ λαός μας θὰ γίνῃ λαὸς τῆς Βίβλου, ὅστις θὰ μελετᾷ καὶ θὰ ρυθμίζει τὴν ζωήν του εἰς ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις της συμφώνως μὲ τὸν θεῖον κώδικα. Τότε θὰ ἀνατείλουν λαμπραὶ ἡμέραι βαθείας εἰρήνης καὶ κοινωνικῆς εὐδαιμονίας διὰ τὴν πολυπαθῆ μας χώραν (βλ. Ἀρχιμ. Αὐγ. Καντιώτου, Ἐκ τοῦ ἀνεσπέρου Φωτὸς σελ. 146).

Ἐκτὸς τῆς μελέτης καὶ ἐφαρμογῆς τοῦ Εὐαγγελίου διὰ τὴν θρησκευτικὴν καὶ ἠθικὴν ἀναγέννησιν τῆς κοινωνίας μας ἀπαιτεῖται:

2. Ἡ μυστηριακὴ ζωή.

Πράγματι ὁ καλύτερος τρόπος πρὸς ἠθικὸν καὶ θρησκευτικὸν καταρτισμὸν ἑκάστου χριστιανοῦ εἶναι νὰ μετέχῃ οὗτος εἰς τὰ Μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας, καὶ μάλιστα εἰς τὸ Μυστήριον τῆς Μετανοίας —Ἱερᾶς Ἐξομολογήσεως—καὶ εἰς τὸ Μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας. Ἡ Μετάνοια καὶ ἡ Ἱερὰ Ἐξομολόγησις εἶναι τὸ δεύτερον βάπτισμα. Εἶναι ἡ θύρα διὰ τῆς ὁποίας ὁ κάθε ἁμαρτωλὸς μετανοῶν καὶ ἐπιστρέφων πρὸς τὸν Πατέρα Θεόν, ἀποκτᾷ τὴν υἱοθεσίαν καὶ γίνεται ἐκ νέου τέκνον τοῦ Θεοῦ. Ἡ δὲ Θεία Κοινωνία εἶναι ὁ ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ Οὐρανοῦ καταβάς, ὅστις τρέφει, στηρίζει καὶ ζωογονεῖ τὸν ἄνθρωπον. «Ἐὰν μὴ φάγητε τὴν σάρκα τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου καὶ πίητε αὐτοῦ τὸ αἷμα, οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν ἑαυτοῖς» (Ἰω.στ΄ 53). Ὅπως ἡ κληματόβεργα ἐὰν δὲν συνδέηται μὲ τὴν κληματαργιὰ ἀπονεκροῦται καὶ ξηραίνεται, κατὰ παρόμοιον τρόπον καὶ ἡμεῖς τὰ λογικὰ καὶ ἔμψυχα κλήματα, ἐὰν μὴ μείνωμεν ἐν τῇ ἀμπέλῳ, ἐν τῷ Χριστῷ δηλαδή, δὲν δυνάμεθα νὰ φέρωμεν καρποὺς καλῶν ἔργων. «Μείνατε ἐν ἐμοὶ ἵνα βότρυν φέρητε, ἐγὼ γὰρ εἰμὶ τῆς ζωῆς ἡ ἄμπελος», λέγει ὁ Κύριος διὰ στόματος τοῦ Ἱεροῦ Ὑμνογράφου.

Εἶναι πολὺ φυσικὸν νὰ βασιλεύουν σήμερον τὰ ἀγκάθια. Νὰ ζῶμεν εἰς μίαν κοινωνίαν, ὅπου ἐπικρατεῖ ἡ ἀδιαφορία καὶ ἡ ἀμέλεια, ἡ ὀλιγοπιστία καὶ ἡ ἀνηθικότης, διότι οἱ ἄνθρωποι δὲν μετανοοῦν, δὲν ἐξομολογοῦνται, δὲν κοινωνοῦν. Κατόπιν ζητοῦμεν νὰ σωθῶμεν. Ἀδύνατον, διακηρύττει ὁ Κύριος, ἀδύνατον νὰ σωθῆτε, ἐὰν δὲν μεταλαμβάνητε· «ἐὰν μὴ φάγητε τὴν σάρκα τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου καὶ πίητε αὐτοῦ τὸ αἷμα, οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν ἑαυτοῖς» (Ἰω. ς΄ 53).

Εἶναι νὰ κλαίῃ κανεὶς δι᾽ ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν ἔχουν κόψει τὴν Θείαν Κοινωνίαν. Δυστυχῶς ὑπάρχουν εἰς τὴν Πατρίδα μας πολλοί! Ἄλλοι ἔχουν 5 χρόνια, ἄλλοι 15, ἄλλοι 20 καὶ 25 νὰ κοινωνήσουν καὶ ὑπάρχουν ἀκόμη γέροντες ποὺ ἔχουν νὰ κοινωνήσουν ἀπὸ τότε, ὅταν παιδιὰ τὰ ὡδήγει εἰς τὴν Θείαν Κοινωνίαν ἡ εὐσεβὴς μητέρα των..... Ὅσοι γνωρίζουν τοιούτους ἀκοινωνήτους, ἂς τοὺς παρακινήσουν εἰς τὴν Θ. Κοινωνίαν, ἀφοῦ προηγουμένως τοὺς συστήσητε νὰ λουσθοῦν εἰς τὸ λουτρὸν τῆς Θείας Μετανοίας καὶ Ἐξομολογήσεως, ἐνώπιον τοῦ Πνευματικοῦ ποὺ ἔλαβε τὴν «ἐξουσίαν τοῦ δεσμεῖν καὶ λύειν» (Ἰω. κ΄ 23).

Πρωτίστως ὅμως εἶναι ἀνάγκη ἡμεῖς πρῶτοι νὰ ζῶμεν ζωὴν μυστηριακήν, διὰ νὰ ἔχωμεν τὸ δικαίωμα νὰ καλέσωμεν καὶ τοὺς ἄλ-

λους νὰ μᾶς ἀκολουθήσουν. Τοῦτο ἐτόνιζεν ἰδιαιτέρως ὁ Θεῖος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, ὅταν ἔλεγε: «Καθαρθῆναι δεῖ πρῶτον εἶτα καθᾶραι· σοφισθῆναι καὶ οὕτω σοφίσαι· γενέσθαι φῶς καὶ φωτίσαι· ἐγγίσαι Θεῷ καὶ προσαγεῖν ἄλλους· ἁγιασθῆναι καὶ ἁγιάσαι...». ('Απολογητικὸς τῆς εἰς τὸν Πόντον φυγῆς ἕνεκεν καὶ αὖθις ἐπανόδου ἐκεῖθεν, μετὰ τὴν τοῦ πρεσβυτέρου χειροτονίαν, ἐν ᾧ τί τὸ τῆς Ἱερωσύνης ἐπάγγελμα. Migne E. Π. 35, 408 - 517). Τοῦτο βεβαίως ἰσχύει ἰδιαιτέρως διὰ τοὺς Κληρικοὺς καὶ τοὺς ἐκπροσώπους ἐν γένει τῆς θρησκείας. Φαντασθῆτε ἕνα βρωμερὸν καὶ ἀκάθαρτον νὰ ὁμιλῇ περὶ καθαριότητος. Εἶναι πλάνη νὰ νομίζηται ἐκ μέρους κληρικῶν τινων, ὅτι αὐτοὶ π.χ. δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξομολογοῦνται, παρὰ μόνον ὁ λαός.

Ἔχομεν καθῆκον ὅλοι μας, ἀφοῦ πρῶτον ἡμεῖς τακτοποιηθῶμεν καὶ χαράξωμεν μίαν ζωὴν σύμφωνον μὲ τὸ Ἅγιον Εὐαγγέλιον, πρὸ παντὸς δὲ ζωὴν μυστηριακήν, νὰ δώσωμεν μίαν μεγάλην, ἀλλ' εἰρηνικὴν μάχην μεταξὺ τῶν μαζῶν τοῦ λαοῦ. Νὰ καλέσωμεν ὅλα τὰ τέκνα τῆς Ἑλλάδος κοντὰ εἰς τὸν Χριστόν. Εἶναι ὑψηλὴ ὁμολογουμένως ἡ ἀποστολὴ τοῦ χριστιανοῦ, ἀλλ' εἶναι ἐξ ἴσου καὶ βαρεῖα ἡ εὐθύνη τοῦ καθενὸς ἀπέναντι τῶν ἄλλων.

Θὰ πέσῃ βαρεῖα ἡ Θεία τιμωρία ἐπάνω εἰς τὰς κεφαλάς μας, ἐὰν ἀμελήσωμεν τοιοῦτον μεγάλον ἔργον καὶ φανῶμεν κακοὶ ἐργάται τοῦ ἀμπελῶνος τοῦ Κυρίου, ὥστε νὰ εὕρωμεν καὶ ἡμεῖς τὴν κακὴν ἐκείνων τύχην.

Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος μας ἐρρίφθη ἕνα μεγάλο εὐγενὲς σύνθημα, νὰ δουλέψωμεν «Γιὰ μιὰ καινούργια Ἑλλάδα». Ἐὰν διὰ τὴν ὑλικὴν ἀνασυγκρότησιν τῆς χώρας καὶ ἰδιαιτέρως τῆς Ἑλληνικῆς ὑπαίθρου, εἰργάσθησαν καὶ ἐργάζονται ἀκόμα τόσοι ἄνθρωποι καὶ τόσαι ὑπηρεσίαι μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τοὺς λαοφιλεῖς Βασιλεῖς μας, ἡμεῖς ὀφείλομεν νὰ ἐργασθῶμεν διὰ τὴν ἠθικὴν καὶ θρησκευτικὴν ἀνασυγκρότησιν καὶ ἀναγέννησιν τοῦ τόπου, διότι ἄλλως, δὲν θὰ ὠφελήσῃ πολὺ ἡ ὑλικὴ ἀνασυγκρότησις καὶ ἡ ὑλικὴ εὐημερία.

Οἱ σημερινοὶ καιροὶ ἀπαιτοῦν ἀπ' ὅλους μας θυσίας καὶ μάλιστα θυσίας μεγάλας, διότι εἰς τὴν ἱστορικὴν καμπήν, τὴν ὁποίαν διέρχεται ἡ ἀνθρωπότης καὶ ἡ πατρίδα μας, εἰς τὸ χέρι μας εὑρίσκεται τὸ μεγαλεῖον καὶ ὁ θρίαμβος.

Ἐμπρὸς λοιπὸν μὲ τὴν εὐλογίαν τοῦ Χριστοῦ καὶ μὲ τὰς εὐχὰς τῆς Ἐκκλησίας, ἂς λάβωμεν τὴν μεγάλην ἀπόφασιν νὰ ἐργασθῶμεν ὅλοι μὲ ὅλας μας τὰς δυνάμεις διὰ τὴν ἀνόρθωσιν τῆς πατρίδος μας.—

ΕΚ ΤΩΝ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΩΝ ΤΗΣ ΝΕΚΡΑΣ ΘΑΛΑΣΣΗΣ

ΤΑ ΒΙΒΛΙΚΑ ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΑ

Α΄

ΤΟ ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΕΙΣ ΤΟΝ ΨΑΛΜΟΝ 37

Β΄

ΤΟ ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΕΙΣ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΟΥ ΠΡΟΦΗΤΟΥ ΗΣΑΪΟΥ

ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΚΔΟΣΙΝ Α. DUPONT - SOMMER

Καθηγητοῦ ἐν Σορβώννῃ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ

ΥΠΟ

ΘΕΟΔΩΡΟΥ Γ. ΚΙΡΚΑΣΙΟΥ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Μεταξὺ τῶν σπουδαιοτέρων καταλοίπων τῆς ἐσσηνικῆς βιβλιοθήκης, σημαντικὴν ὅλως θέσιν καταλαμβάνουν καὶ ἀποσπάσματά τινα βιβλικῶν ὑπομνημάτων εἰς τὰ βιβλία τοῦ Ἀββακούμ, [1] Ναούμ, [2] Ὠσηέ, Μιχαίου, Σοφονίου, Ψαλμῶν καὶ Ἠσαΐου.

Τὸ 4 Q σπήλαιον ἀνακαλυφθὲν ἐν ἔτει 1952 παρέδωκε μεταξὺ ἄλλων καὶ δύο ἀποσπάσματα ἐξ ἑνὸς ὑπομνήματος εἰς τὸν Ψαλμὸν 37. Ὁ ὑπομνηματιστὴς χρησιμοποιεῖ τὸ ἑβραϊκὸν κείμενον τῶν Ψαλμῶν ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐλάχιστα ἀποκλίνει.

Τὸ μετὰ χεῖρας Ψαλμικὸν Ὑπόμνημα ἀκολουθεῖ τὸν γενικὸν τύπον συγγραφῆς τῶν Ἐσσηνικῶν βιβλικῶν ὑπομνημάτων. Οὕτω, μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ ἀγνώστου ὑπομνηματιστοῦ παράθεσιν τοῦ βιβλικοῦ κειμένου ἀκολουθεῖ ἡ ἑρμηνεία, εἰσαγομένη διὰ μιᾶς κοινοτύπου ἐκφράσεως, ὡς: «ἡ ἑρμηνεία του ἀναφέρεται» ἢ «ἡρμηνεία του εἶνε ὅτι . . .» τῆς τοιαύτης τακτικῆς ἐπαναλαμβανομένης μέχρι πέρατος τοῦ βιβλικοῦ κειμένου.

---

[1] Β. Μ. Βέλλα, Τὸ ὑπόμνημα εἰς τὸ βιβλίον τοῦ Ἀββακούμ, Ἀθῆναι, 1958.

[2] Θ. Γ. Κιρκασίου, Τὸ ὑπόμνημα εἰς τὸ βιβλίον τοῦ Ναούμ, Ἐν Ἀθήναις, 1960.

Ὁ συγγραφεὺς τοῦ ὑπομνήματος εἰς τὸν Ψαλμὸν 37 «ἀναφέρεται εἰς τὴν ὑπερίσχυσιν τοῦ δικαίου. Τὸ θέμα τοῦτο ἦτο λίαν προσφιλὲς εἰς τὰς αἱρέσεις τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ. Ἡ ἰδιαιτέρα ἀξία τοῦ παρόντος ὑπομνήματος ἔγκειται εἰς τὰ δι᾽ αὐτοῦ παρεχόμενα βιογραφικὰ στοιχεῖα περὶ τοῦ Διδασκάλου τῆς Δικαιοσύνης καὶ τοῦ Διδασκάλου τοῦ ψεύδους». [3]

Ἡ μετὰ χεῖρας μετάφρασις ἐγένετο ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὑπὸ τοῦ A. Dupont - Sommer [4] κριτικῆς ἐκδόσεως τῶν βιβλικῶν ὑπομνημάτων· τὰ μεταφραζόμενα δ᾽ ἐνταῦθα τμήματα ἀνεγνώσθησαν εἰς δύο ἀποσπάσματα ἐξ ἑνὸς δερματίνου κυλίνδρου ἀνευρεθέντος εἰς 4 Q.

Τὸ πρῶτον ἐξ αὐτῶν τῶν ἀποσπασμάτων διετήρησε τὸ ἄνω μέρος δύο στηλῶν, τὸ δ᾽ ἕτερον ὑπολείμματα ἐκ μιᾶς μόνον στήλης. Ἀμφότερα ταῦτα ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ τοῦ J. M. Allegro. [5]

Ἡ ποικιλία τῶν ἀνευρεθέντων ὑπομνημάτων μᾶς ὁδηγεῖ εἰς τὴν σκέψιν ὅτι, οἱ Ἐσσηνοὶ μετεχειρίζοντο ἅπαντα σχεδὸν τὰ ἱερὰ βιβλία ἅτινα συνέθετον τὸν Νόμον (Tôrah).

Ἄξιον παρατηρήσεως τυγχάνει τὸ γεγονός, ὅτι τὴν σκέψιν τοῦ κουμρανίου ὑπομνηματιστοῦ ἀπασχολεῖ, πρωτίστως, ἡ ἐξόχως λαμπρὰ προσωπικότης τοῦ Διδασκάλου τῆς δικαιοσύνης, ἱεροφάντου καὶ νομοθέτου τῆς «Κοινότητος τῶν ἐκλεκτῶν», τῆς Ἐσσηνικῆς δηλονότι Κοινότητος τῆς Κουμράν.

Εἰς τὰ βιβλικὰ ταῦτα ὑπομνήματα ὁ Διδάσκαλος τῆς δικαιοσύνης φέρεται ὡς τὸ ἐπίκεντρον καὶ ἡ κλεὶς ἁπάσης σχεδὸν τῆς ἀρχαίας ἀποκαλύψεως καὶ ὡς πρωταρχικὸν ὑποκείμενον πίστεως.

Ἀτυχῶς μέχρι σήμερον δὲν ἔχομεν μίαν πλήρη βιογραφίαν τοῦ Διδασκάλου τῆς δικαιοσύνης· τούτου δ᾽ ἕνεκα αἱ περὶ τούτου γνώσεις μας εἶνε ἐλλειπεῖς. Παρ᾽ ὅλα ταῦτα, τὰ ἐν τοῖς σπηλαίοις τῆς Κουμρὰν ἀνευρεθέντα βιβλικὰ ὑπομνήματα, δεικνύουν σαφῶς τὴν ἐξέχουσαν θέσιν ἣν κατεῖχεν ἡ «ἁγία» καὶ «δραματική» ἐκείνη

---

[3] Μ. Α. Σιώτου, μν. ἔ., σελ. 109.

[4] Les Esséniens. (X) Les commentaires bibliques (Evidences 1957, σελ. 24 ἑξ.). Τοῦ αὐτοῦ, Les écrits esséniens découverts prés de la Mer Morte, Paris, 1959 σελ. 267 ἑξ.

[5] A. Newly discovered fragment of a commentary on Psalm XXXVII from Qumrân (Palestine Exploration Quarterly 1954 σελ. 69 - 75 πίναξ XVIII. Τοῦ αὐτοῦ, Further light on the History of the Qumran Sect (Journal of Biblical Literature 1956, σελ. 94 πίναξ 3).

προσωπικότης εἰς τὴν ἐνθύμησιν καὶ τὴν πίστιν τῶν ὀπαδῶν Του.[6]

Σχετικῶς πρὸς τὸ ὑπόμνημα εἰς τὸ βιβλίον τοῦ προφήτου Ἡσαΐου, παρατηροῦμεν, τὸ 3 Q σπήλαιον παρέδωκε μικρὸν ἀπόσπασμα ἔκ τινος ὑπομνήματος ἀνήκοντος εἰς τὸν Ἡσαΐαν, τὸ 4 Q διάφορα ἀποσπάσματα ἐκ «τριῶν διαφορετικῶν ὑπομνημάτων τοῦ βιβλίου τοῦ Ἡσαΐου» καὶ τὸ 11 Q «ὁλόκληρον ἀραμαϊκὴν μετάφρασιν τοῦ κειμένου τοῦ Ἡσαΐου, συντεταγμένην κατὰ τὸν τύπον τῶν Targum».[7]

Ἐν κατακλεῖδι· θεωρῶ ὑποχρέωσίν μου ὅπως καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης εὐχαριστήσω θερμῶς τὸν διαπρεπῆ καθηγητὴν τοῦ ἐν Ἀθήναις Πανεπιστημίου κ. Β. Μ. Βέλλαν καὶ τὴν Δίδα Ε. Σ. Κρούσκου διὰ τὴν ἠθικήν των συμπαράστασιν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς συντάξεως τῆς παρούσης μεταφράσεως.

Ἐπίσης χάριτας πολλὰς ὀφείλω καὶ πρὸς τὸν διάσημον Ἰησουΐτην ἱερομόναχον, καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Παρισίων J. Daniélou, ὅστις διὰ τῶν πολυτίμων συμβουλῶν του, κατὰ τὴν ὀλιγοήμερον εἰς Ἀθήνας παραμονήν του, μὲ παρώτρυνεν εἰς τὴν δημοσίευσιν τῶν μετὰ χεῖρας ὑπομνημάτων.

ΘΕΟΔΩΡΟΣ Γ. ΚΙΡΚΑΣΙΟΣ
Εἰδικὸς ἐρευνητὴς τῶν χειρογράφων τῆς Ν. Θαλάσσης.
Ἱστορικὸς Συγγραφεὺς

Α΄

ΤΟ ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΕΙΣ ΤΟΝ ΨΑΛΜΟΝ 37

. . . .

[Μὴ ὀργίζεσαι δι' ἐκεῖνον ὅστις ἐπιτυγχάνει εἰς τὰ ἔργα του, διὰ τὸν ἄνθρωπον ὁ ὁποῖος ἐκπληροῖ κακὰς προθέσεις].

[Ἡ ἑρμηνεία σου ἀναφέρεται εἰς τοὺς ἀσεβεῖς, οἱ ὁποῖοι] I [1] θὰ καταστραφοῦν διὰ τοῦ ξίφους καὶ διὰ τοῦ λιμοῦ καὶ διὰ τοῦ λοιμοῦ.

Ἄφησε τὴν ὀργὴν καὶ ἐγκατέλειψε τὸν θυμόν· καὶ μὴ [2] ὀργίζεσαι: αὐτὸ δὲν θὰ σὲ ὁδηγήσῃ παρὰ εἰς τὸ κακόν. Διότι οἱ πονηροὶ θὰ ἐξολοθρευθοῦν.

Ἡ ἑρμηνεία του ἀναφέρεται εἰς ὅλους ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἐπιστρέφουν [3] εἰς τὸν Νόμον, οἱ ὁποῖοι δὲν ἀρνοῦνται νὰ μετανοή-

---

[6] A. Dupont - Sommer, Les écrits esséniens... σελ. 270.

[7] Μ. Α. Σιώτου, μν. ἔ.. σελ. 109.

σουν διὰ τὰς πονηρίας των. Διότι ὅλοι ὅσοι δὲν [4] μεταμελοῦνται διὰ τὴν πονηρίαν των θὰ ἐξολοθρευθοῦν.

Ἀλλ' ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ἐλπίζουν ἐπὶ τὸν Κύριον, ἐκεῖνοι θὰ κυριεύσουν τὴν γῆν.

Ἡ ἑρμηνεία του, (εἶνε ὅτι) [5] ἐκεῖνοι εἶνε ἡ Κοινότης τῶν ἐκλεκτῶν Του, οἱ ὁποῖοι ἐκπληροῦν τὸ θέλημά Του.

Ἀκόμη ὀλίγον χρόνον, καὶ ὁ ἀσεβὴς δὲν θὰ ὑπάρχη πλέον· [6] θὰ παρατηρήσω μετὰ προσοχῆς τὴν θέσιν του, καὶ δὲν θὰ ὑπάρχη.

Ἡ ἑρμηνεία του ἀναφέρεται εἰς πᾶσαν τὴν ἀσέβειαν: κατὰ τὸ τέλος [7] τῶν τεσσαράκοντα ἐτῶν θὰ φονευθοῦν καὶ δὲν θὰ εὑρεθῇ πλέον ἐπὶ τῆς γῆς ἄνθρωπος [8] [ἀσ]εβής. [8]

Ἀλλ' οἱ ταπεινοὶ θὰ κυριεύσουν τὴν γῆν καὶ θὰ εὐφραίνωνται εἰς τελείαν εὐτυχίαν.

Ἡ ἑρμηνεία του ἀναφέρεται [9] [εἰς τὴν κοινότητα τῶν] πτωχῶν, οἱ ὁποῖοι δέχονται τὸν καιρὸν τῆς θλίψεως καὶ θὰ ἀπελευθερωθοῦν ἐκ πασῶν τῶν παγίδων [10] [τοῦ λάκκου . . .] πάντες οἱ [. . .] τῆς γῆς [. . .] πάσας τὰς εὐτυ[χίας].

. . . .

[Ὁ Κύριος γνωρίζει τὰς ἡμέρας τῶν ἀμέμπτων καὶ ἡ κληρονομία αὐτῶν θὰ διαμένη εἰς τὸν αἰῶνα. Δὲν θὰ καταισχυνθοῦν ἐν τῇ ἡμέρα τῆς δυστυχίας].

[Ἡ ἑρμηνεία του ἀναφέρεται] II [1] εἰς τοὺς μετανοήσαντας τῆς ἐρήμου οἱ ὁποῖοι θὰ ζήσουν χιλίας γενεάς . . . [. . . καὶ εἰς ἐκείνους θὰ ἀνήκη πᾶσα ἡ δόξα] [2] τοῦ ἀνθρώπου [9], ὡς καὶ εἰς τοὺς ἀπαγόνους του διὰ παντός.

---

[8] Πρβλ. Δαμ. Ἔγγρ. B. II, 14-15: «Καὶ ἀπὸ τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν ὁ μοναδικὸς Διδάσκαλος ἀπέθανε, «ἕως ὅτου ἐκλίπουν πάντες οἱ ἄνδρες τοῦ πολέμου», οἱ ὁποῖοι ἐγύρισαν πρὸς τὸν ἄνδρα τοῦ ψεύδους, (θὰ παρέλθουν περίπου 40 ἔτη. (Β. Μ. Βέλλα, Τὰ Ἑβραϊκὰ χειρόγραφα τῆς κοινότητος τῆς Δαμασκοῦ, Ἀθῆναι, 1961 σελ. 38). - Τὰ «τεσσαράκοντα ἔτη» εἶνε ἕνας ἀριθμὸς ἄρτιος, δεικνύων τὴν διάρκειαν μιᾶς γενεᾶς: Οὕτως, ἡ τελικὴ κρίσις ἀναμένεται πρὶν παρέλθη ἡ παροῦσα γενεά.

[9] Ἡ ἔκφρασις: «οἱ μετανοήσαντες τῆς ἐρήμου» δηλοῖ προφανῶς τὰ μέλη τῆς αἱρέσεως: Πολλὰ κείμενα τῆς Κουμρὰν δεικνύουν τὴν ποιότητα τῶν «μετανοησάντων»· ἄλλα δέ, σημειοῦν τὴν ἐκλογὴν αὐτῶν πρὸς τὸ ζῆν ἐν τῇ ἐρήμῳ (Πειθ. 8, 13., 9, 19-20). - «οἱ ὁποῖοι θὰ ζήσουν χιλίας γενεάς» πρβλ. Δαμ. Ἔγγρ. VII, 6 = B, II, 5. « . . . καὶ εἰς ἐκείνους θὰ ἀνήκη ἡ δόξα τοῦ ἀνθρώπου»· πρβλ. Δαμ. Ἔγγρ. III, 20.

Καὶ εἰς τὰς ἡμέρας τοῦ λιμοῦ θὰ χορ[τασθοῦν. Ἀλλ' οἱ ἀσε-
βεῖς] 3 θὰ καταστραφοῦν.

Ἡ ἑρμηνεία του, [εἶνε ὅτι] Αὐτὸς θὰ κάμη νὰ ζήσουν κατὰ τὸν λιμόν, εἰς τὸν καιρὸν [τῆς θλίψεως· ἀλλ' οἱ ἀσεβεῖς] 4 θὰ καταστραφοῦν διὰ τοῦ λιμοῦ καὶ διὰ τοῦ λοιμοῦ, ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι δὲν ἐξῆλθο[ν ἐκ τῆς χώρας τοῦ Ἰούδα] [10].

4α Καὶ ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ἀγαποῦν τὸν Κύριον θὰ γίνουν ὡς ἡ δόξα τῶν λειμώνων [11].

Ἡ ἑρμηνεία [του ἀναφέρεται] 5 εἰς τὴν κοινότητα τῶν ἐκλε-
κτῶν Του, οἱ ὁποῖοι θὰ γίνουν ἀρχηγοὶ καὶ ἄρχοντες [ἐφ' ὅλης τῆς
γῆς, ὡς οἱ ποιμένες] 6 τῶν προβάτων ἐν τῷ μέσῳ τῶν ποιμνίων των.
7 Θὰ διαλυθοῦν ὡς καπνὸς ἅπαξάπαντες.

Ἡ ἑρμηνεία [του] ἀναφέρεται εἰς τοὺς ἄρχοντας [τῆς ἀσε-
βείας], οἱ ὁποῖοι κατεπίεσαν τὸν Λαόν Του τὸν 8 ἅγιον, - ἐκεῖνοι οἱ
ὁποῖοι θὰ καταστραφοῦν ὡς καπνὸς δια[λυόμενος εἰς τὸν ἄν]εμον.

Ὁ ἀσεβὴς δανείζεται καὶ δὲν ἀποδίδει τὸ ὀφειλόμενον. 9 ἀλλ'
ὁ δίκαιος ἐλεεῖ καὶ δίδει. Διότι οἱ εὐ[λογοῦντες θὰ κυρι]εύσουν τὴν γῆν, ἀλλ' οἱ καταρώμενο[ι θὰ ἐξολοθ]ρευθοῦν.

10 Ἡ ἑρμηνεία του ἀναφέρεται εἰς τὴν Κοινότητα τῶν πτωχῶν,
οἱ ὁποῖοι [δίδου]ν τὴν κληρονομίαν ἅπασαν [. . .] : 11 θὰ κυριεύ-
σουν τὸ ὑψηλὸν ὄρος τοῦ Ἰσρα[ήλ, καὶ ἐν] τῇ ἁγιότητί Του θὰ γεύωνται τῆς αἰωνίου [μακαριότητος. Ἀλλ' ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι] 12 θὰ
ἐξολοθρευθοῦν, εἶναι οἱ βίαιοι τῶν [ἐθνῶν καὶ οἱ ἀσ]εβεῖς τοῦ Ἰσ-
ραήλ, οἱ ὁποῖοι θὰ ἐξολοθρευθοῦν καὶ θὰ καταστραφοῦν 13 διὰ
παντός.

14 Ἐκ τοῦ Κυρίου στερεοῦνται τὰ βήματα τοῦ ἀνθρώπου, καὶ
εἰς πάσας τὰς [ὁδ]ούς του αὐτὸς ἀρέσκεται. Ἐὰν [πέσῃ, δὲν] θὰ 15
[ριφθῇ κατὰ γῆς, διότι ὁ Κύριος ὑποστηρίζει τὴν χεῖρά Του].

Ἡ ἑρμηνεία του ἀναφέρεται εἰς τὸν Ἱερέα, τὸν Διδάσκαλον
τῆς [δικαιοσύνης, τὸν ὁποῖον] 16 [. . . ὁ Θεὸς] ἐξαπέστειλε διὰ νὰ
οἰκοδομήσῃ δι' Αὐτὸν τὴν Κοινότητα [τῆς ἀληθείας, ἡ ὁποία δὲν
θὰ κλονισθῇ . . .].

---

[10] Πρβλ. Δαμ. Ἔγγρ. VI, 5 - 6.

[11] Τῆς τελευταίας λέξεως ἡ ἑρμηνεία εἶνε ὀλίγον ἀμφίγνωμος. Τὸ μασοριτικὸν κείμενον ἔχει: «καὶ οἱ ἐχθροὶ τοῦ Κυρίου», ἀντί: «ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ἀγαποῦν τὸν Κύριον». Ἡ ὑπὸ τοῦ κουμρανίου ὑπομνηματιστοῦ υἱοθετηθεῖσα παραλλαγὴ συγκρινομένη μὲ τὸ «ὡς ἡ δόξα τῶν λειμώνων» δίδει ἕνα νόημα διαφορετικόν.

. . . .

Ἀπόσπασμα 2

. . . .

1 Ὁ ἀσεβὴς παραφυλάττει τὸν δίκαιον καὶ ζητεῖ [νὰ τὸν φονεύσῃ. Ὁ Κύριος δὲν θὰ τὸν παραδώσῃ εἰς τὴν χεῖρά Του καὶ δὲν] θὰ τὸν ἀφήσῃ νὰ καταδικασθῇ ὅτε θὰ κριθῇ.

2 Ἡ ἑρμηνεία του ἀναφέρεται εἰς τὸν ἀσεβῆ [ἱερέ]α, ὁ ὁποῖος ἔφ[ερε τὴν χεῖρά του κατὰ τοῦ Διδασκάλου τῆς δικαιοσύνης], διὰ νὰ τὸν φονεύσῃ [. . . .] 3 [. . . .]. Καὶ ὁ Θεὸς δὲν [. . . .] [12]. Καὶ εἰς [αὐτὸν (τὸν ἀσεβῆ ἱερέα), ὁ Θεὸς] θὰ πληρώ[σῃ] τὴν [ἀμ]οιβήν του παραδίδων τοῦτον 4 εἰς χεῖρας τῶν βιαίων τῶν ἐθνῶν διὰ νὰ ἀσκήσουν ἐπ' αὐτοῦ [ἐκδικήσεις].

[Πίστευε εἰς τὸν Κύρι]ον καὶ φύλασσε τὴν ὁδόν Του· καὶ θὰ σὲ ἀνυψώσῃ διὰ νὰ κυριεύσῃς 5 τὴν γῆν, καὶ ὅταν θὰ ἐξολοθρευθοῦν οἱ ἀσεβεῖς, θὰ ἴ[δῃς].

[Ἡ ἑρμηνεία του ἀναφέρεται . . . .] . . . καὶ θὰ ἴδουν τὴν κρίσιν τῆς ἀσεβείας, καὶ [. . . .] 6 [. . . .].

. . . .

Β'

ΤΟ ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΕΙΣ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΟΥ ΗΣΑΪΟΥ

Τὸ βιβλίον τοῦ Ἠσαΐου, ὡς καὶ τὸ τῶν Ψαλμῶν, ἀνεγιγνώσκοντο καὶ ὑπεμνηματίζοντο ὅλως ἰδιαιτέρως ὑπὸ τῶν μελῶν τῆς αἱρέσεως τῆς «Νέας διαθήκης» (=bérith hadashâh). Κατέχομεν σήμερον διάφορα ἀποσπάσματα, προελθόντα ἐκ τεσσάρων διαφορετικῶν χειρογράφων ἐν οἷς «ὑπὸ τύπον μεσσιακοῦ ὑπομνήματος, οὗτινος ὁ κύριος χαρακτὴρ εἶναι ἡ ἐσχατολογικὴ ἑρμηνεία, ἀπανθίζεται τὸ βιβλίον τοῦ Ἠσαΐου» [13].

Τέσσαρα ἀποσπάσματα [14] ἐκ τοῦ πρώτου χειρογράφου, τὸ κείμενον τῶν ὁποίων εἶνε κατὰ μέγα μέρος ἐφθαρμένον, ἀναφέρονται εἰς τὸ βιβλίον τοῦ Ἠσαΐου (X, 22 - X 1, 5). Τὸ ἀπόσπασμα Α

---

12 Ἡ ἀνάγνωσις τοῦ τέλους 1. 2 καὶ τῆς ἀρχῆς 1. 3 δὲν κατέστη εἰσέτι δυνατὴ διὰ νὰ ἐπιχειρήσωμεν τὴν μετάφρασίν των.

13 Μ. Α. Σιώτου, μν. ἔ. σελ. 108 κἑ.

14 J. M. Allegro, Further Messianic references in Qumran Literature (Journal of Biblical Literature 1956, σελ. 177 - 182 πίναξ 2 καὶ 3).

φέρει κατ' ἀρχάς: «[... ὅταν] αὐτοὶ [θὰ ἐπανέλ]θουν ἐκ τῆς ἐρήμου τῶν λα[ῶν...]»· ἡ ἔκφρασις αὕτη ὑπενθυμίζει παρομοίαν φράσιν τοῦ χειρογράφου τοῦ «Πολέμου» (1, 3). Ἐν συνεχεία, τὸ ἀπόσπασμα μνημονεύει «[ὁ ἡγε]μὼν τῆς κοινότητος», ἔκφρασις ἡ ὁποία ἀναγιγνώσκεται εἴς τε τὸ «βιβλίον τῶν Αἴνων» (V, 20) δηλαδὴ εἰς τὰς συμπληρωματικὰς διατάξεις τοῦ «Ἐγχειριδίου τῆς Πειθαρχίας», τὸ «Δαμασκηνὸν Ἔγγραφον» (VII, 20) καὶ εἰς τὸ βιβλίον τοῦ «Πολέμου» (V, 1). Ἀκολουθεῖ τὸ κείμενον τοῦ Ἡσαΐου περιγράφον, σημεῖον πρὸς σημεῖον, τὴν πορείαν τοῦ Ἀσσυριακοῦ στρατοῦ κατὰ τῆς Ἱερουσαλήμ. Ὁ κουμράνιος ὑπομνηματιστὴς ἐπιθέτει τὸ χωρίον τοῦτο εἰς τὴν περίοδον τῶν «ἐσχάτων ἡμερῶν», εἰς τὴν μεγάλην ἐσχατολογικὴν μάχην· ὁ Ἀσσύριος ἐπιδρομεὺς τοῦ ἱεροῦ βιβλίου μεταβάλλεται διὰ μιᾶς εἰς ἕναν ἄλλον κατακτητήν, ὁ ὁποῖος «θὰ ἀναβῇ ἐκ τῆς πεδιάδος τοῦ Ἄκκο διὰ νὰ πολεμήσῃ ἐναντίον [...]», οἱ ὁποῖοι «θὰ εἶνε ἀπαράμιλλοι», οἱ ὁποῖοι θὰ φθάσουν «μέχρι τοῦ [πε]ριβόλου τῆς Ἱερουσαλήμ». Τὰ ὑπολείμματα τῶν τοιούτων φράσεων δὲν μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ διακρίνωμεν ποία ἡ σημειουμένη ἐνταῦθα προσωπικότης· ἠμποροῦμεν ὅμως νὰ σκεφθῶμεν ὅτι μᾶλλον θὰ πρόκειται περὶ τοῦ «βασιλέως τῶν Κιτιέων», περὶ τοῦ ὁποίου γίνεται συχνὰ λόγος εἰς τὸ ἔγγραφον τοῦ «Πολέμου»[15]. Πάντως, τὰ ἀποσπάσματα B καὶ C ἔχουν ρητῶς «οἱ Κιτιεῖς», οἱ «ἀνδρεῖοι τῶν Κιτιέων», ὁ «πόλεμος τῶν Κιτιέων», «ἅπαντα τὰ ἔθνη»· τὸ τοιοῦτον, τοποθετεῖ σαφῶς τὸ μετὰ χεῖρας ὑπόμνημα εἰς τὸ πλαίσιον τῆς εἰκόνος τοῦ χειρογράφου τοῦ «Πολέμου». Τὸ ἀπόσπασμα περατοῦται διὰ τῆς παραθέσεως τοῦ περιφήμου χωρίου τοῦ Ἡσαΐου ἐπὶ τοῦ νέου Δαυῒδ (XI, 1-5):

> «Ἐκ τοῦ κορμοῦ τοῦ Ἰεσσαὶ θὰ ἐξέλθῃ βλαστὸς καὶ βλάστημα θὰ ἀνθίσῃ ἐκ τῶν ριζῶν αὐτοῦ. Καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Κυρίου θὰ ἀναπαυθῇ ἐπ' αὐτόν, τὸ πνεῦμα τῆς

---

[15] Ὁ Allegro (μν. ἔ., σελ. 181). εἶνε τῆς γνώμης, ὅτι ἡ προσωπικότης τὴν ὁποίαν ὁ ὑπομνηματιστὴς εἶχεν ὑπ' ὄψιν του ἐνταῦθα εἶνε ἡ τοῦ Μεσσίου, τοῦ ὁποίου περιεγράφετο ἡ πρὸς τὴν Ἱερουσαλὴμ θριαμβευτικὴ πορεία. Ἡ τοιαύτη γνώμη φαίνεται λίαν ἀμφίβολος· θὰ ἦτο ἀκατανόητον πῶς ὁ ἀσσύριος κατακτητής, ὁ σκληρὸς πολέμιος τῆς Ἱερουσαλὴμ κατέστη ὁ τύπος τοῦ ἐλευθερωτοῦ Μεσσίου τοῦ Ἰσραήλ· ἐπὶ πλέον, εἰς τὸ τέλος τῆς 1. 9, διακρίνομεν τὰ ἴχνη τῶν γραμμάτων BYS' [ὅπερ μᾶς ὁδηγεῖ εἰς τὴν ἀνάγνωσιν: «ὅταν θὰ ἀναβῇ ἐκ τῆς πεδιάδος τοῦ Ἄκκο διὰ νὰ πολεμήσῃ ἐναντίον τοῦ Ἰσ[ραήλ]. Μία τοιαύτη ἀνάγνωσις, ὅπως εἶνε φυσικόν, ἀποκλείει τὸ περὶ Μεσσίου ζήτημα.

σοφίας καὶ τῆς συνέσεως, τὸ πνεῦμα τῆς βουλῆς καὶ τῆς δυνάμεως, τὸ πνεῦμα τῆς γνώσεως καὶ τοῦ φόβου τοῦ Κυρίου - καὶ ἡ εὐφροσύνη αὐτοῦ θὰ εἶνε εἰς τὸν φόβον τοῦ Κυρίου. Δὲν θὰ δικάζῃ ἐξ ὅσων βλέπουν οἱ ὀφθαλμοί του· οὔτε θὰ ἀποφασίζῃ ἐξ ὅσων ἀκούουν τὰ ὦτά του, ἀλλὰ θὰ κρίνῃ τοὺς ἀδυνάτους μὲ δικαιοσύνην καὶ θὰ ἀποφασίζῃ μὲ εὐθύτητα διὰ τοὺς δυστυχεῖς τῆς γῆς. Θὰ πατάσσῃ τὸν βίαιον μὲ τὴν ῥάβδον τοῦ στόματός του καὶ μὲ τὴν πνοὴν τῶν χειλέων του θὰ θανατώνῃ τὸν πονηρόν . . . ».

Τὸ ἀπόσπασμα D διετήρησεν ἕν μέρος τοῦ ὑπομνήματος τοῦ χωρίου τούτου· ἰδοὺ ἡ μετάφρασις:

[1] [Ἡ ἑρμηνεία του ἀναφέρεται εἰς τὸν βλαστὸν] τοῦ Δαυΐδ, ὅστις θὰ ἐγερθῇ εἰς τὰς ἐσ[χάτας ἡμέρας . . . [2] [. . .] καὶ ὁ Θεὸς θὰ τὸν ὑποστηρίξῃ διὰ [τοῦ πνεύματος τῆς δυνά]μεως [. . .] [3] [. . . ἕνας θρ]όνος δόξης, ἕνας στέφανος ἁγ[ιότητος] καὶ ἐνδύματα χρωματιστὰ ποικί[λα . . .] [4] [. . .] ἐν τῇ χειρί του, καὶ ἐπὶ πάντων τῶν ἐθ[νῶν] θὰ κυριαρχήσῃ, καὶ ὁ Μαγὼγ [5] [. . . καὶ πάντα]ς τοὺς λαούς, τὸ ξίφος του θὰ (τοὺς) κρίνῃ. Καὶ ὡς πρὸς ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον εἶπε: Δὲν θὰ [6] [δικάζῃ ἐξ ὅσων βλέπουν οἱ ὀφθαλμοί του], οὔτε θὰ ἀποφασίζῃ ἐξ ὅσων ἀκούουν τὰ ὦτά του, ἡ ἑρμηνεία του, εἶνε ὅτι [7] [. . . ὅπ]ως θὰ τὸ διδάξουν, οὕτω θὰ κρίνῃ, καὶ κατὰ τὴν ἀπόφασίν του [8] [. . .] θὰ ἐξέλθῃ εἷς ἱερεὺς τῆς δόξης, καὶ ἐν τῇ χειρί του ἐνδύματ[α . . .] [16].

Τὸ δεύτερον χειρόγραφον τοῦ ὑπομνήματος εἰς τὸν Ἠσαΐαν ἀντιπροσωπεύεται δι' ἑνὸς εὐρέος ἀποσπάσματος ἀνταποκρινομένου εἰς τὸ κεφάλαιον V τοῦ ἱεροῦ βιβλίου τῆς Π. Διαθήκης [17].

Ἡ στήλη II, τῆς ὁποίας οἱ δέκα πρῶτοι στίχοι διατηροῦνται σχεδὸν ὁλόκληροι, ἄρχεται διὰ τοῦ ὑπομνήματος εἰς τὰ ἐδάφια 8-10,

---

[16] Ἐνταῦθα, κατὰ τὴν ἑρμηνείαν τοῦ Allegro, ἀναμφιβόλως πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν ὅτι ὁ Μεσσίας θ' ἀποφασίσῃ συμφώνως πρὸς τὰς ὁδηγίας τῶν ἱερέων, καὶ ὅτι ἐκ τῆς χειρὸς ἑνὸς ἱερέως θὰ λάβῃ τὰ βασιλικά του ἐνδύματα καὶ τὰ ἄλλα σύμβολα τῆς ἐξουσίας του Πρβλ. A. Dupont - Sommer, Les ecrits esséniens . . ., σέλ. 126 σημ. 1).

[17] Journal of Biblical Literature 1958, σελ 215-18, πίναξ 1.

ἔνθα ὁ προφήτης καταρᾶται τοὺς ἁμαρτωλοὺς Ἰουδαίους: «[1] Ἡ ἑρμηνεία τοῦ λόγου του ἀναφέρεται εἰς τὰς ἐσχάτας ἡμέρας, εἰς τὴν ἐρήμωσιν [18] τῆς γῆς διὰ τοῦ ξίφους καὶ τοῦ λιμοῦ· καὶ τοῦτο θὰ γίνῃ [2] κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἐπισκέψεως τῆς γῆς».

Ἀκολουθεῖ ἡ παράθεσις τῶν ἐδαφίων 11 - 14, ἔνθα ὁ προφήτης καταρᾶται τοὺς Ἰουδαίους οἱ ὁποῖοι ζοῦν εἰς τὴν χλιδὴν καὶ τὴν ἀφροντισίαν· ὁ ὑπομνηματιστὴς ἑρμηνεύει ἁπλῶς: «[6] Αὐτοὶ εἶνε οἱ ἄνθρωποι τοῦ χλευασμοῦ [7] οἱ ὁποῖοι εἶνε εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ» [19]. Εὐθὺς ἀμέσως συνάπτει μὲ τὴν παράθεσιν τῶν ἐδαφίων 24 - 25: «Εἶνε ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ἀπέρριψαν τὸν νόμον τοῦ Κυρίου καὶ κατεφρόνησαν τὸν λόγον τοῦ Ἁγίου τοῦ Ἰσραήλ . . .», ἐδάφιον ὅπερ συνοδεύεται ἐκ τῆς ἀκολούθου ἑρμηνείας: «εἶνε ἡ ὁμήγυρις τῶν ἀνθρώπων τοῦ χλευασμοῦ οἱ ὁποῖοι εἶνε εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ . . .».

Τὸ τρίτον χειρόγραφον εἶνε ἐπὶ παπύρου. Τὸ δημοσιευθὲν [20] ἀπόσπασμα ἄρχεται διὰ τῆς παραθέσεως τοῦ χωρίου (XXX, 15-18), ὅπερ συνοδεύεται ἐκ τοῦ ἀκολούθου ὑπομνήματος: « [10] Ἡ ἑρμηνεία τοῦ λόγου του ἀναφέρεται εἰς τὰς ἐσχάτας ἡμέρας, ἀφορῶσα τὴν κοινότητα ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἐπ[ιζητοῦν] κολακείας [21], [11] οἱ ὁποῖοι εἶνε εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ . . .». Ἕπεται ἡ παράθεσις τοῦ χωρίου τοῦ Ἡσαΐου (XXX, 19-21)· οὗτινος τὸ ὑπόμνημα ἔχει ἀτυχῶς ἀπολεσθῆ.

Τὸ τέταρτον χειρόγραφον ἀντιπροσωπεύεται διὰ πολλῶν ἀποσπασμάτων, ἐκ τῶν ὁποίων ἓν ἐδημοσιεύθη [22]. Τοῦτο, ἀναφέρεται εἰς τὸ ἀκόλουθον χωρίον τοῦ Ἡσαΐου (LIV, 11-12): «ἰδού, ἐγὼ θὰ θέσω τοὺς λίθους σου ἀπὸ σμαράγδους καὶ θὰ βάλω τὰ θεμέλιά σου ἀπὸ σαπφείρους· θὰ κάμω τὰς ἐπάλξεις σου ἀπὸ ρουβίνια, τὰς πύ-

---

[18] Διορθοῦμεν (μετὰ τοῦ Allegro) HWBT εἰς HRWBT.

[19] Ἡ ἔκφρασις «ἄνθρωποι τοῦ χλευασμοῦ» εἶναι εἰλημμένη ἐκ τοῦ Ἡσαΐου (XXVIII, 14) πρβλ. καὶ Δαμ. Ἔγγρ. A, I, 14 «ἄνθρωπος χλευασμοῦ = ἄνθρωπος ἄξιος χλευασμοῦ, χυδαῖος ἄνθρωπος. Οὕτω ὁ συγγραφεύς χαρακτηρίζει πιθανώτατα τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἀντιθέτου μερίδος. Ἐπειδὴ δὲ εἰς αὐτὸν ἀποδίδει καθήκοντα πνευματικά, ἴσως νοεῖται ὁ Ἀρχιερεύς, ὅστις κατεδίωξε τὸν Διδάσκαλον τῆς δικαιοσύνης» (Β. Μ. Βέλλα, μν. ἔ., σελ. 18, σημ. 10).

[20] Journal of Biblical Literature 1958, σελ. 218 - 20, πίναξ 2.

[21] Ἡ ἔκφρασις: «ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ἐπιζητοῦν κολακείας» ἀνευρίσκεται προσέτι καὶ εἰς τὸ «Ὑπόμνημα τοῦ Ναούμ», πρβλ. Θ. Γ. Κιρκασίου (Τὸ Ὑπόμνημα εἰς τὸ βιβλίον τοῦ Ναούμ, ἐν Ἀθήναις, 1960, σελ. 6, σημ. 5), τὸ Δαμ. Ἔγγρ. (1, 18) καὶ εἰς τοὺς «Εὐχαριστηρίους Ψαλμοὺς» (II, 32) ὑποδεικνύει δὲ τοὺς Ἰουδαίους ἐχθροὺς τῆς αἱρέσεως.

[22] Journal of Biblical Literature 1958, σελ. 220 21, πίναξ 3.

λας σου ἀπὸ κρυστάλλους καὶ ὅλον τὸ περιβάλλον σὲ τεῖχος ἀπὸ ἀ-δάμαντας».

Τὸ κείμενον τοῦτο εἶχεν ὑπομνηματισθῆ φράσιν πρὸς φράσιν. ἀλλά, μόναι αἱ ἀρχαὶ τῶν στίχων διετηρήθησαν. Ἀναγνωρίζεται δ' ἐνταῦθα ὅτι τὸ βιβλικὸν κείμενον ἀναφέρετο εἰς τὴν ἵδρυσιν τῆς Κοινότητος, ὅτι ἡ αἵρεσις ἐκαλεῖτο ἡ «Κοινότης τῶν ἐκλεκτῶν Του» [23], ὅτι αὕτη ἀπέστραπτεν «ὡς ὁ ἥλιος ἐν πάσῃ τῇ λαμπρότητι αὐτοῦ» καὶ ὅτι, αἱ «κρυστάλλιναι θύραι» συνταυτίζονται πρὸς τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν φυλῶν τοῦ Ἰσραήλ [24].

---

[23] Πρβλ. Ὑπ εἰς τὸν Ψαλμ. XXXVII (στ. II, 1 5).

[24] Εἰς τὰ τέσσσαρα χειρόγραφα δέον νὰ προστεθῆ καὶ ἓν μικρότατον ἀπόσπασμα ἐξ ἑνὸς πέμπτου χειρογράφου προελθόντος ἐκ 3 Q, ἀπόσπασμα ὅπερ περιεῖχε τὴν ἀρχὴν ἑνὸς ἄλλου ὑπομνήματος τοῦ Ἠσαΐου πρβλ. Revue Biblique 1953, σελ. 555-57, πίναξ XXIV, β'.

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

1. Hymnen der Ostkirche. Dreifaltigkeits - Marien - und Totenhymen. (Ὕμνοι τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Ὕμνοι Τριαδικοί, εἰς τὴν Μαρίαν καὶ νεκρώσιμοι). Μετεφρασμένοι ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ πρωτοτύπου κειμένου τῆς Ὀκτωήχου καὶ ἐν ἔτει 1940 ἐκδεδομένοι ὑπὸ τοῦ πατρὸς Kilian Kirchhoff, τοῦ Τάγματος τῶν Φραγκισκανῶν Μοναχῶν, εἰς δευτέραν ἔκδοσιν ἐπεξειργασμένοι ὑπὸ τοῦ πατρὸς Chrysologus Schollmeyer. Ἐκδοτικὸς Οἶκος Regensberg ἐν Münster, 1960.

2. Osterjubel der Ostkirche. Hymnen aus der fünfzigtägigen Osterfeier der Byzantinischen Kirche. (Πασχάλιος ἀλαλαγμὸς τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Ὕμνοι ἐκ τοῦ πεντηκονταημέρου πασχαλίου ἑορτασμοῦ τῆς Βυζαντινῆς Ἐκκλησίας). Ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ πρωτοτύπου κειμένου τοῦ Πεντηκοσταρίου μετεφρασμένοι καὶ ἐν ἔτει 1940 εἰς δύο τόμους ἐκδεδομένοι ὑπὸ τοῦ πατρὸς Kilian Kirchhoff, τοῦ Τάγματος τῶν Φραγκισκανῶν Μοναχῶν. Εἰς δευτέραν ἔκδοσιν ἐπεξειργασμένοι καὶ εἰς ἕνα τόμον ἐκδεδομένοι ὑπὸ τοῦ Πατρὸς Chrysologus Schollmeyer τοῦ Τάγματος τῶν Φραγκισκανῶν Μοναχῶν. Ἐκδοτικὸς οἶκος Regensberg ἐν Münster, 1961.

Ὅλως ἰδιαιτέρως συμπαθῆ καὶ προσφιλῆ μορφὴν ἐκ τοῦ νεωτάτου ῥωμαιοκαθολικοῦ πνευματικοῦ κόσμου ἀποτελεῖ δι' ἡμᾶς ὁ ἐμπνευσμένος φραγκισκανὸς ἱερομόναχος καὶ μάρτυς πατὴρ Kilian Kirchhoff. Πρόκειται περὶ ἑνὸς ἀκαταπονήτου πνευματικοῦ φροντιστοῦ καὶ τροφοδότου τῆς «una sancta - κινήσεως» ἐν τῷ νεωτάτῳ καὶ συγχρόνῳ ἡμῖν Ῥωμαιοκαθολικισμῷ καὶ γενικώτερον περὶ ἑνὸς ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων ἐμπνευστῶν τῆς πρὸς ἀμοιβαίαν κατανόησιν καὶ ἐκτίμησιν συγχρόνου ὑγιοῦς διεκκλησιαστικῆς προσπαθείας ὡς ἀπαραιτήτου καὶ ἀναγκαιοτάτου προσταδίου τῆς ἐπιποθουμένης τῶν πάντων ἑνώσεως διὰ τῆς ἐπὶ γῆς μιᾶς καὶ ἀδιαρέτου Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ. Ὡς ἀσφαλέστα-

τον μέσον εἰς προαγωγὴν καὶ βεβαίαν καρποφορίαν τοῦ σκοποῦ τούτου εἶχεν ἐπιλέξει οὗτος καὶ προέβαλεν εἰς τὸν γερμανόφωνον πνευματικὸν κόσμου, καὶ οὕτω γενικώτερον εἰς τὴν Δύσιν, τὴν ἐξοικείωσιν αὐτῶν μετὰ τοῦ ἀνεξαντλήτου πνευματικοῦ θησαυροῦ τῆς ὀρθοδόξου θείας λατρείας, τοῦ συντηρουμένου εἰς τὴν ὑπέροχον καὶ ἀπαράμιλλον ὀρθόδοξον ἐκκλησιαστικὴν ὑμνογραφίαν. Διὰ τοῦ τοιούτου ἔργου του ἀπετέλεσεν ὁ Kilian Kirchhoff σπουδαιότατον πυρῆνα καὶ παράγοντα ἀναπτύξεως τῆς ὅλης ἀπ' αὐτοῦ καὶ τοῦ κύκλου του (Βυζαντινολόγοι Καθηγηταὶ ὡς ὁ Anton Baumstark καὶ ὁ Adolf Rücker, ἄλλοι ἐνθουσιώδεις θαυμασταὶ καὶ ὑποστηρικταὶ τοῦ ἔργου τοῦ Kilian Kirhhoff, ὁ Καθηγητὴς δι' ἀνατολικοεκκλησιαστικὰς σπουδὸς ἐν Würzgurg Georg. Wunderle κ. ἄ.) ἐκδηλωθείσης εἰς ῥωμαιοκαθολικοὺς κύκλους τῆς Γερμανίας ἀνατολικαεκκλησιαστικῆς καλουμένης κινήσεως, διὰ τῆς ὁποίας ἐπιχειρεῖται ὁ διὰ τῆς ὅλης διερευνήσεως καὶ προβολῆς τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησιαστικῆς πνευματικότητος καὶ ἰδεολογίας διαποτισμὸς καὶ ἐμπλουτισμὸς τῆς δυτικῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ θρησκευτικῆς οὐσίας εἰς ἀληθῶς οἰκουμενικὴν καὶ καθολικὴν ἐκδήλωσιν καὶ ἀνάδειξιν αὐτῶν. Ὁ σοφὸς καὶ ταπεινὸς συνάμα φραγκισκανὸς ἱερομόναχος Kilian Kirchhoff τὸν βίον του, τὸν ὁποῖον κατεστεφάνωσε μαρτυρικὸς θάνατος, διὰ καταδίκης του ὑπὸ «λαϊκοῦ» χιτλερικοῦ δικαστηρίου καὶ ἐκτελέσεώς του τὴν 24.4.1944 ἐξ αἰτίας ἀκριβῶς τῆς ὅλης ἑνωτικῆς καὶ γενικώτερον φιλανθρώπου (ἀληθοῦς ἀγάπης πρὸς πάντας τοὺς ἀνθρώπους) δράσεώς του ἢ «ἐκ μίσους κατὰ τῶν ἱερέων» («aus Priesterhass», ὡς ἡ σχετικὴ νεωτέρα μαρτυρολογικὴ βίβλος τῶν Φραγκισκιανῶν τῆς Σαξωνίας καὶ διὰ τὴν περίπτωσίν του ἀναφέρει), εἶχεν ἀφιερώσει εἰς τὸ ἀληθῶς γιγαντιαῖον ἔργον τῆς εἰς τὴν γερμανικὴν μεταγλωττίσεως καὶ εἰς σειρὰν τόμων ἐκδόσεως τοῦ μεγαλυτέρου καὶ σπουδαιοτέρου μέρους ἐκ τοῦ τεραστίου ὑμνολογικοῦ κύκλου τῆς ὀρθοδόξου θείας λατρείας. Τὸ ἔργον του τοῦτο εἶχεν ἐγκαινιάσει ὁ μακαριστὸς Kilian Kirchhoff διὰ μεταφράσεως καὶ ἐκδόσεως τῶν ὑπερόχων μυσταγωγικῶν ὕμνων τοῦ Συμεὼν τοῦ Νέου Θεολόγου, τῷ 1930, ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Licht vom Licht» («φῶς ἐκ φωτός»), ἐπανεκδοθέντων τὸ δεύτερον τῷ 1951 (ἐν Μονάχῳ).

Περὶ τοῦ βίου, τοῦ ἔργου καὶ τοῦ μαρτυρικοῦ θανάτου τοῦ ἀνδρὸς γράφει παραστατικώτατα ὁ ἰδιαιτέρως τιμῶν τὴν μνήμην αὐτοῦ καὶ ἐπιμελούμενος τῆς πνευματικῆς κληρονομίας του διαπρεπὴς ὁμοίως φραγκισκανὸς ἱερομόναχος (μετὰ τοῦ ὁποίου ὁ γράφων ἔχει τὴν τιμὴν νὰ εὑρίσκεται ἀπὸ ἐτῶν εἰς φιλικὴν και ἐπιστημονικὴν δι' ἀλληλογραφίας ἐπικοινωνίαν) **Chrysologus Schollmeyer** εἰς εἰδικὸν ἄρθρον του, δημοσιευόμενον ἐν τῷ τιμητικῷ τόμῳ ἐπὶ τῷ Ἰωβηλαίῳ τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Φιλίππων - Νεαπόλεως - Θάσου Χρυσοστόμου (νῦν Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν), Καβάλα 1960, ὑπὸ τὴν ἐπιγραφήν, «Kilian Kiachhoff (1892 - 1944). Εἷς φίλος τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Ἔργον καὶ μαρτυρικός του θάνατος».

Ὁ αὐτὸς λογιώτατος φραγκισκανὸς ἱερομόναχος Chrysologus Schollmeyer, ἐνθουσιώδης καὶ πιστὸς ἀδελφικὸς ἐξυμνητὴς καὶ ἐπιμελητὴς τῆς ὅλης κληρονομίας ἐκ τοῦ πνευματικοῦ ἔργου ἐκείνου, διεπίστωσεν ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο διέτρεχε κίνδυνον ἐξαφανισμοῦ καὶ λήθης, δεδομένου ὅτι τὸ πλεῖστον τῶν πρώτων ἐκείνων ἐκδόσεων εἶχεν ἐν τῷ μεταξὺ ἐξαντληθῆ, ἀφ' ἑτέρου δὲ

ὅτι κατὰ τὰς μετὰ τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου καὶ τοῦ θανάτου τοῦ πρωτουργοῦ τῶν μεταφράσεων συνδεδεμένας καταστροφὰς καὶ ἀπωλείας καὶ ἀντιπνευματικὰς ἐν γένει ἐνεργείας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἶχον ἀφανισθῆ μεγάλα ἀποθέματα ἐκ τῶν μέχρι τότε ἐκδόσεων τῆς σειρᾶς τῶν τόμων τῶν μετεφρασμένων Ὕμνων, ἰδίᾳ οἱ ἐν Λειψίᾳ τῷ 1934 - 1937 ἐκδοθέντες τέσσαρες τόμοι τῆς σειρᾶς, «Die Ostkirche betet. Hymnen aus der Tagzeiten der byzantinischen Liturgie» («Ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία προσεύχεται. Ὕμνοι ἐκ τοῦ καθ' ἡμέραν κύκλου προσευχῆς τῆς βυζαντινῆς λατρείας»), ὁλοκλήρου δηλ. τῆς περιόδου τοῦ Τριωδίου μετὰ τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδος. Κατόπιν τῶν διαπιστώσεων τούτων ὡς καὶ κατόπιν ἐκτιμήσεως τῶν πνευματικῶν ἀναγκῶν τῶν νεωτέρων μεταπολεμικῶν γενεῶν καὶ τῆς συνεχιζομένης διεκκλησιαστικῆς ἑνωτικῆς προσπαθείας, μὲ τὴν ἰδιάζουσαν μορφὴν αὐτῆς εἰς τὸν ῥωμαιοκαθολικὸν ἐκκλησιαστικὸν κόσμον, ὁ πατὴρ Chrysologus Schollmeyer ἀνέλαβε διὰ τοῦ ἐν Münster τῆς Βεστφαλίας ἐγκρίτου ἐκδοτικοῦ οἴκου Regensberg, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἐκδόσει καὶ κατὰ τὸ 1940 σχετικὰ ἔργα τοῦ Kilian Kirchhoff, τὴν ἐπανέκδοσιν τοῦ ὅλου ἔργου τοῦ ἀειμνήστου ἀνδρός, καρποὶ δὲ τοῦ νέου τούτου ἐγχειρήματος πρόκεινται οἱ ἐνταῦθα γνωστοποιούμενοι ὡς ἀνωτέρω δύο Τόμοι.

Κατὰ τὴν δευτέραν ταύτην καλλιτεχνικήν, καὶ ἐξωτερικῶς, ἐν γένει δὲ λίαν ἐπιμεμελημένην ἐμφάνισιν ὁ ἐκδότης πατὴρ Chrysologus Schollmeyer, ἐπεξεργασθείς συγχρόνως τὰς μεταφράσεις καὶ διὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἑλληνομαθείας, καταβάλλει ὅλως ἰδιαιτέραν φροντίδα ὅπως ἐξομαλύνῃ ἐν πολλοῖς τὸ ὕφος αὐτῶν εἰς τὴν γερμανικήν. ἰδίᾳ ὡς πρὸς τὴν σύνταξιν, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ πρωτουργὸς Kilian Kirchhoff, ἐν τῇ προσπαθείᾳ του ἀκριβῶς νὰ ἐναρμονίσῃ τὴν μετάφρασιν πιστότερον πρὸς τὸ ἑλληνικὸν πρωτότυπον, παρουσίαζεν ὁμολογουμένως ἰδιοτυπίας καὶ σχεδὸν εἰπεῖν ἀνωμαλίας τινας καὶ παρεκκλίσεις.

Ὁ πρῶτος ἐκ τῶν ἐν ἀρχῇ ἐνταῦθα κατονομαζομένων Τόμων τῆς νέας ἐκδόσεως περιέχει, μετὰ Πρόλογον τοῦ ἐκδότου Chrys. Schollmeyer, ἀποσπάσματα ἐκ τῶν σχετικῶν εἰσαγωγῶν τῆς πρώτης ἐκδόσεως τοῦ Kilian Kirchhoff, ὡς καὶ σύντομον βιβλιογραφίαν καὶ ἀνάλυσιν τοῦ ἔργου αὐτοῦ, ὑπὸ τοῦ νῦν ἐκδότου (σελ. 7 - 23). Ἀκολουθοῦν ὡς «Τριαδικοὶ ὕμνοι» οἱ ὀκτὼ Τριαδικοὶ Κανόνες ἐκ τῆς Ὀκτωήχου (Παρακλητικῆς) τοῦ Μητροφάνους Σμύρνης (σελ. 27 - 74) Ἕπονται οἱ Θεοτοκικοὶ Κανόνες τῆς Κυριακῆς, Τετάρτης καὶ Παρασκευῆς τῶν ὀκτὼ ἑβδομάδων τῆς Ὀκτωήχου, ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ οἱ τῶν Κυριακῶν καὶ Τετράδων καὶ ὑπὸ Θεοφάνους τοῦ Γραπτοῦ οἱ τῶν Παρασκευῶν (σελ. 77 - 175). Ἀκολουθοῦν, ὁ Μικρὸς Παρακλητικὸς Κανὼν εἰς τὴν Θεομήτορα ὑπὸ Θεοκτίστου Μοναχοῦ (σελ. 176 - 181), ὁ Μέγας Παρακλητικὸς Κανὼν εἰς τὴν Θεομήτορα ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος Θεοδώρου Λασκάρεως τοῦ Β' (σελ. 182 - 188) καὶ ἡ ἀκολουθία τοῦ Ἀκαθίστου Ὕμνου μετὰ τῶν στιχηρῶν τροπαρίων, τῶν 24 Οἴκων καὶ τοῦ Κανόνος («Ἀνοίξω τὸ στόμα μου . . . ») Ἰωσὴφ τοῦ Ὑμνογράφου (σελ. 189 - 211). Εἰς τὸ τρίτον μέρος περιλαμβάνονται οἱ ὀκτὼ Κανόνες (ἐκ τῆς παρακλητικῆς) εἰς τοὺς «κοιμηθέντας», Θεοφάνους τοῦ Ὁμολογητοῦ, μετὰ τῶν στιχηρῶν εἰς ἕκαστον Κανόνα τοῦ αὐτοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ποιητοῦ (σελ. 215 - 263). Ἐν τέλει παρατίθενται εἰς πίνακα αἱ παραπομπαὶ εἰς τὰ ἐν τοῖς προεκτεθεῖσιν ὕμνοις κατ' ἔννοιαν καὶ κατὰ λέξιν χρη-

σιμοποιούμενα ἁγιογραφικὰ χωρία, ὡς καί τινες ἄλλαι γλωσσικαὶ καὶ πραγματικαὶ παρατηρήσεις (σ. 265 - 267), σύντομοι βιογραφικαὶ καὶ ἄλλαι πληροφορίαι περὶ τῶν προμνημονευθέντων ὑμνογράφων (σελ. 269 - 270) καὶ τέλος ἐπεξηγήσεις εἰς τὴν γερμανικὴν τῶν τεχνικῶν ὑμνογραφικῶν ὅρων «Ἀκάθιστος», «ἐξαποστειλάριον», «κανὼν - ᾠδή», «στιχηρὸν» καὶ «τροπάριον» (σελ. 271).

Τὸ δεύτερον ἐκ τῶν ἐν ἀρχῇ ἐνταῦθα κατονομαζομένων ἔργων ἀποτελεῖ γιγαντιαῖον μεταφραστικὸν ἐγχείρημα καὶ κατόρθωμα, διότι εἰς τὰς 624 πυκνοτυπωμένας σελίδας τοῦ Τόμου τούτου περιλαμβάνονται ἅπασαι αἱ ἀκολουθίαι τῶν Ἑσπερινῶν (μικρῶν καὶ μεγάλων) καὶ τῶν Ὄρθρων ἁπασῶν τῶν ἡμερῶν τοῦ «Χαρμοσύνου Πεντηκοσταρίου» μέχρι καὶ τῆς Κυριακῆς τῶν Ἁγίων Πάντων.

Μετὰ τὸν Πρόλογον τοῦ ἐκδότου π. Chrys. Schollmeyer (σελ. 11 - 12) ἀκολουθεῖ (σελ. 13 - 18) θαυμασία ἐμπνευσμένη Εἰσαγωγὴ τοῦ Kilian Kirchhoff περὶ τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς μοναδικῆς πνευματικῆς ἀγαλλιάσεως τῆς περιόδου αὐτῆς τοῦ κύκλου τοῦ Πεντηκοσταρίου, διὰ τοῦ ὁποίου ἡ πραγματικότης καὶ ἡ δύναμις τοῦ ἐκ νεκρῶν Ἀναστάντος καὶ θριαμβεύσαντος Κυρίου μετὰ τῶν θείων μυστηρίων τῆς ἀγάπης, τῆς καταλλαγῆς καὶ τῆς ἐξυψώσεως, συνυφασμένων ἀρρήκτως μετὰ τοῦ διὰ τῆς Ἐκκλησίας ὡς ἀπαρχῆς τῆς καινῆς ἐποχῆς διαιωνιζομένου εἰς τοὺς πιστοὺς θείου γεγονότος τῆς Ἀναστάσεως ὡς αἰωνίου καὶ ἀκαταλύτου καινοῦ Πάσχα ζωῆς καὶ σωτηρίας, εὑρίσκει εἰς τοὺς παρατιθεμένους ἀναριθμήτους εἰς ποικιλίαν καὶ παραστατικότητα ἀλλὰ πρὸ πάντων ὑπερόχους εἰς πνευματικότητα καὶ μυσταγωγικότητα θριαμβευτικοὺς ὕμνους τὴν ὑψίστην δυνατὴν ἔκφρασιν ἀνταποκρίσεως τῆς ἐξ ἀνθρώπων συγκροτουμένης ἐπιγείου Ἐκκλησίας πρὸς τὰ διαιωνιζόμενα ὑπερκόσμια ἀρχέτυπα τῆς ἐν οὐρανοῖς θριαμβευούσης καὶ ἀκαταπαύστως τὸν Κύριον ἐν ἀγαλλιάσει καὶ ἀλαλαγμῷ ἐξυμνούσης ἐπουρανίου Ἰερουσαλήμ. Τὸ ὅλον οὕτως ἐκφραζόμενον πασχάλιον ἰδεῶδες καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ προσδιοριζόμενον γενικώτερον ὀρθόδοξον λατρευτικὸν ἰδεῶδες καὶ τὸ ὅλον πνεῦμα τῆς Ὀρθοδοξίας, συντηρούμενον διὰ μέσου τῶν αἰώνων καὶ ἐπενεργοῦν μέχρι σήμερον, διαπιστώνει ὁ Kilian Kirchhoff ὅτι συμπίπτει πρὸς τὸ ἰδεῶδες καὶ τὸ πνεῦμα αὐτῆς ταύτης τῆς ἀρχεγόνου Ἐκκλησίας, αὐτοῦ τούτου τοῦ ἀρχεγόνου Χριστιανισμοῦ (σελ. 14).

Τὸ ὅλον Πεντηκοστάριον ἐκτίθεται εἰς τὰς σελίδας 19 - 608 καὶ ἀκολουθεῖ, ὡς καὶ ἐν τῷ προηγουμένῳ Τόμῳ, ἀληθῶς πολύτιμος καὶ δι' ἡμᾶς, πίναξ τῶν κατ' ἔννοιαν καὶ κατὰ λέξιν χρησιμοποιουμένων εἰς τὴν ὅλην ὑμνογραφίαν τοῦ Πεντηκοσταρίου ἁγιογραφικῶν χωρίων μετά τινων ἄλλων γλωσσικῶν καὶ πραγματικῶν παρατηρήσεων (σελ. 609 - 620). Ἐν συνεχείᾳ παρατίθενται σύντομοι βιογραφικαὶ καὶ ἄλλαι πληροφορίαι περὶ τῶν ὑμαογράφων τοῦ Πεντηκοσταρίου, 16 ἐν συνόλῳ, (σελ. 621 - 623) καὶ κατακλείεται ὁ Τόμος διὰ πίνακος τῶν ἔργων τοῦ Kilian Kirchhoff καὶ τῆς περὶ τοῦ ἰδίου βιβλιογραφίας (σ. 623 - 624).

Δι' ἐπιστολῆς του πρὸς τὸν γράφοντα ἀγγέλλει ὁ φίλος ἐκδότης σεβαστὸς πατὴρ Chrysologus Schollmeyer ὅτι ὁ πρῶτος ἐκ τῶν δύο Τόμων, εἰς τοὺς ὁποίους θὰ συμπεριληφθῇ νῦν εἰς νέαν ἔκδοσιν ἡ πρώτη τετράτομος ἔκδοσις τοῦ «Ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία προσεύχεται κλπ.», τοῦ Τριῳδίου, ὡς τοῦτο ἐμνημονεύσομεν ἀνωτέρω, θὰ κυκλοφορήσῃ, ὡς ἐλπίζει, μέχρι τέλους τοῦ τρέχ.

ἔτους· τὴν 17 - 12 - ἐ.ἔ., ἐπισημειώνει εἰς τὴν ἐπιστολὴν ὁ π Chrysologus, θὰ συνεπλήρωνεν ὁ Kilian Kirchhoff τὸ 70ον ἔτος τῆς ζωῆς του.

Ἐκ τῆς καὶ οὕτω μόνον συντόμως, ὡς ἀνωτέρω, παραθέσεως τοῦ περιεχομένου τῶν κυκλοφορηθέντων δύο τόμων τῆς νέας ἐκδόσεως τῶν μεταφραστικῶν ἔργων τοῦ Kilian Kirchhoff, μετὰ τῶν ἐμπνευσμένων καὶ ὑπερόχως εἰς τὸ νόημα τῆς ὀρθοδόξου θείας λατρείας ἐμβαθυνουσῶν Εἰσαγωγῶν τοῦ ἰδίου καὶ τῆς συντακτικῆς ἐξομαλύνσεως καὶ ἄλλης ἐπεξεργασίας τοῦ πιστοῦ ἀδελφοῦ, συνεργάτου καὶ πνευματικοῦ κληρονόμου ἐκείνου πατρὸς Chrys. Schollmeyer, καταδεικνύεται, νομίζομεν, περιτράνως ἡ μεγίστη ἀξία, τοῦτ' αὐτὸ ἡ οἰκουμενικὴ σημασία, τοῦ ἀναληφθέντος ἔργου διὰ τὴν σύγχρονον πνευματικὴν ζωὴν τῆς Δύσεως γενικῶς καὶ διὰ τὰς συγχρόνως ἐκκλησιολογικὰς ἀναζητήσεις καὶ ἐμβαθύνσεις ἐκεῖ εἰδικώτερον. Διὰ τοῦ ἐκ νέου ἀναληφθέντος καὶ ὑπὸ αἰσιωτέρους τώρα οἰωνοὺς διεξαγομένου ἔργου τῆς εἰς τὴν γερμανικὴν ἐπανεκδόσεως ὁλοκλήρου σχεδὸν τοῦ κύκλου τῆς ὀρθοδόξου ὑμνογραφίας «δι' ἀνάγνωσιν καὶ προσευχὴν» (ὡς εἰς τὰς σχετικὰς γνωστοποιήσεις τοῦ ἐκδίδοντος γερμανικοῦ οἴκου ἀναφέρεται) ἐπιχειρεῖται καὶ ἐπιδιώκεται ὁ ἐπαναδιαποτισμὸς τῆς χριστιανικῆς καὶ γενικώτερον πνευματικῆς Δύσεως διὰ τοῦ μυστικοῦ καὶ ὑπερκοσμίου θριαμβευτικοῦ καὶ ἀκαταλύτου στοιχείου τῆς ὀρθοδόξου θείας λατρείας, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὸν ἐσώτατον καὶ μονιμώτατον ζωτικὸν παλμὸν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς καὶ τῆς ὅλης χριστιανικῆς πνευματικῆς ἐκδηλώσεως. Ἡ ἐν τῇ ἀρχεγόνῳ πνευματικῇ ἐντάσει των καὶ καθαρότητι ἐπαναπροβολὴ τῶν ἐκκλησιαστικῶν τούτων ἀγαθῶν εἰς τὸν σύγχρονον ἀποκαμωμένον κόσμον, τῆς παρὰ τὴν τεχνικὴν πρόοδον, πνευματικῆς παρακμῆς καὶ τοῦ ψυχικοῦ ἄγχους θεωρεῖται καὶ ἐπιζητεῖται ὡς ἀπαράμιλλος ἀποτελεσματικὴ δυνατότης λυτρώσεως καὶ ἀληθινῆς εἰς τὸν ὁλοκληρωμένον ψυχικὸν καὶ πνευματικὸν πολιτισμὸν ἀναγεννήσεως· ἐκλαμβάνεται ὡς βεβαιότης ὅτι οὕτω θὰ ἐπενεργήσῃ ἀληθῶς καὶ ἐπὶ τῆς γῆς κατὰ τὰς ἡμέρας μας ἡ ὑπὸ τῆς ὀρθοδόξου λατρευτικῆς διαθέσεως καὶ ἐκδηλώσεως ἐπιποθουμένη, ἐν προγεύσει ἤδη προλαμβανομένη καὶ εἰς τὴν ἐσχατολογικήν της τελείωσιν καὶ ἀποκάλυψιν ἐπιταχυνομένη Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν μετὰ τῶν αἰωνίων ἀφθάρτων ἀγαθῶν τῆς ἐν αὐτῇ θριαμβευούσης αἰωνίου ζωῆς καὶ τοῦ ἐπικυριαρχοῦντος μεγάλου θείου ἐλέους.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΟΡ. ΚΑΛΟΓΗΡΟΥ

Β. Χ. Ἰωαννίδου, καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην, Ἀθῆναι 1960, σελ. 636.

Ἦτο πλέον καιρὸς ν' ἀποκτήσῃ ἡ ἑλληνικὴ Θεολογία μίαν συγχρονισμένην Εἰσαγωγὴν εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην. Ἕως τώρα οἱ ἐνδιαφερόμενοι ἔπρεπε νὰ καταφύγουν εἰς βιβλιοθήκας διὰ ν' ἀνοίξουν τὴν πρὸ ἑκατονταετίας σχεδὸν ἐκδοθεῖσαν εἰσαγωγὴν τοῦ Δαμαλᾶ ἢ νὰ χρησιμοποιήσουν τὴν ἀτελῆ καὶ δυσανάγνωστον εἰσαγωγὴν τοῦ Β. Ἀντωνιάδου. Ὁ κ. Ἰωαννίδης μὲ τὴν κατόπιν πολυχρονίου προετοιμασίας προσφορὰν τοῦ παρόντος ἔργου καθίσταται ἄξιος τῆς εὐγνωμοσύνης τῶν θεολόγων, ἀκόμη δὲ καὶ τῶν φιλολόγων.

Τὸ σύγγραμμα, μετὰ τὰ προλεγόμενα (σσ. 7 - 38), ἐξετάζει εἰς τρία μέρη α') Τὰ καθ' ἕκαστον βιβλία τῆς Κ. Διαθήκης (σσ. 39 - 477) β') Τὰ

περὶ τοῦ κανόνος τῆς Κ. Διαθήκης (σσ. 478 - 512) καὶ γ') Τὰ περὶ τοῦ κειμένου, τῶν μεταφράσεων καὶ τῶν ἐκδόσεων (σσ. 513 - 601). Κατακλείεται μὲ πίνακας ἁγιογραφικῶν παραπομπῶν (σσ. 603 - 611), ὀνομάτων καὶ πραγμάτων (σσ. 613 - 625), περιεχομένων (σσ. 627 - 634) καὶ παροραμάτων (σσ. 635 - 636).

Εἰς τὸ πρῶτον μέρος ὁ κ. Ἰωαννίδης παρέχει δι' ἕκαστον βιβλίον ὅλα τὰ στοιχεῖα καὶ ὅλα τὰ ἐπιχειρήματα, διὰ νὰ κατατοπισθῇ ὁ ἀναγνώστης εἰς τὰ προβλήματα τὰ σχετικὰ μὲ τὸν συγγραφέα, τὴν γνησιότητα, τὸν σκοπόν, τὰς πηγάς, τὴν γλῶσσαν, τὸν χρόνον καὶ τόπον συγγραφῆς, τὸ περιεχόμενον καὶ τὰς κεντρικὰς ἰδέας του. Μετριοπαθὴς ἐρευνητὴς παραμένει σχεδὸν πάντοτε ἐπὶ τῆς συντηρητικῆς σκοπιᾶς, ἀλλ' ἐπίσης συζητεῖ πάντοτε καλοπίστως ὅλας τὰς γνώμας καὶ τὰς ἀποκρούει, ἢ τὰς παραδέχεται ὅταν ἀδυνατῇ νὰ τὰς ἀποκρούσῃ. Εἶναι εὐτύχημα ὅτι δίδει σημασίαν εἰς τὴν ἔμφασιν τῶν κεντρικῶν ἰδεῶν ἑκάστου βιβλίου, ἴσως δὲ θὰ ἦτο πρὸς ὄφελος τοῦ συγγράμματός του, ἂν ἔδιδεν ἀκόμη μεγαλυτέραν, παραχωρῶν εἰς αὐτὰς χῶρον τὸν ὁποῖον ἠδύνατο ν' ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τὴν ἀντιρρητικὴν ἐπιχειρηματολογίαν, ἡ ὁποία δὲν εἶναι εὔκολον νὰ τελειώνῃ ποτέ.

Ἐν συντομωτάτῃ περιλήψει δίδομεν τὰς θέσεις τοῦ συγγραφέως ὡς ἀκολούθως:

Τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Ματθαίου ἔχει κατ' ἐξοχὴν διδακτικὸν χαρακτῆρα καὶ ἀποσκοπεῖ εἰς τὸ νὰ διδάξῃ ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ προεπηγγελμένος Μεσσίας, ὅτι δὲν ἦλθε νὰ καταργήσῃ ἀλλὰ νὰ συμπληρώσῃ τὸν νόμον, ὅτι ὡς «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου» ἦλθε νὰ ἱδρύσῃ τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Λόγῳ τῶν σπουδαίων αὐτῶν ἰδεῶν, τοῦτο εἶχε τὴν μεγαλυτέραν διάδοσιν καὶ ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς ἀρχαίας χριστιανικῆς γραμματολογίας. Βλέπον τὰ προβλήματα ἀπὸ Ἰουδαϊκῆς σκοπιᾶς καὶ ἀπευθυνόμενον πρὸς Ἰουδαίους, ἐγράφη ἀρχικῶς εἰς τὴν ἀραμαϊκήν, ὁπόθεν μετεφράσθη εἰς τὴν ἑλληνικήν, πιθανῶς ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ματθαίου, ἐλευθέρως καὶ μὲ χρῆσιν καὶ ἄλλων πηγῶν. Τὸ ἀραμαϊκὸν συνετάχθη τὸ 50, τὸ δ' ἑλληνικὸν μεταξὺ 60 καὶ 70.

Τὸ Εὐάγγελιον τοῦ Μάρκου, θεωρούμενον ὡς περίληψις τῶν ἄλλων συνοπτικῶν, παρεθεωρήθη κατὰ τὴν ἀρχαιότητα τόσον, ὥστε νὰ μὴ ἔχῃ συνταχθῇ οὔτε ἓν σχεδὸν ὑπόμνημα εἰς αὐτό. Σήμερον θεωρεῖται ἀντιθέτως ὡς τὸ ἀρχαιότερον ἀπὸ τὰ σωζόμενα, γραφὲν μεταξὺ 60 καὶ 64 εἰς τὴν Ρώμην. Περιλαβὸν τὸ κήρυγμα τοῦ ἀποστόλου Πέτρου καὶ ἀπευθυνόμενον πρὸς τοὺς ἐθνικούς, ἔχει ὡς κεντρικὰ θέματα τὴν προσωπικότητα τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Εἶναι γραμμένον εἰς ὕφος ἀπέριττον ἀλλὰ παραστατικόν. Οἱ τελευταῖοι στίχοι του 16, 9 - 10 προσετέθησαν μεταγενεστέρως.

Τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Λουκᾶ, γραφὲν ἀπὸ τὸν γνωστὸν μαθητὴν τοῦ Παύλου εἰς γλῶσσαν καλλιεπῆ ἀπὸ τὴν Ρώμην μεταξὺ 63 καὶ 67 καὶ ἀπευθυνόμενον πρὸς τοὺς ἐθνικούς, ἀποσκοπεῖ εἰς τὸ νὰ καταδείξῃ ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ σωτὴρ τοῦ κόσμου ἐκ τῶν ἁμαρτιῶν καὶ τῶν ταλαιπωριῶν. Προβάλλει τὴν κοινωνικὴν διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ, τὴν στοργὴν πρὸς τοὺς ἀδυνάτους, τὸν ἔλεγχον τῶν δυνατῶν, τὴν ὑψηλὴν θέσιν τῆς γυναικός.

Τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Ἰωάννου εἰσάγει τὸν ἀναγνώστην δι' ἑνὸς ὑπερόχου προοιμίου περὶ τοῦ αἰωνίως προϋπάρχοντος Λόγου, συνεχίζει δὲ νὰ προβάλλῃ τὴν αἰώνιον προσωπικότητα αὐτοῦ, καθὼς καὶ τὰς καταστάσεις, αἱ ὁ-

ποῖαι ἐπιτρέπουν τὴν προσέγγισιν καὶ ἕνωσιν μετ' αὐτοῦ: τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀγάπης. Ἡ ἀληθινὴ ζωὴ εἶναι παροῦσα πραγματικότης. Δίδει λοιπὸν πρωτότυπον μαρτυρίαν καὶ διήγησιν περὶ τῶν λόγων καὶ ἔργων τοῦ Κυρίου. Ἐγράφη ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ Ἰωάννου, ὁ ὁποῖος ἀντιθέτως πρὸς ἀσαφῆ μαρτυρίαν τοῦ Παπίου ἀπέθανεν εἰς προκεχωρημένην ἡλικίαν, ὄχι δὲ ἀπὸ τὸν λεγόμενον πρεσβύτερον Ἰωάννην, μεταξὺ 80 καὶ 90. Ἡ περικοπὴ περὶ τῆς πόρνης (7, 53 - 8, 11) καθὼς καὶ τὸ τελευταῖον κεφάλαιον προσετέθησαν ὑπὸ ξένης χειρός. Ἰδιαιτέρα προσοχὴ δίδεται εἰς τὴν ἐμφανιζομένην διαφορὰν μεταξὺ τῶν συνοπτικῶν καὶ τοῦ Ἰωάννου περὶ τῆς ἡμέρας τῆς σταυρώσεως, καθ' ἣν οἱ μὲν συνοπτικοὶ θεωροῦν ὡς τοιαύτην ἡμέραν τὴν τοῦ ἰουδαϊκοῦ Πάσχα, ὁ δὲ Ἰωάννης τὴν παραμονὴν τοῦ Πάσχα. Ὁ συγγραφεὺς μετὰ τοῦ Δαμαλᾶ δέχεται ὅτι καὶ οἱ συνοπτικοὶ τοποθετοῦν τὴν σταύρωσιν εἰς τὴν παραμονήν.

Αἱ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, γραφεῖσαι ὡς β' μέρος τοῦ ἔργου τοῦ Λουκᾶ περὶ τὸ 63 (θὰ ἔπρεπε μᾶλλον νὰ λεχθῇ μετὰ τὸ 63, ἀφοῦ ἤδη ὁ συγγραφεὺς ἐτοποθέτησε τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Λουκᾶ μεταξὺ 63 - 67) εἰς τὴν Ρώμην, ἐκθέτουν τὰ τῆς διαδόσεως τῆς νέας θρησκείας ἐν μέσῳ ποικίλων ἐμποδίων ἀπὸ τῆς Ἱερουσαλὴμ μέχρι τῆς πρωτευούσης τῆς αὐτοκρατορίας, βάσει προσωπικῶν ἀναμνήσεων τοῦ Λουκᾶ καὶ σημειώσεων αὐτοπτῶν μαρτύρων. Ἡ ἀξιοπιστία τοῦ ἔργου ἐλέγχεται ἀπὸ τὴν συμφωνίαν ἐξωτερικῶν μαρτυριῶν. Ἡ παράδοσις διπλοῦ κειμένου τοῦ βιβλίου τούτου ἀποδίδεται εἰς πρωτοβουλίας τῶν ἀντιγραφέων.

Διὰ τὸν Παῦλον γίνεται δεκτὴ ἡ ἑξῆς χρονολογία. Ἐπιστροφὴ 35, ἀποστολικὴ σύνοδος 49, δευτέρα περιοδεία 49 - 53, τρίτη περιοδεία 53 - 57, φυλάκισις εἰς Καισάρειαν 58 - 60, φυλάκισις εἰς Ρώμην 61 - 63, τετάρτη περιοδεία 63 καὶ ἑξῆς, μαρτύριον 67. Διὰ τὸ ἔτος ἐπιστροφῆς ἀφαιρεῖται ἀπὸ τὸ σταθερὸν 49 τὸ δεκατέσσαρα «δι' ἐτῶν δεκατεσσάρων», χωρὶς ὅμως νὰ ὑπολογισθοῦν τὰ τρία ἔτη, τὰ ὁποῖα ἐμεσολάβησαν μεταξὺ ἐπιστροφῆς καὶ πρώτης ἐπισκέψεως εἰς Ἱερουσαλήμ. Δεδομένου ὅτι ὁ ὑπολογισμὸς τοῦ χρόνου μετὰ τὴν παρέλευσιν τοῦ ὁποίου γίνεται νέα ἐπίσκεψις εἰς μίαν πόλιν γίνεται πάντοτε ἀπὸ τῆς τελευταίας ἐπισκέψεως, ἐὰν προηγήθη, θὰ ἔπρεπε μᾶλλον νὰ ἀφαιρεθοῦν δεκαεπτὰ ἔτη.

Ἡ πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολὴ τοῦ Παύλου ἐγράφη ἐκ Κορίνθου τὸ 56 καὶ ἀποτελεῖ τὴν πρώτην θεολογικὴν πραγματείαν, ἐκθέτουσαν τὰς ὑψηλοτέρας καὶ οὐσιωδεστέρας ἀληθείας τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, τὰ περὶ δικαιώσεως διὰ πίστεως καὶ χάριτος τοῦ Θεοῦ. Προσάγονται ἐπιχειρήματα ὑπὲρ τῆς γνησιότητος τοῦ κεφ. 16, τὸ ὁποῖον ὑπὸ πολλῶν θεωρεῖται μέρος ἐπιστολῆς πρὸς Ἐφεσίους, ἄγνωστον πῶς προστεθὲν εἰς τὸ τέλος τῆς πρὸς Ρωμαίοις. Πράγματι εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο στέλλονται ἀσπασμοὶ εἰς 26 πρόσωπα καὶ ὁ Παῦλος θεωρεῖται ἀπίθανον ὅτι ἐγνώριζεν εἰς Ρώμην τόσον πολλά. Ὁ κ. Ἰωαννίδης τονίζει ὅτι ἡ πρὸς Ρωμαίους δὲν εἶναι ἐπιστολὴ ἀλλὰ πραγματεία. Εἶναι δυνατὸν νὰ στραφῶμεν λοιπὸν πρὸς τὴν ἑξῆς λύσιν. Ἡ θεολογικὴ ἐκείνη πραγματεία, ἡ πρὸς Ρωμαίους, ἐστάλη ὡς ἐγκύκλιος πρὸς διαφόρους ἐκκλησίας, μεταξὺ τῶν ὁποίων αἱ τῆς Ἐφέσου καὶ τῆς Ρώμης. Εἰς κάθε ἀντίγραφον προσετίθετο ἀνάλογος πρόλογος καὶ ἐπίλογος, ἀλλ' εἰς τὸ πρὸς Ρωμαίους δὲν περιείχετο ἐπίλογος, δεδομένου ὅτι δὲν ἐγνώριζεν ἐκεῖ πρόσωπα ὁ Παῦλος διὰ

νὰ τὰ ἀσπασθῇ. Κατὰ τὴν συλλογὴν τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου, γενομένην εἰς Ἔφεσον, ἡ ἐπιστολὴ αὕτη κατεχωρήθη μὲ τὸν ἐπίλογον τῆς πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολῆς, ἀλλὰ βραδύτερον ἄνθρωποι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης, ἰδόντες ὅτι ἡ ἐπιστολὴ ἐκείνη ἦτο ὁμοία μὲ τὴν πρὸς αὐτοὺς σταλεῖσαν, ἀντικατέστησαν ἁπλῶς τὸ ἐν ἀρχῇ «τῇ ἐκκλησίᾳ τῇ οὔσῃ ἐν Ἐφέσῳ» διὰ τοῦ «τῇ ἐκκλησίᾳ τῇ οὔσῃ ἐν Ρώμῃ» καὶ οὕτως ἔχομεν τὴν θεολογικὴν πραγματείαν μὲ τὸν πρὸς Ρωμαίους πρόλογον καὶ πρὸς Ἐφεσίους ἐπίλογον. Δὲν τονίζεται δεόντως ὅτι ἡ πραγματεία αὕτη προῆλθεν ἐξ ἐπεξεργασίας τοῦ θέματος τῆς πρὸς Γαλάτας ἐπιστολῆς. Ἡ Α΄ πρὸς Κορινθίους ἐκτενὴς ἐπιστολή, πραγματευομένη τρέχοντα προβλήματα, ἐγράφη περὶ τὸ 55 ἐξ Ἐφέσου, ἡ Β΄ πρὸς Κορινθίους πραγματεύεται κυρίως τὸ θέμα περὶ τῶν σχέσεων τοῦ ἀποστόλου μὲ τοὺς Κορινθίους καὶ περὶ τοῦ ἀποστολικοῦ ἀξιώματος ἐξ ἀφορμῆς προσώπου τὸ ὁποῖον τὸν προσέβαλεν. Ἀπορρίπτεται ἡ γνώμη ὅτι τὰ κεφ. 10 - 13 ἀποτελοῦν τὴν ἐνδιάμεσον δριμεῖαν ἐπιστολήν.

Διὰ τὴν πρὸς Γαλάτας γίνεται δεκτὸν ὅτι ἐστάλη πρὸς τὰς ἐκκλησίας τῆς Β. Γαλατίας ἀπὸ τὴν Ἔφεσον τὸ 54, ἐξ ἀφορμῆς παρουσίας ἑτεροδιδασκάλων. Ἰουδαῖοι καὶ ἐθνικοὶ ἵστανται ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου ἐνώπιον τοῦ Χριστοῦ καὶ ὅλοι δικαιοῦνται ἐν ἐλευθερίᾳ διὰ πίστεως καὶ θείας χάριτος.

Ἡ πρὸς Ἐφεσίους ἀποτελεῖ ἑτέραν πραγματείαν τοῦ Παύλου γραφεῖσαν μεταξὺ 60 καὶ 62 καὶ σταλεῖσαν ὡς ἐγκύκλιον πρὸς διαφόρους Ἐκκλησίας. Κατ' αὐτὴν οἱ φραγμοὶ ἤρθησαν διὰ τοῦ Χριστοῦ, τώρα δὲ Ἰουδαῖοι καὶ ἐθνικοὶ ἐν ἑνότητι καὶ ἀγάπῃ ἀποτελοῦν ἓν σῶμα ἐν Χριστῷ, τὴν Ἐκκλησίαν. Ἡ ἐγκύκλιος διεσώθη ἀπὸ ἀντίγραφον μὴ ἀναφέρον Ἐκκλησίαν προορισμοῦ, εἰς τὸ ὁποῖον ὅμως προσετέθη βραδύτερον τὸ ὄνομα τῆς Ἐφέσου. Δύναται νὰ λεχθῇ ὅμως ὅτι διεσώθη εἰς περισσότερα ἀντίγραφα καὶ ἐπεκράτησε τὸ πρὸς Ἔφεσον σταλέν. Τὸ κενὸν μετὰ τὸ «τῇ ἐκκλησίᾳ τῇ οὔσῃ» ὀφείλεται ἴσως εἰς δισταγμοὺς ἀντιγραφέων νὰ σημειώσουν ὄνομα ἐκκλησίας, ἐφ' ὅσον ἔβλεπον διαφωνίαν χειρογράφων. Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ πραγματεία αὕτη προῆλθεν ἐξ ἐπεξεργασίας τῆς πρὸς Κολοσσαεῖς ἐπιστολῆς. Οὕτω μετὰ τὰς πρακτικοῦ περιεχομένου 6 ἐπιστολὰς τοῦ Παύλου ἔχομεν δύο ἀντιρρητικάς, πρὸς Γαλάτας καὶ πρὸς Κολοσσαεῖς, καὶ δύο πραγματείας, πρὸς Ρωμαίους καὶ πρὸς Ἐφεσίους.

Ὁ συγγραφεὺς ἀπορρίπτει τὴν γνώμην ὅτι ἡ ἐπιστολὴ αὕτη, καθὼς καὶ αἱ ἄλλαι λεγόμεναι τῆς αἰχμαλωσίας, ἐγράφησαν ἐξ Ἐφέσου δεχόμενος ὅτι ἐγράφησαν ὅλαι ἐκ Ρώμης: ἡ Πρὸς Φιλιππησίοις τὸ 63 ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἐπισκέψεως τοῦ Ἐπαφροδίτου, ἡ Πρὸς Κολοσσαεῖς τὸ 60 - 62 πρὸς καταπολέμησιν ἑτεροδιδασκαλιῶν, ἡ Πρὸς Φιλήμονα τὸ 60 - 62 πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ δούλου τοῦ Ὀνησίμου.

Αἱ πρῶται γραφεῖσαι ἐκ τῶν σωζομένων ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου εἶναι αἱ Α΄ καὶ Β΄ Πρὸς Θεσσαλονικεῖς σταλεῖσαι περὶ τὸ 50 ἐκ Κορίνθου, ἡ μὲν πρώτη πρὸς ἔκφρασιν τῆς χαρᾶς τοῦ Παύλου, διότι οἱ Θεσσαλονικεῖς ἡδραιώθησαν ἐν τῇ πίστει, ἀλλὰ καὶ διόρθωσιν ἀτελειῶν τινων, ἡ δὲ δευτέρα πρὸς κατασίγασιν τῶν ὑπερβολικῶν ἐνθουσιαστικῶν τάσεων.

Ὡς πραγματεῖαι δύνανται νὰ θεωρηθοῦν καὶ αἱ τρεῖς Ποιμαντικαὶ ἐπι-

στολαί, πραγματεῖαι περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν δέον οἱ ποιμένες νὰ διαποιμαίνουν τὰς Χριστιανικὰς Ἐκκλησίας. Ἐγράφησαν ἡ Πρὸς Τίτον τὸ 65-66 ἐκ Μακεδονίας, ἡ Α΄ Πρὸς Τιμόθεον ὁμοίως τὸ 65-66 ἐκ Μακεδονίας, ἡ Β΄ Πρὸς Τιμόθεον τὸ 66 ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του. Διὰ μακρῶν ἀντικρούονται αἱ κατὰ τῆς γνησιότητος αὐτῶν ἀντιρρήσεις.

Ἡ Πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολὴ ἐστάλη πρὸς ἰουδαιοχριστιανικὴν κοινότητα τῆς Παλαιστίνης, ἀλλὰ δὲν φέρει τὰ ἐπιστολικὰ χαρακτηριστικά. Εἶναι μικτῆς μορφῆς, ὁμιλίας καὶ ἐπιστολῆς, «λόγος παρακλήσεως». Μαρτυρεῖ κίνδυνον ἀπομακρύνσεως ἀπὸ τὴν πνευματικὴν καὶ ἀπόλυτον θρησκείαν τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ καταδεικνύει τὴν ἀνυπέρβλητον ὑπεροχὴν ταύτης ὑπὲρ τὴν Ἰουδαϊκήν. Διὰ διαφόρους λόγους δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ συγγραφεύς της ὁ Παῦλος. Ὁ κ. Ἰωαννίδης μετ' ἄλλων παλαιῶν καὶ νεωτέρων τὴν ἀποδίδει εἰς τὸν Βαρνάβαν, δὲν χρησιμοποιεῖ ὅμως τὸ ἀπόκρυφον ὑλικὸν περὶ τῆς δραστηριότητος τούτου εἰς τὴν Ρώμην, τὸ Μεδιόλανον καὶ ἀλλαχοῦ.

Ἡ ἐπιστολὴ Ἰακώβου δὲν φέρει ἐπιστολικὸν χαρακτῆρα, ἀλλ' ὁμοιάζει μὲ παραινετικὴν ὁμιλίαν ἢ ποιμαντικὴν ἐγκύκλιον. Ἐστάλη πρὸς Ἰουδαιοχριστιανοὺς τῆς Παλαιστίνης τὸ 45-49, τοὺς ὁποίους παραινεῖ μὲ κῦρος καὶ αὐθεντίαν ν' ἀποφεύγουν τὴν πολυτέλειαν καὶ τὴν ἀντικοινωνικὴν συμπεριφοράν. Διὰ μακρῶν ἀποκρούονται τὰ κατὰ τῆς γνησιότητος ἐπιχειρήματα.

Ἡ Α΄ Πέτρου σταλεῖσα πρὸς τὰς ἐκκλησίας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐκ Ρώμης τὸ 63-64, καθ' ἣν ἐποχὴν οἱ παραλῆπται ἐτέλουν ὑπὸ δοκιμασίας καὶ ἐφοβοῦντο διωγμούς, ζητεῖ σταθερότητα εἰς τὴν πίστιν καὶ τελείαν ζωὴν ἐν Χριστῷ ἐν μέσῳ τῶν διωγμῶν.

Ἡ Β΄ Πέτρου σταλεῖσα πρὸς τοὺς ἰδίους παραλήπτας περὶ τὸ 66 καταπολεμεῖ τοὺς ἀντινομιστὰς ψευδοδιδασκάλους.

Ἡ Α΄ Ἰωάννου γραφεῖσα ἀπὸ τὸν ἀπόστολον Ἰωάννην μεταξὺ 90-100, δὲν ἔχει ὅλα τὰ ἐπιστολικὰ γνωρίσματα, ἀλλὰ πάντως ἐστάλη ὡς ἐγκύκλιος πρὸς ἐκκλησίας τῆς Μ. Ἀσίας διὰ νὰ καταπολεμήσῃ τοὺς ψευδοπροφήτας καὶ νὰ διδάξῃ τὴν ἐναρμόνισιν τοῦ βίου πρὸς τὸ κήρυγμα. Ἡ Β΄ Ἰωάννου, σταλεῖσα πρὸς «ἐκλεκτὴν κυρίαν» ἤτοι πρὸς γυναῖκα μὴ κατονομαζομένην καὶ ὄχι ὡς ἡ πλειονότης τῶν συγχρόνων ἑρμηνευτῶν δέχεται πρὸς ὡρισμένην Ἐκκλησίαν, ἐγράφη περὶ τὸ 80, πιθανῶς ἐξ Ἐφέσου. Ἡ δὲ Γ΄ Ἰωάννου, σταλεῖσα πρὸς Γάϊον, ἵνα συγχαρῇ αὐτὸν διὰ τὴν ἐπιδεικνυομένην πρὸς τοὺς περιοδεύοντας κήρυκας φιλοξενίαν, ἐγράφη κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον.

Ἡ τελευταία ἐπιστολὴ τῆς Καινῆς Διαθήκης ἡ τοῦ Ἰούδα σταλεῖσα ὑπὸ τοῦ ἀδελφοθέου Ἰούδα πρὸς ἄγνωστον κύκλον Χριστιανῶν μὲ μοναδικὸν σκοπὸν τὴν καταπολέμησιν ἀντινομιακῶν ψευδοδιδασκάλων, συνετάχθη τὸ 65-70.

Ἡ Ἀποκάλυψις δίδει τὴν μεγαλειωδεστέραν ἐξ ὅλων τῶν βιβλίων τῆς Κ. Διαθήκης εἰκόνα περὶ Θεοῦ, ἀλλ' ἰδίως πραγματεύεται τὸ περὶ τοῦ μέλλοντος τῆς Ἐκκλησίας θέμα. Ἐκ τῶν προτεινομένων μεθόδων ἑρμηνείας αὐτῆς γίνεται δεκτὴ ἡ ἐσχατολογική. Αἱ ἀντιρρήσεις περὶ τῆς γνησιότητός της, συστηματοποιηθεῖσαι ἐπιμελῶς πρῶτον ὑπὸ τοῦ Διονυσίου Ἀλεξανδρείας, ἀποκρούονται. Ἡ κοινότης ἰδεῶν τῶν πέντε Ἰωαννείων συγγραφῶν ἀποδεικνύει καὶ κοινότητα συγγραφέως. Ἐγράφη λοιπὸν καὶ ἡ Ἀποκάλυψις ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου ἐν Πάτμῳ ἐπὶ Δομιτιανοῦ μεταξὺ 90 καὶ 95.

Εἰς τὸ τέλος τοῦ μέρους αὐτοῦ ἐπισυνάπτεται σύντομος ἔκθεσις περὶ τῶν ἀποκρύφων βιβλίων. Ἐδῶ εἶχον τὴν θέσιν των καὶ τὰ ἐν σελ. 493 ἑξ. λεγόμενα περὶ τῶν Εὐαγγελίων τῆς Ἀληθείας καὶ τοῦ Θωμᾶ.

Εἰς τὸ δεύτερον μέρος ὁ κ. Ἰωαννίδης ἐξετάζει τοὺς ὅρους ὑπὸ τοὺς ὁποίους συνεκροτήθη ὁ κανὼν τῶν βιβλίων τῆς Κ. Διαθήκης, τονίζων ὅτι ἡ συγκρότησις συνετελέσθη ἀνεξαρτήτως τῶν πιέσεων τοῦ Μαρκίωνος καὶ τῶν Γνωστικῶν καὶ ὑποδεικνύει τὰς παραλλαγὰς ὡς πρὸς τὰ περιληφθέντα βιβλία κατὰ τόπους καὶ ἐποχάς.

Εἰς δὲ τὸ τρίτον μέρος κάμνει λόγον περὶ τῆς γραφικῆς ὕλης, τοῦ τρόπου γραφῆς καὶ διαιρέσεως τοῦ κειμένου, τῶν ἀντιγραφικῶν καὶ ἄλλων σφαλμάτων καὶ τῆς σημειογραφίας τῶν χειρογράφων, ἀρκετὰ ἐκ τῶν ὁποίων περιγράφει. Σημειώνει ὅτι εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ ἀνεξερευνήτου εἰσέτι ἐδάφους τῶν χειρογράφων τῶν ἐκλογαδίων οἱ Ἕλληνες θεολόγοι δύνανται νὰ προσφέρουν πολλά. Ἀκολούθως ἀναφέρει περὶ τῶν εἰς τοὺς Πατέρας χρησιμοποιουμένων χωρίων, περὶ τῶν μεταφράσεων καὶ τῶν τύποις ἐκδόσεων. Δὲν ἐδόθη σημασία εἰς τὰς προσπαθείας τῶν παλαιῶν πρὸς κριτικὴν ἔκδοσιν τοῦ κειμένου (Λουκιανοῦ κλπ.), αἱ ὁποῖαι ἀπέληξαν εἰς τὴν δημιουργίαν τῶν διαφόρων τύπων τοῦ κειμένου.

Τὸ χρησιμώτατον καὶ ἀξιολογώτατον τοῦτο ἔργον ἔχει τὸ μειονέκτημα ὅτι ἐξετυπώθη μὲ πλῆθος τυπογραφικῶν λαθῶν, ἰδίως πρὸς τὴν ἀρχήν. Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ κάμωμεν κατάλογον αὐτῶν—μερικὰ σημειώνονται εἰς τὸν πίνακα παροραμάτων—ἀλλὰ θὰ σημειώσωμεν μερικὰ διαταράσσοντα τὸ κείμενον. Σελ. 18 «τὴν θρησκειολογικὴν σχολὴν καὶ τὴν σχολήν...» νὰ γραφῇ «τῆς θρησκειολογικῆς σχολῆς...». 19 «ἐνάτου» νὰ γραφῇ «δεκάτου ἐνάτου». 79 ὁ Παπίας ἔγραψε «περὶ τὸ 120», νὰ γραφῇ «περὶ τὸ 140», 373 «μέσα τῆς τετάρτης μ.Χ. δεκαετηρίδος ἤτοι μεταξὺ 45 - 49 μ.Χ.» νὰ γραφῇ «μέσα τῆς πέμπτης...». 430 «Συνετάχθησαν... περὶ τὰ τέλη τῆς ὀγδόης μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδος» ἀντὶ «δεκαετηρίδος», ὡς διορθώνεται ἐν παροράμασιν, ἀλλὰ πιθανῶς θέλει νὰ εἴπῃ «τῆς ἐνάτης» ἤτοι πρὸς τὸ 90. 432 ὁ πραγματικὸς συγγραφεὺς τῆς ἐπιστολῆς Ἰούδα ἐθεώρησεν «ἀρκετὸν διὰ τὸ κῦρος τῆς ἐπιστολῆς του τὴν ἀπόδοσιν ταύτης εἰς τὸν ἀδελφόθεον Ἰάκωβον», νὰ γραφῇ... εἰς τὸν ἀδελφὸν τοῦ ἀδελφοθέου Ἰακώβου». Τὸν ὅρον Entmythologiesierung μεταφράζουν ὅλοι σχεδὸν μὲ τὴν λέξιν «ἀπομυθοποίησις», ἀλλ' αὕτη περιέχει ἐν ἑαυτῇ ἀντίφασιν (ποίησις καὶ ἀπό, ὅπερ σημαίνει ἀντιποίησιν) διὸ καὶ καλὸν εἶναι ν' ἀντικατασταθῇ μὲ τὴν λέξιν «ἀπομύθευσις».

Τὸ σπουδαῖον τοῦτο σύγγραμμα θ' ἀποβῇ ἀπόκτημα πάσης θεολογικῆς καὶ φιλολογικῆς βιβλιοθήκης.

Π.Κ.Χ.

Ε. Ἀντωνιάδου, ἀρχιμανδρίτου καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ὁ χαρακτὴρ τοῦ τελευταίου δείπνου τοῦ Κυρίου καὶ ὁ ἄρτος τῆς θείας Εὐχαριστίας, ἀνάτυπον ἐκ τῆς ἐπετηρίδος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τοῦ ἔτους 1958 - 59 καὶ 59 - 60, ἐν Ἀθήναις 1961 σελ. 79.

Περὶ τοῦ χρόνου ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα ὑπῆρχε διαφωνία κατὰ τὴν

ἀρχαίαν ἐποχήν, ὑπάρχει ὅμως καὶ σήμερον. Ἐπὶ πλέον δὲ καὶ ὡρισμένοι θεσμοὶ ἔχουν ἐπηρεασθῆ ἀπὸ τὴν ἡμερολογιακὴν τοποθέτησιν τῆς σταυρώσεως τοῦ Κυρίου. Οὕτω π.χ. ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία εἰσήγαγεν ἀπὸ τοῦ Θ´ αἰῶνος τὴν χρῆσιν τῶν ἀζύμων εἰς τὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας, μὲ τὴν δικαιολογίαν ὅτι ὁ μυστικὸς δεῖπνος ἔγινε κατὰ τὸ Ἰουδαϊκὸν πάσχα καὶ συνεπῶς ὁ ὑπ' αὐτοῦ χρησιμοποιηθεὶς ἄρτος ἦτο ἄζυμος.

Τοῦτο ὑπῆρξεν ἀφορμὴ τῆς ὑπὸ τοῦ σεβαστοῦ ἡμῶν διδασκάλου συγγραφῆς τῆς παρούσης ἐμπεριστατωμένης μελέτης. Πρὸς ἐξεύρεσιν λύσεως περὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ δείπνου, ἂν δηλαδὴ ἦτο κοινὸν ἢ πασχάλιον, ἐξετάζει τὸ συναφὲς πρόβλημα περὶ τοῦ εἰς ποίαν ἡμέραν τῆς ἑβδομάδος συνέπεσε τὸ δεῖπνον, καθ' ὃ ἱδρύθη τὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας καὶ πρὸς ποίαν ἡμέραν τοῦ Ἰουδαϊκοῦ μηνὸς Νισὰν ἀντιστοιχεῖ ἡ ἡμέρα αὕτη τῆς ἑβδομάδος. Τὸ Ἰουδαϊκὸν Πάσχα ἐτελεῖτο κατὰ τὸν ὁρισμὸν τοῦ Νόμου ἀπὸ τῆς 14 μέχρι τῆς 21 τοῦ Νισάν. Ἐκ τῶν Εὐαγγελίων συνάγεται ὅτι ἡμέραι τῶν παθῶν τοῦ Κυρίου ἦσαν ἡ Πέμπτη καὶ ἡ Παρασκευή. Ἀλλ' αὗται ὑπὸ μὲν τῶν Συνοπτικῶν χαρακτηρίζονται ὡς ἡ 14 καὶ 15 Νισάν, δηλαδὴ ἀμφότεραι ἑόρτιοι, ὑπὸ δὲ τοῦ Ἰωάννου χαρακτηρίζονται ὡς ἡ 13 καὶ 14 Νισὰν (ἡ Παρασκευὴ τοῦ Πάσχα) καὶ ἄρα ἡ πρώτη ἡμέρα ἦτο ἐκτὸς τοῦ ἑορταστικοῦ κύκλου. Ἐὰν οὕτως ἔχουν τὰ πράγματα, τότε προκύπτει διαφορὰ ὡς πρὸς τὸν χρόνον τῶν Παθῶν καὶ ὡς πρὸς τὸν χαρακτῆρα τοῦ Δείπνου. Τὰ δύο ταῦτα προβλήματα, μὲ προεξάρχον τὸ δεύτερον, ἐξετάζονται ὁμοῦ διὰ μακρῶν εἰς τὴν ἐργασίαν, ἀφοῦ σημειώνονται κατ' ἀρχὴν λίαν ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα περὶ τοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ ἰουδαϊκοῦ Πάσχα.

Αἱ διατυπωθεῖσαι γνῶμαι περὶ τοῦ προβλήματος τῆς διαφορᾶς τῶν Εὐαγγελικῶν ἐκθέσεων ταξινομοῦνται εἰς δύο: τὰς δεχομένας φαινομενικὴν διαφορὰν καὶ τὰς δεχομένας πραγματικὴν διαφοράν. Οἱ τῆς πρώτης κατηγορίας ἐρευνηταὶ προσπαθοῦν νὰ ἐναρμονίσουν εἴτε τὴν συνοπτικὴν ἔκθεσιν πρὸς τὴν Ἰωάννειον εἴτε τὴν Ἰωάννειον πρὸς τὴν συνοπτικήν. Οἱ τῆς δευτέρας εἴτε θεωροῦν ἀγεφύρωτον τὴν διαφορὰν εἴτε θεωροῦν δυνατὴν τὴν γεφύρωσιν. Ὁ συγγραφεὺς ἐξετάζει μὲ ὀξύτατον κριτικὸν πνεῦμα τὴν ἱστορικότητα καὶ τὸ κῦρος τῶν ὑφ' ἑκάστης ὁμάδος ἐρευνητῶν προσαγομένων ἐπιχειρημάτων διὰ νὰ καταλήξῃ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ὅλαι αἱ ἀπόπειραι ἐναρμονίσεως ἀπέτυχον. Ὁ ἴδιος δὲν προτείνει νέαν λύσιν, ἀλλὰ τονίζει ὅτι «ἡ γνῶσις τόσον τῆς ἀκριβοῦς ἡμερομηνίας τοῦ θανάτου τοῦ Κυρίου, ὅσον καὶ τοῦ ἀκριβοῦς χαρακτῆρος τοῦ τελευταίου αὐτοῦ δείπνου, ἀποτελεῖ ἁπλῶς ἱστορικήν, οὐχὶ δὲ καὶ θρησκευτικὴν ἢ δογματικὴν ἀλήθειαν. Ὅπως εἶναι ἀρκετὴ διὰ τὴν πίστιν ἡμῶν ἡ γνῶσις, ὅτι ὁ Κύριος ἀπέθανεν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, κατ' οὐδὲν δὲν θὰ προῆγε ταύτην καὶ τὸ θρησκευτικὸν καθόλου ἡμῶν συναίσθημα καὶ ἂν ὁ θάνατος οὗτος συνέβη τὴν ιδ´ ἢ τὴν ιε´ Νισάν, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον εἶναι ἀρκετὸν δι' ἡμᾶς νὰ γνωρίζωμεν, ὅτι ὑπὸ τὰ εἴδη τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου τρώγομεν αὐτὸ τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ Κυρίου ἡμῶν» (σ. 71 ἑξ.). Ἀκόμη δὲ καὶ ἂν ἦτο πασχάλιον τὸ δεῖπνον καὶ εἶχε χρησιμοποιηθῇ ἄζυμος ἄρτος, τοῦτο δὲν θὰ ἐνεῖχεν ὑποχρέωσιν χρήσεως αὐτῶν ὑπὸ τῶν χριστιανῶν, διότι τὰ ἄζυμα εἶναι ἰουδαϊκὸν ἔθιμον ἀναφερόμενον εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Ἰουδαίων καὶ καταργηθὲν μεθ' ὅλων τῶν ἄλλων ἰουδαϊκῶν θεσμῶν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας.

ΣΗΜ.— Ἡ παροῦσα βιβλιοκρισία ἐγράφη πρὸ μηνῶν. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Εὐάγγελος Ἀντωνιάδης ἀπέθανεν. Ἂς εἶναι εἰς μνημόσυνον τοῦ ἀειμνήστου διδασκάλου ἡμῶν.

Π.Κ.Χ.

Rudolf Bultmann, Die Geschichte der synoptischen Tradition 4. Auflage Göttingen - Vandenhoeck & Ruprecht μετὰ συμπληρωματικοῦ τεύχους (σελ. 408 + 51) 1958 (πανόδ. 22 μάρκα).

Ὁ γνωστὸς εἰς τοὺς θεολογικοὺς κύκλους καὶ ἐκ πλείστων ἄλλων θεολογικῶν καὶ φιλοσοφικῶν ἔργων ὁμότιμος καθηγητὴς τῆς Κ. Δ. ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Marburg Rudolf Bultmann διὰ τῆς ἐπανεκδόσεως καὶ συμπληρώσεως τοῦ ἔργου του «Ἱστορία τῆς συνοπτικῆς παραδόσεως», ἥτις εἶχεν ἐξαντληθῆ πρὸ πολλοῦ, παρέχει σπουδαῖον βοήθημα εἰς τοὺς ἀσχολουμένους περὶ τὸ συνοπτικὸν πρόβλημα. Εἰς πολλὰ σημεῖα ὁ ὀρθόδοξος θεολόγος δὲν συμφωνεῖ βεβαίως πρὸς τὰς γνώμας τοῦ συγγραφέως, ὄχι μόνον διότι ἐκεῖνος ἀντιμετωπίζει τὰ διάφορα προβλήματα τῆς Κ. Δ. ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς εὐαγγελικῆς θεολογίας, ἀλλὰ καὶ διότι πρόκειται περὶ φιλελευθέρου διαμαρτυρομένου θεολόγου, καὶ μάλιστα ἱδρυτοῦ ἰδίας φερωνύμου σχολῆς. Παρὰ ταῦτα ὅμως αἱ γνῶμαι τοῦ συγγραφέως εἶναι λίαν ἐνδιαφέρουσαι. Ἵνα λάβῃ ὁ ἀναγνώστης ἀμυδρὰν τινα ἰδέαν τοῦ περιεχομένου τοῦ βιβλίου, παραθέτομεν τοὺς τίτλους τῶν κεφαλαίων αὐτοῦ: Ι. Ἡ παράδοσις περὶ τῶν λογίων τοῦ Ἰησοῦ: Α΄ Ἀποφθέγματα (σελ. 8 - 72). Β΄ Κυριακὰ λόγια (σελ. 73 - 222). ΙΙ. Ἡ παράδοσις περὶ τῆς ὕλης τῶν διηγήσεων: Α΄ Ἱστορίαι τῶν θαυμάτων (σελ. 223 - 259). Β΄ Ἱστορικὴ καὶ συναξαριστικὴ διήγησις (σελ. 260 - 347). ΙΙΙ. Ἡ σύνταξις τῆς ὕλης τῆς παραδόσεως: Α΄ Ἡ σύνταξις τῆς ὕλης τῶν ὁμιλιῶν (σελ. 348 - 361). Β΄ Ἡ σύνταξις τῆς ὑποθέσεως τῶν διηγήσεων καὶ ἡ σύνθεσις τῶν Εὐαγγελίων—κατὰ Μᾶρκον, κατὰ Ματθαῖον καὶ κατὰ Λουκᾶν—(σελ. 362 - 392). Ὁ συγγραφεὺς κλείει τὸ ἔργον του δι' ἑνὸς συγκεντρωτικοῦ ἐπιλόγου (σελ. 393 - 400), ὡς καὶ διὰ παραθέσεως δύο πινάκων ἑνὸς τῶν χωρίων τῶν συνοπτικῶν Εὐαγγελίων, ὧν ἡ ἀνάπτυξις γίνεται ἐν τῷ κειμένῳ (σελ. 401 - 407) καὶ ἀφ' ἑτέρου τῶν πραγμάτων (σελ. 407 - 408).

Τὸ ἔργον τοῦτο ἀπὸ τῆς πρώτης ἐκδόσεως αὐτοῦ (1921) μέχρι σήμερον ἀπετέλεσε σταθμὸν εἰς τὰ χρονικὰ τῶν εἰδικῶν μελετῶν ἐπὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ ἰδίᾳ ἐπὶ τοῦ συνοπτικοῦ προβλήματος, θὰ ἐξακολουθῇ δὲ ἴσως ἐπὶ σειρὰν ἀκόμη ἐτῶν νὰ εἶναι εἰς τὸ εἶδος του (ἀπὸ τῆς προτεσταντικῆς πάντοτε σκοπιᾶς) ἓν Standardwerk. Σημειωτέον ὅτι ὁ R. Bultmann ἐπὶ τοῦ συνοπτικοῦ προβλήματος εἶναι ὀπαδὸς τῆς θεωρίας τῆς μορφολογικῆς ἱστορίας τῆς προφορικῆς παραδόσεως τοῦ Εὐαγγελίου (Formgeschichtliche Methode) μετὰ τῶν Martin Dibelius, M. Alberz καὶ ἄλλων.

Σ. ΝΑΝΑΚΟΣ